Ғ. О. Зулпиқар

Әйнәк

шәрқий түркистан һөррийәт нәшрияти
— 1998истанбул

Шәрқий түркистан ислам жумһурийити қурулғанлиқиниң 65 йиллиқ хатирисигә беғишлаймән. вәтән һөрийити үчүн өзини бәхш әткән Сабид дамолла қатарлиқ шеһидләрниң роһлирини аллаһ әмин қилғай!

Әйнәк — адил содийә, чоң йүрәк қази, йүз - хатирини билмәйдиған "обзорчи". у немә болса шуни әкис эттүриду. адди инсанларни гүзәлләштүрүпму көрсәтмәйду; "улуғ әрбап" ларға йоқ йәрдин ноқсан артмайду. у — хални халчә, дағни дағчә көрсүтүду. биз униңдин образимиздики йетәрсизликләрни көрүвалимиз вә түзүтимиз.

Мундəрижə

Сөз Беши 5
Милли Психикимиздики Ажизлиқлар Тоғрисида 6
Бизниң Аллаһтин Башқа Таянчимиз Йоқ 19
Адди Жəңчи Болуш Еңини Тикләйли 36
Сиясидики ”қара нурлуқ чирақ“ 40
”Нопуз“ Тоғрисида 48
Ислам Етиқадини Ғəрəзлик Бурмилашқа,
Пүчəклəштүрүшкə Қарши Турайли! 59
1. ислам динида ”вəтəнпəрвəрлик“ мəсилиси 63
.2. Ислам Динидə ”Мустəқиллиқ“ Мəсилиси 68
.3. Ислам Динида ”Миллəтпəрвəрлик“ Мəсилиси 74
.4. Ислам Динида ” Демократийə“ Мəсилиси 80
.5. Башқа Мəсилилəр Һəққидə 91
”Молла Бозəк“ Уйғурлар 105
коммонистларниң ”синип“ уқуминиң əсли маһийити
.... 125
Намратлаштуруш Сияситиниң Мəқсити 130
”Омуми Мəнпəəт Иқтисад Еңи“ Ни Тикләйли 139
Мəхпийəт Еңи Тоғрисида 148
Алға Бир Қəдəм, Арқиға Икки Қəдəм 153
Хитайларниң ажайип ”илтипати“ 156
Бəзи Инкасларға — Инкас 161
Ахирқи Сөз 169

Сөз Беши

Һаят мусапәмдә һис қилғанлирим, дүч кәлгән идийиви мәсилиләр, аңлиғанлирим сәвәплик туғулған ой ‐ пикирлиримни айрим ‐ айрим мақалә қилип йезип кәлгәнидим. бу мақалилар көпийип бир китап қилип нәшир қилғудәк болуп қапту. униң үстигә бәзи мақалилирим җәмийәттики бәзи хата қараш, хата чүшәнчә, зиянлиқ пикирләргә берилгән җавап болиши билән, дәрһал елан қилишни тәқәзза қилатти. шу сәвәпләргә көрә, бу китап тәйярлинип нәшргә берилиш алдида туриду. йоқурида дәп өткинимдәк, һәрбир мақалә муәййән заман вә муәййән маканда сәргүзәштлиримгә бивастә яки вастилиқ мунасивәттә шәкилләнгән болуп, алликимләрниң һавалисиниң мәһсули әмәс. мәлум сияси тәшкилатниң идийисиниму әкис әттүрмәйду (әгәр мәлум сияси тәшкилат бу пикирләрни өз пикири һисаплиса бу уларниң өзиши, әлвәттә). шундақла бу пикирләр заман вә макан чәклимиликигә игә болишиму тәбии. булар пәқәт муәллифниң көз қариши вә тонуши болуп, буни мәңгүлүк муқим пикир, мутләқ қелиплашқан идийә системиси дәп қараш хата. у — пайдиланғучилар үчүн бир әйнәк, халас.

Милли Психикимиздики Аҗизлиқлар Тоғрисида

Бир милләт тәрәқиятиниң дәсләпки қәдимини өзини тонуштин башлайду. өзини тонуш — пәқәт иҗаби тәрәптин артуқчилиқлирини тонушла болмастин, бәлки техиму муһими сәлиби тәрәптин өзидики йетәрсизликләрни тонуштин ибарәт. бүгүнки тәрәққи қилған әлләрниң көпинчиси ишни өзини тонуштин — өзини түзитиштин башлиған. японийидә "рәзил японлар" дегән бир китап йезилип, японларниң психик аҗизлиқлири, иплас тәрәплири, рәзил тәрәплири рәһимсиз паш қилинғаниди. "самави падиша" бу китапни "дахе миллити өзигә әйнәк қилса болидикән" дәп баһалиған икән. америкидиму бирси "рәзил америкилиқлар" намлиқ бир китап язғаникән. бу китапму әнә шундақ "йеғирини ечиш" характеридики китап икән. шу замандики америка һөкүмити бу китапни наһайити йоқури баһалап, һәрбир америкилиқниң бир қетим оқуп чиқишини мураҗәт қилғаникән. бундақ мәзмондики китаплар хитайлардиму көп йезилған: хитайларниң атағлиқ язғучиси лу шүнниң "сәвдайи хатириси" вә "AQ ниң һәқиқи тәрҗимәһали" қатарлиқларда хитай миллити роһи җәһәттин йемирилгән сараңға охшитилған! һазирқи заманда тәйвәнлик хитай язғучи бәй яң " рәзил хитайлар " дегән бир китап йезип миллитини түзәтмәкчи болған болсиму, лекин бу милләт тәрипидин қарши елинмай көп қетим түрмидә я тқан!

биз болсақ милләтни тонушта бундақ бир қәдәмни әмдиләтин башлидуқ. айрим язғучилар интайин еһтиятчанлиқ билән аздур- көптур тәнқитләрни язған болсиму, бәзи аталмиш "милләтчи"ләр , милләткә

"көйүнүп" уни әйипләшни (милләтниң әйипини көрсүтүп беришни) мунапиқлиқ дәп қаримақта.

һазир миллитимиз муһим бир тарихи дәвир һарписида туриватиду. алдимизда аллаһ йолидики җиһадқа омуми йүзлук атлиниш — хитай мустәмликичилирини вәтинимиздин омуми йүзлүк қоғлап чиқириш вә мустәқиллиқ үчүн болидиған көрәш тарихиниң йеңи сәһиписи ечилиш алдида. бундақ бир заманда өзимизни тонуш, тарихтики һәрқандақ вақиттикидинму муһим. шуңа "улуғ алим, мәшһур әдип" лиримизниң бу ишларни есигә елип қәләм тәвритишини күтүп олтурмай, кәминә "ақсақаллиқ" қилишқа мәҗбор болуп қалди. чунки вәзийәт җидди вә назук, тәҗрибә-савақларни йәкүнләш, хаталиқларни түзитиш, өзимизни мушу аҗайип дәврни күтивелишқа лайиқ йеңи әвлад қилип тәйярлаш тәхирсиз болуп қалди. бирақ, бир милләт роһийитидики йетәрсизликләрни хуласилап чиқиш, бир тема астида вә бир китап билән пүтүүп кетидиған иш әмәс. кәминә пәқәт аллаһниң изни билән аҗиз әқлигә кәлгән айрим тәрәпләр һәққидә тохтулуп өтмәкчи.

****

бизниң пүтүн вуҗудимизға, қенимизға һөррийәт роһи сиңгән әмәс. йәни, һөррийәткә интилиш "психика" болуп шәкилләнмигән. һөррийәт арзуси вә бухил интилиш — айрим адәмләрниң "аң қатлими" да (әқилниң бойруқи билән) шәкилләнгән болуп, "юшурун аң" ға сиңмигән. шуңа мустәқиллиққа қарита һеч психик тәйярлиқ йоқ (һөррийәт психикиси шәкилләнмигән). зор көпчиликимиздә болса "аң" диму бухил интилиш бихланмиған. әмдиликтә болса хитайларниң бизгә һазирлап бәргән иҗтимаи келимати бундақ йетилишкә имкан бәрмәйду, әксичә, бизниң бундақ истәклиримиз пишиш пурситидин мәһрум

қилинип, юмран вақтидила сундуриветилгән мивидәк күнсери йигиләп, күнсери қорулуп түгимәктә! йәнә биртәрәптин характеримиздики чапсан қизиш, чапсан совуш, узақ мәзгиллик җапалиқ издиниш, үнсиз тәйярлиққа тақәт кәлтүрәлмәсликтәк йәңгилтәклик бизниң мәниви вә психика җәһәттин пишип йетилишимизгә имкан бәрмәйду. башқа милләтләр йүз - икки йүз йил, һәтта бәшйүз йиллиқ тәйярлиқ ишини —бирхил ”нәтиҗисиз“ туюлидиған ишни әвлатму — әвлад давам қилса, биз һәтта бир әвлатму әмәс, бир нәччә йилғиму тақәт кәлтүрәлмәй ташливетимиз (шуңа һәр қетим йеңибаштин — нөлдин башлашлашқа тоғра келиду.(

мәсиләп: османли импирийисини ғолитишта ғәрп күчлири (хиристян вә йәһуди дуняси) әнә шундақ әсирләп, аста — аста көрәш қилған. ички җәһәттин һакимийәт қатлимини тәдриҗи чиритип, импирийә тәвәсидики башқа милләтләр (дәсләп яврупалиқлар, кейин әрәпләр) арисида милләтчилик, мустәқиллиқ пикирини тәрәққи қилдурған. һәтта нурғун ”дини өлималар“ ни тәрбийиләп, хәлқ ичигә сиңдүривәткән. улар дини тон билән өзлирини ниқаплап, мусулманлар ичидә мәзһәп — пирқиләрни көпәйтип, бидәтләр билән чирмап ташлап, түрк импирийисини ғулитишниң ички асасини яратқан. мана шундақ нәччә әвлад давамлишидиған ишларға бизниң тақитимиз йетәрму?

һиндиларниң енгилиз мустәмликичилирини зириктүрүштә қолланған ”гәндичә қаршилиқ усули“ му әнә шундақ узақ муддәтлик, сәвр - тақәт тәләп қилидиған бирхил”җим - җит“ қаршилиқ шәкли иди .

милләтни йәр йүзидә кәң томур яйдуруш, тәрәққият вә кеңийиш имканлириға ериштүрүш, өткүнчи мушәққәтләргә чидап, ахирқи нишанға йетиш

җәһәтләрдә башқисини қоюп, дүшминимиз билән өзимизни селиштуруп көрсәкла аҗизлиқлиримиз, мәғлобийәтлиримизниң сәвәплири аян болиши мумкин:

өзлирини сәддичин сепили билән мудапиәләп, қелин там ичигә бекинивалған қорқанчақ хитайлар қандақ қилип сәддичин сепилиниң сиртиға чиқти? қандақ қилип өзлирини әнә шу там ичигә бәнд қилип қойған түркләрни парчилап, ”өз – өзидин йоқулуш“ гирдавиға иттирип, илгирики түрк земинлирини игәлливалди? буму узун мәзгиллик бир пиланниң әвлатму – әвлад изчил давамлашт-урулған -лиқиниң нәтиҗисидур.

адәттә бир падишалиқ башлиған ишларни кейинки падишалиқ түптин инкар қилишқа адәтләнгән хитайларда мундақ пиланниң нәччә йүз йиллап садақәт билән давам әттүрүлишини сиясидин көрә милли амиларға бағлап чүшиниш әқилгә мувапиқирақтур. хан падишалар һоқуқ талишишта бир – бири билән рәқип болсиму, омуми милли хорлуқни юющта бир ”көп әсирлик пилан“ ни бириниң арқисидин бири давамлаштурғанлиқи — әлвәттә милли һисиятни һәрикәтләндүргүчи күч қилғандур. мана бундақ роһ — милли мәвҗудийәтниң асаси, ”қанға сиңгән хуй“ дур.

хтайлар түрк хақанлириға қиз бериш арқилиқ хан җәмәтимизниң қенида ”хитай қандашлиқи“ пәйда қилишни, буниң билән һаман бир күни хитай хаништин туғулған балиниң тәхт вариси болушини алдин пиланлайду. бу шумлуқниң ишқа ешиш еһтимали миңда бир пирсәнт болсиму, қизини қурбан қилған хитай шаһи нәтиҗисини көрүшкә үлгүрмәй өлидиғанлиқиға көзи йәтсиму, лекин йәнила бу пиланни сәвр – тақәт билән зерикмәстин иҗра қилиду. гәрчә тәхт вариси хитай қандишидин болуп кәтмисиму, һәрһалда хитай ханиш вә униңдин туғулған шаһзадиләр түрк дияриға сиңип кирип тиҗарәт қилидиған вә

олтурақлишидиған хитайларға (туғқан һисавида) һамийлиқ қилиш, һеч болмиғандиму хитай ханлиқлирининң шу бир мәзгиллик тенч тәрәққияти үчүн һимат (тенчлиқ капалити) болуп қелиши турғанла гәп иди. бу әмилийәттә худди яғачниң ичидин порлашқили турғинидәк бир иш болуп, ”қорғанниң ичидин бузулиши“ дики асасни тәмин етиду. биз бухил ”сияси қуда ‐ бажилиқ“ ни, болупму башқа милләтләргә қизимизни беришни номус дәп билгинимиз билән, башқилар әнә шу хорлуқни вақитлиқ (әң көп болғандиму бир әвлад) тартқандин кейин, хорлуқтин мәңгү қутулуш, мәңгүлүк үстүнлүкни қолға кәлтүрүшни мәқсәт қилишиду (бу – печкини қурбан берип, шаһни қутулдуруш дәп атилиду). қурбанлиқ қилинғучиму өз қәвиминиң мәнпәти үчүн жан көйдүрүшни, балилириғиму ашу роһни сиңдурушни унутмайду. чунки у, көпниң мәнпәти үчүн қурбанлиқ қилинғанлиқини аңлиқ тонуйду. шундақ қилип түркләр башқиларни бойсундуривалғини, қошна падишалиқниң мәликисини еливалғанлиқидин ибарәт қалтис ғәлибиси билән ғорурини қанаәт таптуруп, үстүнлүк роһи билән мәст болуп йүргинидә, ғолиға қурт чүшкәнлигини һеч ойлимас иди! нәтижидә сәддичин сиртидики түркләрниң бир қисми сәддичин ичигә кирип, хитайлар арисида ерип кәтти. хеши каридорида яшиған әждатлиримизму әнә шу шәкилдә тарихтин йүтти. хитайлар ”юмшақ қурут“ луқ характери хасийитидә аста — аста сәддичиндин чиқип, түрк земинлириға ямрашқа башлиди. у замандики әждатлиримиз бу ”юмшақ“, ”ишчан, жапакәш“, ”бичарә“ хәлқни (худди бүгүнки оттура асия жумһурийәтлиридики қериндашлиримиздәк) зәрәрсиз дәп бихотлуқ қилишқан, ахири бир күни бу ”йоваш, бичарә“ ләрниң балайи – апәткә айлинишини мөлчәрлимигән иди.

мәңгүлүк тенчлиқ үчүн вақитлиқ урушқа тақәт кәлтүрүш, мәңгүлүк үстүнлүк қазиниш үчүн вақитлиқ хорлуққа чидаш, мәңгүлүк раһәткә еришиш үчүн вақитлиқ азапқа чидаш, қисқиси, кейинки әвладларниң бәхти үчүн алдинқилар қурбан бериш роһи вужудимиздин тәдрижи йоқалған. немә қилсақму нәтижисини өзимиз көрәләйдиған болуш керәк, болмиса тақәт қилалмаймиз! мана бу — бизниң әһвалимиз.

бүгүнки хитайлар тарихтики әждатлириниң әнә шундақ өзгичә (қурутларчә) кеңәймичилик усулини хуласилап, бу усулниң дуня җамаәтчилигиниң һеч диққитини қозғимайдиған бирхил пайдилиқ усул икәнлигини техиму тонуп йәтти вә шу усулдики кеңәймичиликни дуняниң һәрқайси әллиригә қарита, болупму ноқтилиқ һалда оттура асия җумһурийәтлиригә қарита җидди давам қилдурмақта. мәсилән: әгәр хитайлар сингапорға қураллиқ мудахилә йүргүзгән болса, шәксизки дуня күч ноқтилириниң диққити қозғулуп, ”тәсир даирә талишиш“ көриши башлинип, бәлким дуня урушиға елип бериши һәм мумкин иди. лекин, бүгүнки сингапорниң ”бичарә“, ”ишчан“, ”мулайим”, ”юваш“ х итайларниң көчүши билән аста ـ аста хитай дөлитигә айлинип қалғанлиқини дуня җамаәтчилиги қандақ инкас билән қарши алди? һечким туйғини йоқ, диққити қозғалғини йоқ. мана бу әсирләп давамлаштурулған һәркәтниң нәтиҗиси! бухил усулниң нәтиҗисидә бүгүн хитай мәмликити сиртида (хитайлар өзигә қошивалған мустәмликә земинларниң һәм сиртида) 50 милйон хитай яшимақта һәм бу хитайлар шу дөләтләрдә асаслиқ иқтисади вә сияси күч болуп турмақта. һәтта америкида әткәсчилик хитайлар тәрипидин монопол қилинивелинған болуп, уларниң малийә вә иҗтимаи

тәсир күчи түпәйли, сақчиларму уларниң ”хас коча“ лиридин йүрәклик өтәлмәйдикән һәм тутушқа петиналмайдикән .

бүгүнки күндә хитай көчкүнидин сақлиниш үчүн бай, тәрәққи қилған дөләтләр һәрхил қийин өткәлләрни пәйда қилип чәклимә қойиватқанлиқиға қаримай, хитайлар пиланлиқ көчүшни давам қилмақта. мәсилән, бир нәччә йилниң алдидики мәлум бирхил көчүш мәнзирисини көзитип бақсақ, омумий әһвални чүшинишкә ярдими болиши мумкин: шу мәзгилдә америка визисини елиш үчүн америка банкисиға 18 миң долар қоюш керәк икән, бу чәклимә америкиға берип йетивелишни чәкләш үчүн ойлап тепилған болсиму, намрат хитайларни тосуп қалалиғини йоқ. хитайлар асанрақ барғили болидиған бирәр дөләткә беривалғандин кейин, һәр 18 хитай бир гуруппа болидикән. һәр бири миң доллардин пул чиқиридикән. топланған 18 миң долар америка банкисиға бириниң намида аманәт қоюлидикән, бу аманәт чекини көрситиш арқилиқ бирсигә виза алидикән.америкиға кәткәндин кейин дәрһал пулни қайтуриветидикән. бу пул иккинчи бир хитайниң намида аманәт қоюлидикән, уму виза елип америкиға беривалидикән. пул йәнә қайтурулидикән, . . . шундақ қилип, бу 18 миң долар пул нөвәт билән 18 хитайниң намида банкиға қоюлуп, һәммиси визиға еришидикән һәмдә һәммиси америкиға берип йәрлишидикән.

бундақ ”вападар“, ”садақәтлик“ тәшкиллинишниң арқисида узун әсирлик сиңип кириш нишанини көзлигән хитай һакимийитиниң сияси қоли барлиқини инкар қилмисақму, лекин йәәнила адиллиқ билән ейтқанда, бу — хитай милли психикисиниң туғма кеңәймичилиги, иҗаби артуқчилиғи дәп етирап қилмай туралмаймиз.

ашу 18 кишилик гуруппини тәсәввуримизда уйғурлардин уюштуруп, һисси тәҗрибә қилип көрәйли, буниңдин бундақ нәтиҗиләр көрүлиши мумкин: өз ара ишәнч қилалмаслиқ түпәйли, гуруппа тәшкилләш мумкин болмайду; биринчи нөвәттни талишип гуруппа бозулуп кетиду; биринчи нөвәттә кәткән адәм пулни қайтурмай йоқулиду...

бәзи дөләтләр хитайларни һәйдәп чиқиришта пәвқуладдә кәскин болсиму, лекин йочуқ тепип қуруттәк җайлишивелиштин хитайлар чәклинип қалғини йок. илгири кәткән хитайлар шу дөләт қанунидики йочуқларни вә башқа йочуқларни тәтқиқ қилип, йеңи кәлгәнләргә қандақ қилғанда һәйдәп чиқирилиштин аман қалғили, тезирақ паспорт алғили болидиғанлиқи һәққидә йол көрситип ярдәм қилиду. (тәбиийки, хитай консулханилири һәр дөләттә әнә шундақ ахбаратларни топлап, аталмиш қачақлирини әқил билән тәминләп туриду)әр – хотун биллә барған хитайлар һәтта һапила - шапила ажришип, һәр иккиси йәрликләр билән никаһлиниду. бу вастә арқилиқ йәрлишивалғандин кейин йәнә йәрликләрдин ажришиду - дә, бир - бири билән яришивелип, қуруттәк мидирлап яшашқа башлайду. әмма биз бу тоғрулуқ ойлаштинму номус һис қилидиған болсақму, әмма ашу әркин дунядиму бир ишниң епини тапалмай хитайларниң алдиға иш сорап баридиған, хитайға яллинип ишләйдиған, хитайлар билән арилишип шу йәрдиму "икки айрилалмаслиқ роһи"ни "җари қилдуридиған" мунапиқ тәбиәтликимиз бәкму ечинишлиқ. һәтта бир – бирлири билән хитайчә сөзлишип кетидиған номуссизларму аз әмәс. авалқи әһвалимиз бойичә биз гуя дуняда тәңдиши болмиған номусчан, ғорури күчлүк милләткә охшап туримиз. әмма, вәтинимиз (чоң мәнивийәт җәһәттин ейтқанда —

анимиз) аяқ асти боливатса хиялимизғаанчивала азаплиқ ой кәчмәстин, ”ханләйлун“ ни товлап йүриверимиз. бу җәһәттики номуссизлиқимизму бизни ”дунияда тәңдиши йоқ милләт“ шәрипигә мушәррәп қилиду. әмди чәтәлләрдики әһвалимизни хитайларниң әһвалиға роби – ро қилип көрәйли :

бизниңкиләр башқа дөләтләргә барса дәсләпки қийинчилиқларни йеңип, тәдриҗи һалда бир өлкигә, бир шәһәргә, бир районға топлинип, бир колликтипни шәкилләндүрәләмду? бу арқилиқ милли сүпәтни, тилни, милли әнәниләрни сақлап қелишни авазни бирликкә кәлтүрүп, шу маканда өзлириниң бирәр вәкилини сияси сәһнигә чиқиришни ойламду? яқ! бирмунчиси дәсләпки мәзгиллик зерикишкә чидап туралмай қечип келиду. буниң ақивитидә бәзи кетәлмәйдиғанлар (һәқиқи сияси қачқунлар) ниң илтиҗалири қубул болушиға яман тәсир елип келиду, йәрликләрдә ишәнчисиз тәсир қалдурғанлири үчүн, паспорт елиш, илтиҗа қобул болушлар зор дәриҗидә қийинлишиду. әнә шу йирақ әлләрдиму бари – йоқи бирнәччә уйғур бир - бири билән петишалмай, бир – бирини тәрк етиду. бир - бирини ”җасус“ палан дәп ғәйвәт қилип датлишиду. һәтта йәрлик һакимийәткә бир - бирини чеқип, йәрликләрниңму нәзиридин чүшмәктә. йеңи кәлгәнләргә ярдәм қилиш, ариға елиш җәһәтләрдин сөз ечиш мумкин әмәс. һәтта тәрҗиманлиқ қилип беришниму бирхил тиҗарәткә айландуривалған болуп, сеғин калидәк ”сеғип ичиш“ үчун давани узунға созушқа тиришиду вә мусапир вәтәндишиниң шараитни, тилни билмәслигидин пайдилинип, униңдин пара тәләп қилиду. һәтта тәтүр тәрҗимә қилиш, дүшмәнлик нийити билән пайдисиз гәпләрни қошуп тәрҗимә қилиш әһваллириму көрүлгәчкә, бу ишларни бирла тәрҗиман арқилиқ йүргүзүш хатаға елип

баридиғанлиқини һис қилған йәрлик даирилләр бирла вақитта бирнәччә тәрҗиман ишлитидиған әһваларму садир болған.

әнә шундақ болғанлиқимиздин, башқа мәмликәтләр биздин, һәтта бизниң шу әлләрдә яшимиш алим, мутәиәссиззлиримиздин хитай билән болған дипломатийисидә тәңшәк теши сүпитидә пайдилиниду. бу кишиләрниң милли туйғулири каллисидин чиқирип ташланғандәк, қилчә хиҗиллиқ һис қилмиған һалда шу дөләтләрниң уйғур мәсилиси яки шәрқи түркистан мәсилиси бойичә мәслиһәтчи — мутәхәссис болуп, милли мәнпәткә қарши пүтүн иқтидари билән хизмәт қилиду (уйғурларниң аҗиз һалқилири, уларға тақабил туруш усуллири һәққидә тәдбир билән тәмин етиду). улар милли қериндашлириға милли һисияти билән әмәс, әқәлли инсаний һисият билән әң төвән чәктики һисдашлиқ кәйпиятидиму болмайду. бу җәһәттики ”үзүл - кесиллик“и билән хоҗайинлириға техиму бәк йеқишини истәйду. башқа милләтләргә арилаш яшиған кишилиримиз шунчә тезла тилини, өрп _адитини йәңгүшливитиду. һәтта өй ичидә болсиму бир - бири билән ана тилида сөзләшмәс боливалидиғанлар көп. башқа милләтләрниң һәммә нәрсиси әзиз, гүзәл, қалтис, мәдәни туюлса керәк, өзиниң һәммә нәрсисидин нумуси келидиған ғәлити бирхил асий һаләткә келип қалиду .

чәтәлләрдә олтурақлишип қалған башқа милләтләр (һәтта биз мәдәнийәтсиз дәп яратмайдиған милләтләр) тиришип бир районға топлинип яшайду. буниң билән милли мәдәнийити, тили _ йезиқи, әнәниси сақлинип қалиду. гезит- жорнал чиқириду, радио _ телевизийә тарқитиду. бирмунчә ғәрп әллиридә һәтта тибәтликләрниң балилири үчүн тибәтчә мәктәплири бар. мана булар тәбии уюшуш күчиниң - юшурун аңдики

милли кимлик туйғусиниң әмәлий нәтижилиридур. башқа әлләрдин гәп ечишқу тәс, уйғурлар бир қәдәр көп олтурақлашқан әлләрдиму бундақ ижтимаи муһит шәкилләндүрәлмәйду. дөлити болған милләтләрниғу дөлитигә йүлиниду, дөлити әлчиханилар арқилиқ тәшкилләйду дәйли, дөлити болмиған, саниму биздин аз болған бирмунчә милләтләрниң әһвали билән селиштурсақла, өзимизниң ажизлиқлиримиз мана мән дәп ашкарә болиду. мәсилән: бишкәктә бир нәччә йүз аилилик даргинлар йезисиға сақчилар хаһлиғанчә кирип ахтуруш қилалмайду, әмма түмәнләп нопуси болған уйғурлар һәр йәрдә игисиз иттәк хорлиниду, бозәк қилиниду .

биз өзимизчә яратмайдиған милләтләрниң һәрбир адди пухраси, саватсиз қара ишчи яки диһқиниму өз миллитиниң алинимилиригә тартишиду. қиймаслиқ туйғуси, сөйүш туйғуси, өзини тонуш роһи, милли мәнпәәт үчүн һәссә қошуш роһи болиду (һәтта паһишә аяллиридиму мәлум бир заманда бухил роһ намайән болиду). мәсилән: йәһудилар, хитайлар, курдлар, ... йүзләп йилар башқа әлләрдә яшап, башқа әл ижтимаи атмусфирасиға адәтлинип кәткәндәк қилсиму, йәнила өзиниң кимлигини намайән қилишниң пурситини қолдин бәрмәйду.

йәнә бир тарихий мисал: шиң шисәй узун бир мәзгил шәрқи туркистанни ”мустәқил падишалиқ“ қилп сорап йегәндә нәнжин һөкүмити билән мәнпәәт зидийити бариди, у һәтта болшивикму болған. у һалда у эксийәтчи гоминдаң һөкүмитигә қарши болуши керәк иди. униң шу йосун дәвран сүрүп кетиверишигә көзи йәтмигәндә, у бу земинни совет руссийисигә әмәс, бәлки хитай импирийисигә соға қиливәтти. әгәр у уйғур болған болса қандақ қилши мумкин иди? жәзмәнки, мәғлобийитигә болған аччиғи миллий мәнпәәт еңини

бесип чүшәтти - дә, ят милләткә өткүзүп берип, аччиғини чиқиривелипла, өзиниң һәмйенини алғиничә башқа бир таманға тикивитәтти (чунки, бизниң милли психикимиздики бир ”артуқчилиқ“ шуки, өз нәсәпдашлиримиздин рәнҗигәндә, улар бизниң көзимизгә дүшмәндинму яманрақ болуп туюлиду; дүшмән болса бу қериндашлиримиздин хәтәрсизирақ блиниду. шуниң билән, шу қейдашчилиқта, дүшмәнниң қоли арқилиқ уларға зәрбә бериштинму өзимизни тохтитивалалмаймиз!(

хитайлар җан үзиветип, балилири яки нәврилиригә қисас елишни тапилса, биз ”сиңгән нениңларни йәңлар, балам, мәндәк күнгә қалисиләр“ дәп тапилаймиз! һәтта бизниң бирмунчә ”даһи“ лиримиздиму исиянкар роһ пәқәт оттура яшқичә давам қилиду. андин у бу йолдин җан бекиш вастиси сүпитидә пайдилинишқа башлайду ... чоңлар яшларға: ”ғит қисип, күнниң серiқини көриватқиниңға шүкри қил“ дәп нәсиһәт қилиду! яшлар буниңға қулақ салмиғандәк қилсиму, у һәм оттура яштин ашқансири қизғинлиқи түвәнләп, ”нәсиһәт“ қилидиған ”пишқәдәм“ гә айлиниду! бу әһвалларни башқа милләтләрниң әсирләп давамлаштуридиған қаршилиқ һәркәтлиригә селиштурғили боларму? бизниң характеримиз шуки, дәрһал нәтиҗә чиқса чиқти, болмиса дәрһал зерикимиз-дә, өз ишимизға киришимиз. инқилап үчүн ианә қилған бәзи сахавәтликлиримиз һәптә өтмәйла ”һой, қени, қилған ишиңларниң нәтиҗисини көрмәймизғу?“ дәп сорашқа башлайду. бу худди қойға йәмни берипла қойруқини тутуп баққандәк бир иш (гуя униң шу пули биләнла иш пүтүп кетидиғандәк)! сәвирсизлик бездики әң чоң шәйтандур.

буларниң һәммиси мәниви дунйайимизниң қуруқлиқидин, мәниви гадайлиқимиздин болған болуп,

адəм мəнивийəттин айрилса, һəммə нəрсисидин айрилғанға баравəрдур. биз мусулманмиз, бизгə нисбəтəн бу мəнивийəт — етиқаттур! биздə шундақ бир роһи һазирлиқ болиши керəкки, ”биз хитайлар билəн диндаш əмəс, нəсəпдашму əмəс, шуңа униң һөкүмранлиқини мəңгү қобул қилалмаймиз! бүгүн мəғлуп болсақ, əтə йəнə қаршилиқ қилимиз, ... миң қетим мəғлуп болсақ, миңбиринчи қетим йəнə көрəш қилимиз, ... биз мəғлуп болсақ, балилиримизға тапилап кетимиз! ...“ мана бу — бирдин - бир тоғра йол! ундақ болмайдикəн, хитайларниң хожайинлиғини тəн елиш, хитайға җизийə төлəш, униң бойруқлириға бой сунуш билəн үзүл - кесил диндин чиқимиз. шундақла бу ”биз бир яримас, қорқунчақ, мунапиқ миллəтмиз“ дəп тəн алғанлиқимиз болиду, халас! биз балилиримизға ”ғит қисиш“ һəққидə əмəс, бəлки дин вə миллəт үчүн өлүш һəққидə дадил нəсиһəт қилалайдиған болған вақтимизда, сəвир вə чидамға үндəп тəрбийилəйдиған, бир қетимлиқ əмəс, миң қетимлиқ мəғлобийəттин кейинму қуллуқни тəн алмай давамлиқ тиркишиш тоғрисида вəсийəт қилидиған болғанда; ”һөкүмəт билəн ойнашма, бешиңға чиқисəн“ дəп əмəс, ”бой сунуп номуссизлиқ билəн яшисаң, əркəк əмəссəн, ундин көрə күчүңниң йетишичə қаршилиқ қилип өлүп кəтсəң шəрəп“ дегəн идийини сиңдүридиған дадилардин болалисақ, бу миллəтниң азат болмаслиқидин ғəм қилмисақму болиду. əвладму - влад бухил роһта болидиған миллəтни қул қилиш уңай болмайду .

Бизниң Аллаһтин Башқа Таянчимиз Йоқ

Әсирләп давам қилған зулум мәзлумларни роһсизландуруп, һечнимидин үмид күтмәйдиған үмидсизликкә чүшүрүп қойиду. бу үмидсизлик әйни вақитта йәнә бимәниликкә йеқин бирхил үмидләрни ипадиләштә көрүлиду. йәни, ахмиқанилик билән һечбир қанунийәтлик алақиси вә мәнпәәт бирлиги болмиған һадисә һәм сияси күчләрдин қариғуларчә үмид күтүш болуп ипадилиниду. үмидсизлик ахирқи чәккә йетип, әсәбилик дәрижисигә барғанда әнә шундақ ”шамалдинму, ямғурдинму“ үмид күтидиған бинормал роһи һаләтни шәкилләндүриду. бу, риаллиқта еришиштин үмид үзүлгән мәқсәтләргә шерин хиялар илкидә йетиш болуп, буни ”роһи ғалибийәтчилик кесили“ дәп атайду. бу қаришимизниң тоғрилиғи ”тәңлимә“ ниң йәнә бир тәрипи (үмид) ни тәкшүрүштин испатлинип чиқиду:

үмид — инсанларниң өз - өзигә болған ишәнч туйғуси вә ирадисидин барлиққа келиду. өз - өзигә болған ишәнч вә ирадә ташқи амилларни шәрт қилмайду. шуңа ташқи амилларниң пайдилиқ яки пайдисиз болуши — бу үмидниң өчүшигә яки күчийишигә һәл қилғуч тәсир көрситәлмәйду. үмидсизлик ичидики көләңгүдәк ”үмид“ болса өз - өзигә болған ишәнч туйғуси, мәниви түврүк болған етиқад еңидин ибарәт ички амилға әмәс, ташқи амиларға бағлиқ болғачқа, ташқи амилда пайдисиз нәтиҗә сезилгән һаман, бу ”үмид“ тезликтә үмидсизлик билән алмишиду.

бухил ”пассип үмид“— әмәлийәттә үмидсизлик — инсанни һорунлаштуриду, иҗатчанлиқ роһини, издиниш роһини, тиришчанлиқ роһини ухлитип қойиду -дә, улар һаман өз бәхтиниң арзу - истигиниң сәвәп тезгинини башқиларға бағлап қоюп, өзи издәнмәйду. бу, диний ноқтидин ейитқанда мушриклик болуп, һәр җәһәттин хата вә зиянлиқтур.

бизниң хәлқимиз милли азатлиқ үмидини узун бир заман совет российисигә бағлиди. бухил пассип идийә совет иттипақида оқуғанлар, советпәрәстләр, болшивикларниң чоқунғучилири тәсиридә мәйданға кәлгән бимәнә үмид иди. бу үмид 60 - йилардин кейин, херишшевниң аталмиш “мәхпи доклад“ берип, ситалинни вә ситалин дәврини қағишидин кейинки рус - хитай мунасивәтлиридә йүз бәргән депломатийә кириззиси түпәйли техиму күчийип, шәрқи түркистанлиқларниң зор көпчилигидә мана шу шәкилсиз үмид һөкүмран орунға өтти. бу бәхитсиз хәлқ өзлири үмид бағлиған ашу ”дүшмәнниң дүшмини“ гә бағри тәлпүнгән һалда радио аңлайти. хитайларниң бузғунчилиқиға .учрап туридиған бу долқунларни аңлашму уқәдәр қолай әмәс иди. бу радиолар үмид күүткүчиләргә немиләрни берәтти? бәзи күнлири хитай мустәмликичилирини бирәр еғиз тиллап қуятти. анда - санда ”шәрқи түркистан“ дегән бу сөйүмлүк нам тилға елинатти. вәтинимизниң намини аташму җинайәт болуп қалғачқа, радиодин бу мубарәк исимниң өзини бир қетим аңливелишму қалтис бәхт һисаплинатти. қанчилик адәм ашу ғижилдап түзүк уққили болмайдиған, бирәр әмилийрақ мәзмонму болмиған аңлитишни аңлаймән, дәп җасусларниң сетиши түпәйли түрмиләрдә ятқан, һәтта қийнақ азаплар дәстидин өлүп кәткәниди. шундақ болсиму һәммә яқни зулмәт қаплиған, һеч йочуқтин йоруғлуқ шолиси

көрәлмәйватқан бу хәлққә, нур мәнбәси болуп көрүнгән ашу ”парқирақ қоңғуз“ уларни һаман җәлп қилип туратти. шуңа радиони аңлишатти, бәзиләр хәтәрлик тағ йоллиридин шу тәрәпкә өтүп кетәтти... етилатти, зинданларға ташлинатти ...

һәтта кейинирәк ”вәтән қутқузуш радиоси“ пәйда болди. бу радио совет сияситидики бир мәйдан шаһмат оюни болуп, у хәлққә совет һөкүмитиниң әмәс, бәлки вәтән ичидики ”вәтән қутқузуш тәшкилат“ лириниң тағ арилирида қурған мәхпи радио ситансиси болуп билингәчкә, нурғун кишиләр бу сияси қилтақниң — совет ташқи сияситиниң — рус депломатийисиниң қурбанлириға айлинип кәтти...

-70йилларниң ахирлирида совет российиси йәнә бир қетим сияси шаһматта бәхтсиз шәрқи түркистан хәлқини тарақлитидиған ”терә“, дәрваза қақидиған “кесәк“ қилди. вйетнам — хитай уруши мәзгилидә хитайниң вйетнам уруш мәйданидики күчини йәниму ашурушқа имкан бәрмәслик вә йәнә башқа аллиқандақ мәқсәтләр үчүн, ”ғәрптин шәпә бериш“ нәйриңи, ”отни оруп йиланни үркүтүш“ (яки ”тохуни боғузлап, маймунни чөчүтүш“) һилиси ишләтти. улар хитайларни сулһигә қисташ, депломатийә җәңгаһида көзлигән мәқсидигә йетиш үчүн, аталмиш ”вәтән қутқузуш армийиси“ ниң һәрби маниверини лентиға елип тарқитип, худди расттәк туйғу пәйда қилди. һәтта хитай көчмәнлири еғир - йеник өй җиһазилирини әрзан сетип вәтинигә қарап қечишқа, пойиз вә машина биләтлириниң баһаси һәссиләп өсүп кетишкичә берип йәтти. мустәмликичи һөкүмәт кәң көләмдә йиғин вә сәпәрвәрлик уюштуруп, “вәтән қутқузуш армийиси“ һәққидә бәзи ”мәлуматлар“ ни бәрди. уларниң дегәнлиригә көрә, бу армийә 20 миң кишилик болуп, үч дивизийәмиш, қураллири заманиви,

җәңгуварлиқи дунияда алдинқи қатарда турармиш. уларниң һуҗум тезлиги хитайларниң мудапийә сәвийисидин зор дәриҗидә үстүн болғачқа, улар наһайити тез арида 2-3 йүз келометр ичкирләп кирәрмиш. . .

мана мушундақ, икки импирийиниң нәйрәңлиридин вуҗутқа кәлгән сахта сияси келимат, худди чөлдә чаңқап йеқилай дәп қалған йолучиға йирақта көрүнгән алвундәк, йеңи үмидләрни бәхиш әтти. бичарә хәлқ булуң - пучқақларда пичирлишип: "бизниң 20 миң кишилик җәңгувар армийимиз бар икән, хитайлар адәттә бизгә пайдилиқ нәрсиләрдә сахта санларни елан қилиду. бәлким хитайлар 20 миң дәватқан бу армийә йүзмиң кишилик болишиму мумкин! бу армийимиз хитайлар һушини тепип болғичила , қәшқәргә йетип келәлигидәк. ундақта бу армийиниң сани дәрһалла милйон кишилик болуп кетиду, . . . и, аллаһ! бизниң аһимиз саңа йәткән болса әҗәп әмәски, дүшминимиздин қутулсақ..." дейишәтти. . .

әпсус, хитай - рус мунасивәтлиридики юмшаш хәлқимизни үмидсизләндүривәтти . . . ахир нәтиҗә шу болдики, буларниң һәммиси вақитлиқ нәйрәңләр болуп, руслар өз мәнпәәтлири үчүн васитә сүпитидә пайдиланған, мәқсидигә йәткәндин кейин ташливәткән , халас! мана мушундақ асассиз үмидләргә бағлинип қелиш, кишини үмидсизликниң чәксиз һаңлириға иттиривететти.

буларниң һәммиси бизниң һаяҗанға асан берилидиған, асан ишинип кетидиған йеник вә йәңгилтәк милли характеримизниң нәтиҗиси! биз савақларни әстә тутмаймиз, тәҗрибә йәкүнлимәймиз, дүшмәнлиримиз охшаш вастини қайта - қайта ишқа салсиму сезивалалмаймиз. тарих, әвлатларни тәрбийиләйдиған тарих, тәҗрибә - савақларни көрситип

бәргүчи тарих — һаман бизниң диққитимиз сиртида болуп кәлди. шуңа биз охшаш мәсилидә, охшаш усолда қанчә - қанчә қетимлап алдамчилиққа дүч кәлсәкму, һич сезивалалмастин дүшмәнниң һөл хишиға дәссәп, униң мәнпәәтлири үчүн аңсиз йосунда пайдилиқ рол ойнаймиз .

ашу биз үмид күткән руслар ким? у тарихта бизгә қандақ позитсийәдә болған? ”шапаәт“ қилип баққанму? немә үчүн у бизгә ярдәм қилиши мумкин? буниң бирәр мәнтиқигә уйғун сәвәби барму? униң милли мәнпәәти немини тәқәзза қилиду? буларни һеч қачан әстайидил ойлинип көрмәстинла, йениклик билән ишинип кетимиз!

өткән әсирдә ғәрби түркистандики қериндашлиримизни мустәмликә қиливалған руслар, өз мустәмликисигә қошна йәрдә — етник мәнбәси, дини, тили вә нәсәплири охшаш болған хәлқниң мустәқил дөлити болишини үмид қилмайтти, бу бир әқәлли сияси сават иди, әлвәттә. памир вә тәңри тағлиридин ибарәт тәбии чегра тосиқи, росларниң бу заминниму қошуп ютивелишиға әпсиз иди. бесивалған тәқдирдиму мудапийә қилишқа қолайсиз — йәни игиз қарлиқ тағлар митрополийә билән болған бағлинишқа күчлүк тосалғу болатти. у һалда афғанистан вә һиндистанда марап ятқан енгилизларниң тәсир даирисигә ташлап бериш, русларниң оттура асия мустәмликилиридики һөкүмранлиқ орни үчүн хәвп иди. қисқиси, шәрқи түркистанниң мустәқил болушиму, енгилизларниң тәсир даирисидә болуп қелишиму охшашла русларниң милли мәнпәәтлири үчүн тәһдит иди. у һалда немә қилиш керәк? тәбиики, шәриқтики бүйүк қошна — хитайларға соға қилиш арқилиқ, улар билән тәңпуң муунасивәт сақлаш әң мувапиқ йол —”бир чалмида икки пахтәк соқидиған“ әплик истиратегийә иди.

шуңа, чарруссийиниң оттура асиядики генирал гобирнатори фон. каофманниң тапшуруқи билән, корупаткин чегра келишими қилиш баһанисида шәрқи түркистанға келип, яқупбәг һакимийитиниң изни билән вә бәзән қанунсиз һалда тимсиқлап, һәрби ахбаратларни топлиди. һәм вәтинимизниң топографийилик хәритисини алди. буларниң һәммисини манжу — хитай сулалисигә сетип, бу мәмликәтни бесивелишқа күшкүртти, һәмдә өзи сүкүт қилип турушқа вәдә бәрди. җаллат зо зуңтаң қошун башлап чиқип, милйонларчә хәлқимизни қәтлиам қилип вәтинимизни истила қилди вә өзлириниң тилида исим қоюп, вәтинимизниң исмини аташниму җинайәт қилип қойди. мана бу — биз шапаәт күткән русларниң достанә ”төһписи“! мана шу һалда хәлқимиз бу савақни есидә тутқини йоқ, дүшмән болса бизни давамлиқ хитай қуллуқида қалдуруш вә өзиниң милли мәнпәәти үчүн ”қурбанлиқ қой“ қилиштин һеч янмиди!

а. һакимбайев ”өктәбир инқилавиниң шәрқи түркистанға болған тәсири“ намлиқ мақалисида ашикарилишичә, 1918~1922 -йилғичә бирқисим ”түрк“ чиләр ғәрби түркистанни қутулдуруш үмиди суға чилашқандин кейин, шәрқи түркистанни болсиму сақлап қелиш койиға чүшкән. тарихий савақлар шуни көрсәттики, қудрәтлик қошнилар билән мәнпәт тоқуниши болған һалда аҗиз дөләтләр мунқәрзликкә йүз тутарикән, шуңа түркчиләр йеңидин туғулған сотсиялистик советләр иттипақи билән идиологийә җәһәттин бирдәклик сақлаш арқилиқ уларға яхшичақ болуп, бу ”чоң қошна“ ниң зиянкәшликидин сақлинип қелишни, әксичә, ярдимигә муйәссәр болушни хамхиял қилишқан (чунки садда хәлқ коммонистларниң ”езилгүчиләрниң ғәмгүзари“ дегән чирайлиқ намиға алдинип қалған).

шуниң билән зияли түркчиләр”коммонист“ тониға киргән ‐ дә, бир ячика сүпитидә 3 ‐ интирнатсюналға қатнишип, дунядики коммонист партийиләр вә совет иттипақидин ярдәм сориған. шу йосун улар шәрқи түркистан бийроси сүпитидә 3 ‐ интирнатсюналда көп қетим йиғинларға қатнишип йүрүшти. 3 ‐ интирнатсюнал әмәлийәттә совет иттипақиниң тезгинлишидики қорчақ тәшкилат болғачқа, руссийиниң қаш ‐ қапиқиға қарап иш тутатти. улар уйғурларни ениқ болмиған депломатйә тәләппузидики қуруқ емизгиләр билән голлап вақит өткүзди. 1921 ‐ йили уйғур вәкиллириниң қаттиқ тәливи билән ярдәм қилиш ‐ қилмаслиқ мәсилиси рәсми музакиригә қоюлди. вәкилләр бирдәк ярдәм қилиш позитсийисидә болушти. бирақ руссийә вәкили қарар чиқиридиған тәшәббускар орунда болғачқа, қарар чиқирилмай кәйнигә сүрүлди. 1922 ‐ йилиға кәлгәндә руссийә ахири қарар чиқарди: руссийә кичик вә ажиз шәрқи түркистани қоллаш билән шәрқтики бүйүк қошнисиниң достлуқидин айрилип қелишқа қәти болмайду; хитайлар билән зитлишишкә елип баридиған бундақ қарарни чиқириш, рус милли мәнпәәтигә хилап; униң үстигә һазир йирақ шәрқтә хитай компартийиси қурулди, шуңа уйғурлар хаһлиса хитай компартийисигә қошулуп кәтсун, халиса болшивикларға қошулуп кәтсун, ишқилип мустәқил мәвжут болуп турушқа йол қоюшқа болмайду! шундақ қилип уйғур вәкиллири 1922 ‐ йили 3 ‐ итирнатсйоналдин рәсми қоғлап чиқирилди. уларниң бәзилири өзлигидин тарқап кәтти; бәзилири милләтчи сүпитидә йоқутулди . . . мушу әсрниң 30 ‐ йиллири вәтинимиздә партилиған милли инқилап раважлинип кәң көләмлик жиһадқа айланғинида, өзлирини ”езилгүчи милләтләр вә езилгүчи хәлқләрниң дости, ғәмгүзари“ дәп пәдәзләп тонуштуридиған рус

коммонистлири қандақ позитсийидә болди? тарих оқуғанлар еник билидуки, шу замандики инқилапчилиримизму рус милли мәнпәәтлири үчүн ”қурбанлиқ қой“ қилинди. улар 1933 ‑ йили 12 ‑ ноябирда қурулған ”шәрқи түркистан ислам жумһурийити“ ни ужуқтуриветиштә шунчилик үзүл ‑ кесил болдики, һәтта ”езлгучиләр дости“ дегән чирайлиқ чүмпәрдисиниң йиртилип, явуз әпти ‑ бәширисиниң ечилип қелишиғиму қаримиди! 1937 ‑ йилидики иккинчи қетимлиқ көтүрүлүш шәрқи түркистанниң җәноби қисмини пүтүнләй еликигә алған бир мәзгилдә, руслар иккинчи қетим қураллиқ мудахилә қилип, айрупилан вә танкилар билән қозғилаңчи хәлқ вә қулида төмүрниң суниқи болмиған хәлқни оққа тутуп, тәклимаканниң ичкирсигә қистап апирип, 50 миңдин ошуқ вәтәндишимизниң җеениға замин болди! нәтиҗидә хәлқниң қолидин тартивелинған қурални вә һакимийәтни хитай җаллатлириға туткузди. бу вәқәләрниң шаһидлири һәтта күнимизгә қәдәр яшаватқан туруғлуқ, шунчә тезла өтмүшни унтуп қалдуқ. мана бу, биз ”шапаәт“ күткән русларниң иккинчи қетимлиқ ”бүйүк төһписи!“

‑ 40йиларға кәлгәндә, дуня урушидин қоли бошиған болшивиклар шәрқи түркистандики имтиязлирини әслигә кәлтүрүш, бу йәрдин ғәрп тәсирини йоқ қилиш үчүн ”үч вилайәт инқилави“ дин пайдиланди. хитай һөкүмитини өз мәқсиди тәрәпкә қистап кәлтүрүшкә васитә қилинған бу инқилап, иситратегийилик пилан әмәлгә ашқан, рус болшивиклириниң тәливи хитайлар тәрипидин қобул қилинғандин кейин, йәнә русларниң қоли билән кишәнгә бәнт қилинип хитайларға тапшуруп берилди. хәлқимиз йәнә бир қетим рус мәнпәәти үчүн ”қурбанлиқ қой“ қилинди.

бу тарихи савақларни шунчә чапсан унтуп, кейинки күнләрдә йәнила ”рус шапаети“ дин үмид күтүш, бизниң әҗәллик аҗизлиқимиз, дөтлүгимиз, тарихни унутқан асий характеримиздур! миңларчә шүкрики, хәлқниң зор көпчилики бу ноқтини кечикип болсиму тонуп йәтти. әмма көп әпсуски, аз бирқисим адәмләр, вақти өткән ”рус шапаети“ сәпсәтисини һелиму көтүрүп йүрмәктә. бу адәмләрниң салаһийити кишини гуманға салиду!

өзгиләрдин шапаәт тама қилиш җәһәттә қаймуққан каллимизда, ”түркийәдин үмид күтүш“ му наһайити зор салмақни игәлләйду. руслардин үмид күткүчиләр диний етиқади зәиплә шкән яки айниған, коммонизим тәлвилиги билән каллиси чөгиләп кәткән адәмләрни ядро қилған болса, түркийәдин үмид күтүш, етиқатидин чәтнимигән вә көңүллири түркисизимға майил кишиләрни ядро қилиду. нәтиҗә етибари билән, бу икки хил ”үмид“ ниң һәр иккисила ”хам тама“ болуп, бимәниликтә һеч пәрқи йоқ!

түркийә хәлқи сәбдашлиримиз болуши сәвәбидин наһайити ақ көңүл, бизгә әң көйүнидиған хәлқ болсиму, улар өз һалидин ешинип бизгә ярдәм қилғидәк һалда әмәс (шәхсиләргә панаһлиқ бериш қатарлиқларда ярдәм қилалисиму, вәтән азатлиғи мәсилисидә һеч имкансиз). узун бир заман дунядики икки асаслиқ күчниң бири болған рус коммонист импирийиси түркийәгә тәһликә болуп турған иди. коммонистларниң ағдурмичилиқи, идиологийә һуҗуми вә һәрби тәһликиси ичидә ярдәмгә һеч имкансиз иди. кейин ғәрп күчлири вә коммонистларниң ортақ йөлиши нәтиҗисидә кордлар мәсилиси әвҗ елип, түркийә үчүн бир баш ағриқи болди. хитай коммонистлири курдларни қуралландурған иди. бу һалда хитай вә түркийә арисида бирхил ”тәқдирдашлиқ“ шәкиллинип, бир келишимгә

келиш зөрүрийити туғдурғаниди. йәни хитайлар курдларни қоллаш арқилиқ түркийәни өзи көзлигән депломатийә нишаниға қистап кәлтүргәниди. бундин башқа оттура деңизда түркийә вә гиритсийәниң мәнпәәт талиши мәвҗут иди. оттура деңиз араллири бу икки дөләт арисида һәл болушиға көз йәткүсиз чигиш мәсилә иди. шу түпәйли, гиритсийәму түркийәниң хатирҗәмликикини бозуш, тенч тәрәққи қилишиға имкан бәрмәслик үчүн қолидин кәлгән барлиқ чарини ишқа салатти! бундин башқа йәнә бир йошурун җараһәт — түрк - әрмән өчмәнлигиму бар иди.техиму муһими, америка түркийәни козер қиливалған болуп, униң аҗизлап кетишигиму, күчүйүп кетишигиму қарап турмайду. мана мушундақ гирәлишип кәткән зидийәтләр ичидики түркийә, ярдәмгә имкансиздур. түркийәдики ”шәрқи түркистан палан - палани” дегәндәк орунлар түркийәниң қолидики козер болуп, түрк - хитай депломатийисини тәңшәйдиған васитә, халас. шуңа түркийә һакимийити түркийә тәвәсидә шәрқи түркистан давасиниң җимип қелишиниму, күчийип кетишиниму хаһлимайду. мана шундақ, һәрким өз ғеми билән, бизниң өлүш - терилишимиз билән һечкимниң кари йоқ. кониларда шундақ бир тәмсил бар: ”җанму - җан өзиниң җени, кишиниң җени итниң җени“. мана бу, дуняниң мәнпәәт мәнтиқиси! әгәр ақ көңүл түрк хәлқиниң һисдашлиқи әмәлий ярдәмгә айлансикән дәйдикәнмиз, өзимиз от йеқишимиз керәк, андин башқилар отун селиши мумкин. бу худди ”йиғлимиғичә әмчәк салмапту“ дегәндәк адди бир һәқиқәт!

йәнә бирхил хамтамада болғучиларму барки, булар ғәрп демогратийисиниң ихласмәнлирини ядро қилиду. улар америка дуняда һөррийәт вә әркинликниң һамиси, ашулар һаман биркүни бизниң мәсилимизни

күнтәртипкә қойиду, хитайға бесим ишлитип чекинип чиқип кетишкә мәҗборлайду, ... дегән тамада болмақта. буларниң қаришичә һазир техи америкиниң һәқиқи түрдә қоли бошап, шәрқи түркистан мәсилисигә чолиси тәккини йоқмиш, қеришқандәк түгимәс "оттура шәрқ мәсилиси", "парис қолтуғи мәсилиси" америкини бәнт қиливелип, бизни пурсәтләрдин мәһрум қилмақтикән. әгәр у бу ишлардин бикар болса, җәзмән бизниң ишимизға қол тиқидикәндуқ! мана бу техиму бимәниликтур !

үмидсизликтин тоғулған "роһи ғалибийәтчилик" психкиси өз ـ өзини хошал қилидиған, өз ـ өзини бәзләйдиған нурғун һикайиларни тоқуп чиқишқичә елип бариду. америкиниң бирәр әмәлдари хитайға кәлсә, өзимизчә "шәрқи түркистан мәсилиси тоғрисида сөзләшкили кәптимиш; б д т ниң нөвәттики йиғинида авазға қойғаникән, төрт дөләтниң қарши туруши, 96 дөләтниң қоллиши билән нәтиҗилинипту . . ." дегәндәк, шерин хиялардин тоғулған гүзәл һикайилар еғиздин ـ еғизға көчүп йүриду. . . америкидин шапаәт тиләш хаһиши һазирқи күндиму давам қилмақта. . . һәтта, бәзи тәшкилатларниң "даһи" лиридиму мушундақ бимәнә үмид һалән яшимақта.

йәнә бир шәйтани үмид шу болғаники, қандақтур "шяңгаң мәсилиси билән биргә һәл болиду, ғәрп демогратик күчлири хитай һөкүмитигә шяңгаң мәсилиси тоғрисида шәрқи түркистан мәсилисини 'тәң зәмбил' қилип қоюп, 'хитайму әнгилийәгә охшашла мустәмликисидин ваз кечиши керәк' дәп бесим ишлитиватқанмиш! . . ." дегәндәк һикайилар хәлқимизни тенчландуруш дориси сүпитидә әнә шундақ пәпиләп ухлитип кәлгәниди. буниңға қошумчә һалда, шяңгаңни өткүзүп бериш ـ өткүзивелиш

саәтлиридә уруш партлап, хитай импирийисиниң парчилинишида бөсүлүш еғизи болуп қалиду, дегәндәк хамтама мәһсулатлириму еқип йүргәниди. үмид — көләңгидәк жисимсиз нәрсиләргә бағлинип қалғачқа, ”көләңгү“ йоқалған һаман, бу үмид көпүккә айлинип, бундақ хиял билән өзини хош қилип йүриватқанларниң биракла йели чиқип, үмидсизликниң чоңқур һаңиға чүшүп кетишти. гуя һәммә яқни қараңғулуқ қаплиғандәк, һечбир тәрәптин үмид шолиси көрүнмәйватқан, мәңгүлүк вә чәксиз зулмәт һөкүмран болғандәк бир картина шәкиллинип, үмидсизлик мана шу зулмәтни тән елиш роһи һалитигә кәлтүрди.

бемәнә үмидләр шуниң биләнла түгигини йоқ. техиму хәтәрлик, техиму гуңга бир ”үмид“ һазир нурғун зиялилиримиз, вәтән сиртидики тәшкилатлиримиз (хусусән шу тәшкилатлардики ”даһи“ лар), һәтта хәлқимиз чоңқур чүшәнмәйла, хата һалда үмид бағлаватқан айрим “даһи“ лиримизму ”мода“ қиливатқан үмид болуп, у болсиму хитайлар демогратийигә өткән һаман бизниң ишимиз тенч йол билән, сияси йол билән (сөһбәт үстидә) һәл болиду, дегәндин ибарәт! бу, бәзи даһиларниң өмүрлүк әқидиси иди, әмди у, кейинкиләргә мирас қалғандәк туриду!

бу, тарихни унтуштин, әслини унтуштин, савақларни унтуштин дерәк бериду. бу унтуш болса, хаинлиқниң бихидур. ”һарвида тошқан алиду“ дәп сүпәтләнгән дүшмәнниң демократчилири немә - ю, диктатурлири немә? бизниң вәтинимиздин ибарәт бу гөһәр земин хитай миллитиниң гүллинишидә — санаәтлишишидә, қудрәтлик чоң дөләт қурушида һәл қилғуч әһмийәткә игә. әҗәба, демократчи хитайларниң милли гүллиниш арзуси, қудрәтлик чоң дөләт қуруш арзуси йоқ болса?! бизниң мушундақ үмидтики

пукралиримиз вә өзичә қандақтур ”тәшкилатчи“ боливалған ”чоң“ лиримиз бу үмидни күтүштә қандақ тарихи асасқа, қандақ пакитқа, қандақ характер мәнтиқисигә асаслиниду? һәрқандақ һәркәтниң тәрәққият мәнтиқиси болиду. һәрқандақ хуй - пәйл, мижәз - характерниңму охшимиған тарихий шараитта бирхил мәнтиқилиқ ипадиси, мәнтиқилиқ тәрәққият басқучи болиду. иккинчи түрлүк қилип ейтқанда, мәлум адәмниң адәттә ипадиләйдиған хуй - пәйли, илгирики қилмиш - әтмишлири мәлум характер мәнтиқиси бойичә болиду. кейинки қилидиған - етидиғанлириму әнә шу мәнтиқигә уйғун һалда болиду. худди мәсилән: мүшүкниң гөшхорлуқи бир арида өзичә яки мәҗборән өзгурүп қалмайду, униң әсир елинған чашқанни бирдәм йимәй ойниши, һәргиз униң өзгүрүп қалғанлиқидин дерәк бәрмәйду. тәмсилдә шундақ кәлгән: ”мүшүкниң гөшкә бойи йәтмисә, ’роза туттум‘ дәр“. бүгүнки демократчи хитайларниң ағзида дәп йүргән давраңлар худди шундақ, ”гөшкә бойи йәтмигән“ лиги үчүн, әнә шундақ ”роза тутқан“ қияпәттә көрүнмәктә. уһалда, хитайларниң шәрқи түркистанлиқлар билән болған мунасивәтлири тарихида қандақ ипадиләр болған? шу ипадиләрниң ихчам тәсвири, әң образлиқ ипадилиниши ата - бовилиримизниң ”хитайлар һарувида тошқан алидиған хәлқ“ дегән тәмсилидин ибарәт! демәк, хитайлар — сөһбәт үстидә, дөвүливетилгән тарихий пакитлар (мустәқил дөләт болғанлиқимизға даир дәлилләр), мустәмликә болуш җәрянимиз һәққидики испатлар, кишилик һоқуқ тоғрисидики тәсирлик нотуқлардин йүзи қизирип кетидиған, көңли ерип кетидиған, ундақ хиҗиллиқ туйғусиға бай милләт әмәс! ундақта мушундақ бир миллий психикиниң қанунийәтлик кейинки ипадиси немә болуши мумкин?

бүгүнки күндә бу ахмақанә қарашқа бизниң адди пухралиримиз һеч ишәнмәйду, әмма бәзи ”даһи“ лар бунидин бәк үмидвар болмақта. уларниң мундақ мәвһум”үмид“ лирини мәлум сияси, тарихи асасқа тайинилған һалда шәкилләнгән дегәндин көрә, уларниң бундақ ”тенчлиққа майил“ яхши көңли билән қиливатқан тәшәббуслири, улар талливалған алаһидә шәкилдики ”вәтәнпәрвәрлик“ услобиға мувапиқ кәлгәнлиги үчүн, дегән түзүкрактур. йәни уларниң ”өгзигә чиқивалса иттин қорқмайдиған“, ”лай тутмастин там етидиған“, “телевизорни йотқанда йетип башқуруш“ тәк алаһидә (қурбан бериштин өзини қачурушниң әплик усули болған) ”вәтәнпәрвәрлик“ услобиниң мәһсулидур. бундақ тенчлиқпәрәстлик дуняда мода болған, мәзлум хәлқни тенчландуруш дориси берип ухлитидиған, һөкүмранлар кәшип қилған, чирайлиқ пәрдазланған шумлуқтур (бизму тенчлиқни сөйимиз, әлвәттә. әмма мәхсәтлиримизгә йетип, бизму бағчилиримизда хатирҗәм сәйли қилидиған болғанда, бизму тенчлиқ шуариға қол көтүримиз). бундақ тәшәббус — худди һалсириған дүшмән сулһи тәләп қилиш арқилиқ күч топлаш үчүн вақит қазанғандәк, бундақ бимәнә үмидләрниң һәммиси хәлқни голлап, дүшмән үчүн күчийивелиш пурсити яритип бериду; тәйярлиқ вақти қазинип бериду, халас! чунки хитай демократлириму һазирғичә шәрқи түркистанниң бесивелинған земин икәнлиги һәққидә очуқ баянат елан қилиш сәмимийити көрсәткини йоқ. әгәр шундақ болған тәқдирдиму әмәлийәтниң синиқидин өтмәй туруп бундақ қуруқ гәпләргә ишиниш, бизни йәнә бир қетим тарихий пурсәтләрдин мәһрум қилиши ениқ. чунки, коммонист хитайларму ”үч йил ичидә чиқип кетимиз, гоминдаң қалдуқ күчлирини тазилап болупла чиқип кетимиз,

йеңи һакимийәт қурушуңларға ярдәм берип андин чиқип кетимиз,...“ дегән рәңвазлиқини қилған иди. шәрқи түркисстанниң шәһәр кочилириға есилған шу мәзмундики шуар ـ лозункиларни көргән шаһидлар техи һаят турупла, асман ـ земин өзгиришләр йүз бәрди, өз вәтинимиздә яшаш һоқуқимиздинму мәһрум қилиниватимиз. бәлким бәзиләр демократик хитайлар демәк, коммонист хитайларға түптин охшимайду, дәп сәвәп көрситәр. лекин биз тарихта бирла адәм тәрипидин алдандуқ, пәқәт у кейимини өзгәртипла алдимизға кәлди: шиң шисәй дегән яң ـ җинларға охшамти, бу дегән тәрәққипәрвәр идийидики киши, у аалдимайду дедуқ. охшаш нәтиҗә болди; гоминдаң демәк, сун ятсинниң үч бүйүк сияситини иҗра қилидиған партийә, шиң җаллатқа охшамти, дәп өз ـ өзимизни бәзлигән идуқ, униң қилмишиму миллий мәнпәәтни асас қилғачқа, миллий характериниң мәнтиқиси бойичә охшаш нәтиҗигә елип барди. коммунистларни езилгүчиләрниң бешини силайдиған машайих дәп билгән, коммунист хитайларниң тезәк терип келиши, чаҗаң қуруп алдиға чиққан хәлқниң йемәк ـ ичмәк, йәм ـ хәшәклиридин һечнимигә тәгмәй ”алиҗанаплиқи“ ни ипадилиши хәлқниң зор көпчилигини ғәпләттә қалдуруп алдиған болса, хәлқ ичидики данишмәнләр хитайларниң бундақ ”әдәп ـ әхлақлиқ“, ”юмшақ ـ мулайимлиқ“ ини техиму яман шумлуқниң бишарити дейишкәниди.

савақларни һеч нәзәргә алмастинла дүшмәнгә дәм беридиған бундақ ”тенчлиқпәрәстлик“ йолини тутқучилар вә башқа шуниңдәк мәвһум ”үмид“ ләргә хәлқни ишәндүрмәкчи болуп тиришчанлиқ көрситиватқанларниң һәқиқи салаһийити үстидә чоңқуррақ мулаһизә йүргүзүп беқишқа тоғра келиду. бу

адәмләр сахта ”вәтәнпәрвәрлик“, ”милләтчилик“ тони кейивелип хитай мәнпәти үчүн ишләмду ـ қандақ?

биз пәқәт чиш ـ тирниқиғичә қуралланған хитай армийисила һөрлигимизниң бирдин ـ бир тосалғуси дәп қарисақ бәк балиларчә ойлиған болимиз. бизниң йолимиздики тосалғу күчләр ичидә хитай мунтизим армийисидинму хәтәрликрәк йәнә бир йошурун җәңгаһта ”хитай армийиси“ мәвжут. бу ”армийә“ — нәсли биздин болған, бизгә охшаш сөзләйдиған җасуслар, мунапиқлар болуп, улар диний сәп, пәнний сәп, сиясий сәп, ахбарат, тәшкилатлиниш, тәшвиқат қатарлиқларниң һәммисини өз ичигә елиши мумкин. хитайлар пәқәт армийә арқилиқла бизни чәкләш билән қанаәтләнмәйду. милйонларчә әскәргә, милйонларчә сақчиға, милйонларчә башқа һәрхил атақтики формилиқ вә формисиз қураллиқ күчләргә игә хитай һакимийити мушу күчләрни бизниң һәркитимизни чәкләшкә йетиду, дәп қаримай, йәнә миңлиған җасусларни, мунапиқларни ишқа селиватқанлиқидин биз бир әқилгә келишимиз керәк. йәни, хитай һөкүмити шунчә көп адимигә, қураллиқ күчигә тәмәнна қилип, башқа сәпләрни ташлап қоймиған йәрдә, бизниң һечнимидин һечнемә йоқ җаһанға патмай қелишлиримиз, һәрхил иттипақлишишқа болидиған күчләрни чәткә қеқишимиз, көләңгүдәк ”үмид“ ләргә гол болуп йүришимиз чекидин ашқан тәлвилик вә дөтлүктур!

шуни ениқ тонушимиз керәкки, бизниң бу йәр йүзидә өзимиздин башқа ғемимизни қилғучи, тайинидиған таянчимиз йоқ. бизгә (аллаһтин башқа) һечким ярдәм қилалмайду вә қилмайду. биз өз ғемимизни өзимиз қилишимиз, һәрхил чәтәл күчлиридин, сияси гуроһлардин, хәлқара тәшкилатлардин зиядә үмид күтүш билән

һушиярлиқимизни, тиришчанлиғимизни бошаштуруп қоймаслиқимиз керәк. биз бу көрәшкә бәл бағлиған икәнмиз, қандақтур паланчи — поконилчиларға үмид бағлап әмәс, өз иман - етиқадимизға, өзимизниң ирадисигә, өз күчимизгә ишинип мәйданға чүшишимиз керәк. шундақ болғандила, ташқи шәрт қандақ болишидин қәти нәзәр, биздә үмидсизлик тоғулмайду. биз ташқи ярдәмни чәткә қақмаймиз, әмма жими үмидләрни униңға бағлап қойсақ хата болиду.

. . . ”ярдәм пәқәт аллаһ тәрипидинла келиду . . .“ (сүрә ”әнфал“ 10- айәтниң бирқисми.(

. . . ”ярдәм пәқәт ғалип вә һекмәт билән иш қилғучи аллаһ тәрипидиндур. . .“ (сүрә “ал имран“ 126-айәт.(

бу айәтләр аллаһниң вәдисидур. бизниң аллаһтин башқа һечқандақ таянчимиз йоқ, ярдәм бәргүчимиз йоқ, ғәмхоримиз йоқ.

биз пәқәт аллаһниң ярдимигә, өзимизниң иман - етиқатиға, ирадисигә ишинимиз, башқа һәрқандақ ташқи амиларға үмидимизни бағлап қоймаслиғимиз керәк!

Адди Җәңчи Болуш Еңини Тикләйли

Җиһад — аллаһ ризалиқи үчүн болиду. шуңа җиһад истилидики бир назук һалқа шуки — буниңға қилчә рия арлашмаслиқи керәк. йәни җиһад қилғучи үзүл - кесил халис нийәттә болиши, қилчә шәхсий мәнпәәт — мәйли маддий мәнпәәт яки шөһрәт тамаси, әмәл - мәнсәп тамасини арлаштурмаслиғи керәк! етиқадимиз чин дәп ишинидикәнмиз, у һалда диллиримизда юшурған рияни аллаһ тааланиң көрүп турудиғанлиқиға ишинишимиз лазим. мәйли биз бухил шәхсий ғәрәзлиримизни қандақ чирайлиқ сөз вә устилиқ билән қилинған һәрикәтләр арқилиқ ниқаплиған тәқдирдиму аллаһтин йошуруп қалалмайдиғанлиқимизни чүшәнсәк вә униңға ишәнсәк, андин риякарлиққа чәк қуялаймиз. униңдин шундақ бир әқлий йәкүн намайәнки, җиһад қилғучилар алди билән өз нәписи хаһишлири билән җиһад қилишлири вә ғалип келишлири керәк. андин униң үчүн җиһад қилиш сәйли қилғандәк асан һәм көңүллүк болуп қалиду; қорқунуч, һәсәт кәби роһни ғаҗилайдиған туйғулар көңүлдин көтүрүлүп кетиду. бундақ роһ, әйни вақитта муқәррәр ғәлибә қилишниң капалити болуп қалиду!

һәдиси рәсулуллаһта шундақ дейилиду:

”аллаһ йолида җиһад қилғучи (аллаһ өзиниң йолида халис җиһад қилған кишини обдан билиду) худди күндүзи роза тутуп, кечиси ухлимай ибадәт қилған адәмгә охшайду. аллаһ таала, аллаһ үчүн җиһад қилғучини шеһид болған һаман җәннәткә киргүзүшкә яки уни савап берип саламәт қайтурушқа, я ғенимәт вә савап билән саламәт қайтурушқа кепил“ (“имам бухари.(“

бу һәдистин шуни көрүвалалаймизки, әгәр җиһад қилғучи артуқчә өз ғемини қилип кәтмисиму, аллаһ һәр икки дунялиқи үчүн мукапат беришкә кепил икән.

биз тарихни варақлап көридиған болсақ, көрәшлиримизниң ғәлибигә еришәлмәслигидики ташқи амилларнила әмәс, ички амилларниму чоңқуррақ тәтқиқ қилидиған болсақ, ғәлибә қилиш үчүн нийәтниң халис болиши нәқәдәр муһим икәнлигини көрүвалалаймиз. шундақла аллаһ тааланиң җиһад қилғучиға халис нийәттә болишини бойрушидики мадди һекмәт (әмәли пайда) ни һәм чүшүнүп йетәләймиз.

мәсилән: яқупбәг дәвридин мисалар көридиған болсақ, қоқандин кәлгәнләр мәнпәәтни дәп кәлгәнләр болуп, әгәр пайда болса тәйяр туридиғаан яки урушидиған, әгәр зиян тартқудәк болса қачидиған нийәттики адәмләр иди. уларниң нийитидә халислиқ болмиған әһвалда тәбиики , җан пидалиқ билән җәң қилиш роһи болмайтти. шәхсиләрдин ниязһекимбәгни мисал қилсақ, бу адәм наһайити көп мадди мәнпәәт вә наһайити йоқури әмәл тамасидики шәхс иди. гәрчә яқупбәг хотән вилайитини униң тәсәррупиға бәргән болсиму, у йәрдә һисапсиз байлиққа игә болған туруқлуқму униң нәписигә кичик туюлғаниди. шуңа хитайлар бесип келиши биләнла хитайлардин техиму чоң мәнсәп вә техиму көп мәнпәәткә еришимәнғу, дегән тамада болған бу адәм нумуссизлиқ билән хаинлиқ қилип дүшмәнниң қойниға өзини атқан.

- 30йилардики инқилапни әсләп өтсәк, нурғун кишиләрдә рушән ғайә, ениқ нишан йоқ иди. һәтта сәрдарларниңму бирмунчиси адаққи ғайиси ениқ болмиған, истихийилик һалда инқилапқа иштирак қилишқан иди яки интайин пәс арзу - һәвәсләрни ғайә қиливелишқаниди. мәсилән: сәрдарлардин болмиш

хожаниязһажи шәхсийәт яки аңсизлиқ түпәйли шу заман инқилавидики бирдин - бир сияси даһи сабит дамоллини дүшмәнгә тутуп бериштәк шәрмәндиликни қилған иди, һәтта өз вәтининиң җумһур рәислигидин хитайлар бәргән муавин өлкә башлиқлиқини артуқ көргән. бу худди ”байкамниң юндиси өзүмниң бәттисидин яхши“ дегәндәк бир хил қулчилиқ иди.

демәк тарихи савақлардин көрүнүп туруптики, әгәр кимки җиһад қилиштa мәлум мадди мәнпәәтни яки мәнсәпни, шәрәпни көзлисә, униң җиһад қилиштики һәркәтләндүргүчи ички амили әнә шундақ нәрсиләр болса, тәбиики, униңдики садақәт суни болиду, еришмәкчи болған мәнпәәтлиригә еришип бәһримән болуш хиялида болғачқа, җенини сақлап қелиш зөрүрийити туғулиду - дә, пидакарлиқ роһиму болмайду. әгәр у көзлигән мәнпәәт яки мәнсәплиригә еришәлмисила, униңда қейдаш роһи һалити шәкиллиниду - дә, өзини шу мәнпәәтләрдин ”қуруқ қалдурғанлар“ ниң сепидин кетиду. шу мәнпәәтләрни бәргән яки бериду дәп хам тамада болған (дүшмән) тәрәпкә өтүп кетиду. бу қейдашта гуя яқупбәгкә, сабид дамоллиға яки елихан төригә җәң қилип бәргәндәк (җәң қилип беридиғандәк) бирхил муҗимәл һисият, миннәт қилиш позитсийиси мәвҗут. шуңа, немә үчүн вә ким үчүн җәң қилиштин ибарәт бу муддиа тоғра болиши керәк. шуни айдиңлаштуривелишимиз керәкки, биз паланчи - покончилар үчүн (қайсидур бир лидер үчүн) җәң қилип бәрмәймиз. мәниви җәһәттә аллаһниң ризалиқини көзләп җиһад қилимиз, мадди җәһәттә пайдиси өзимиз үчүн болиду: вәтинимиз мунқәрзликтин қутулиду, милләт һөрлүккә еришиду, өлүп кәтсәк орнимиз җәннәттә болиду. бу идийә әгәр адди муҗаһидлар ичидә омумлашмиған тәқдирдиму, рәһбәрләр қатлими ичидә җәзмән омумлишиши керәк!

ундақ болмайдикән, ”әмир болсам җиһад қилимән, хәқ маңа әмир болса қилмаймән“ дәйдиған “даһи“ лиқ тамаси шәкиллинип, аллаһниң ризалиқини қазиналмаймиз, садақәтмән вә пидакар болалмаймиз!

пәйғәмбәр сәлләллаһу әләйһи вәсәлләм һаят вақтидики җиһадларда һәр қачан қошунға бирсини әмир қилип бәлгилисә, башқилар униңға гәп йоқ бой сунатти. һәтта әбубәкри, өмәр, осман вә әли рәзийәллаһу әнһудәк бүйүк сәрдарлар болған қошунға 17 яшлиқ йигитләрни әмир қилип бәлгилигән болсиму, һәммәйлән адди мужаһид сүпитидә бойсунған. биз аллаһниң йолида маңимиз, җиһад қилимиз дәйдикәнмиз, йолбашчимиз, устазимиз, дуня вә ахирәтлик рәһбиримиз рәсулиллаһни вә саһабиләрни үлгә қилишимиз, бизму өзимиздә аллаһ үчүн, вәтән үчүн, езилгән мусулман хәлқимиз үчүн адди җәңчи болуш еңини тиклишимиз зөрүр! чунки аллаһниң җәңчиси болуштин али шәрәп болмайдиғу!?

Сиясидики ”қара нурлуқ чирақ“

Алди билән ”қара нурлуқ чирақ“ ниң немә икәнлигини чүшинишимиз керәк, андин сиясидики ”қара нурлуқ чирақ“ ни чүшинишимиз асан болиду .

деһқанчилиқ пән ‐ техникиси (һашарәтшунаслиқта) да ишлитилидиған бирхил һашарәт йоқутуш усули — қара нурлуқ чирақтур. адәттә һашарәтниң көпчилиги нурға интилиш хусусийитигә игә. деһқанчилиқта һашарәтләрниң бухил хусусийитидин пайдилинип һашарәтләрни топлап йоқутуш мәқсидигә йәткили болиду. буниң конкиритни усули мундақ: екинзарлиқниң оттурсиға бир данә чирақ йеқип қоюлиду, чирақниң қара сирланған чақпиләксиман бирнәччә қанити болиду. чирақниң астиға зәһәрлик мадда қачиланған дас қуюлиду. чирақ әтрапини айланмақчи болған һашарәтләр һелиқи қара қанатқа үсүп дастики зәһәргә чүшивериду ‐ дә, қайта чиқалмайду. мана бу, зияндаш һашарәтләрни топлап йоқутушниң үнүмлүк һәм әрзан усули.

ундақ болса, сиясидики ”қара нурлуқ чирақ“ қандақ болиду? буму түзүлүш қанунийити җәһәттин һашарәтшунаслиқтики қара нурлуқ чираққа охшап кетиду. әмма униң овлаш обекти һашарәт әмәс, қаршилиқ көрсәткүчиләр, өктичиләр, омумән, мәвҗут һакимийәтниң дүшмәнлири, әлвәттә!

қаршилиқ идийисидики кишиләр һаман тәшкилатлинишқа муһтаҗ, у һаалда мәвҗут һакимийәтләр уларни топлап йоқутуш, һәркитини үнүмлүк күзитиш вә контрол қилиш үчүн җасусларни ишқа селип, ”қаршилиқ көрситиш тәшкилатлири“ (партийә ‐ горуһ қатарлиқлар) ни қуруп,

йоқутуш обектлирини бу ”инқилави тәшкилат“ қа топлайду. буниң билән өктичиләрниң һәркитини күзитиш, тезгинини тартип туруш, әһмийәтсиз вә кичик көләмдики ”инқилап һәркәтлири“ арқилиқ уларни голлап тутуп туруш (нурғун адәмниң вақтини зая қилиш, һәқиқий вә әһмийәтлик қаршилиқ һәркити уюштурушқа имканийәт бәрмәслик), уларниң ичидики зерәк, җәсурлирини уттурлуқ тутуш, ахирида (әгәр халиса) пүтүнләй йоқ қиливетиш қатарлиқ мәқсәтләргә йетиш мумкин! мана бу сиясидики ”қара нурлуқ чирақ“ мәсилисидур.

сиясида ”қара нурлуқ чирақ“ апиридә қилиштики зөрүрийәтни чүшүнүш үчүн, турмушимизда көп учрайдиған йәнә бир мисални селиштурма қилиш мумкин: яз күнлири чивин көппийип кетиду. у һалда шапилдақ билән бир - бирләп уруп өлтүрүш үчүн нурғун вақит вә адәм аварә болсиму, әмма үнүмлүк тезгинләш йәнила мумкин әмәс. шуңа чивинниң ширнигә амрақлиқ хусусийитидин пайдилинип, шекәр арлаштурулған зәһәр суюқлуқи елинған тәхсә билән наһайити нурғун чивинни топлап йоқатқили болиду .

инсанийәт җәмийити мәвҗутла болидикән, яхшилиқ билән қәбиһлик арисида, һөкүмранлар билән мәзлумлар арисида, әзгүчиләр - езилгүчиләр арисида, мустәмликичиләр билән мустәмликә хәлқләр арисида күрәш болупла туриду. бу көрәш қиямәткичә тохтимайду. шуңа қаршилиқ идийисидики кишиләрниң һәр заман мәвҗут болуп туруши муқәррәрлик икән, у һалда қарши тәрәп уларниң әһвалини үнүмлүк күзитиш вә чәкләш үчүн қандақ чаригә муһтаж болиду? ундақта худди һашарәтләрни нурға интилиш хусусийитидин пайдилинип, чивинләрни ширнигә амирақлиқидин пайдилинип бир йәргә топлап йоқатқандәк, қаршилиқ көрсәткүчиләрни улар яхши көридиған ғайә вә мәпкурә

(дин) билән алдап сахта ”инқилави тәшкилат“ (ғазат тәшкилатлири) ға топлаш пикири тоғулғандур.

худди шундақ, әгәр һөкүмранлар жасусларни ишқа селип бирмунчә сахта ”инқилави тәшкилат“, ”партийә“ вә шуниңдәк тәшкили апаратларни қуруп чиқса, ”овлаш обектлири“ ни үнүмлүк топливалалайду. нурғун пидакар кишиләр бу ”адими шәйтан“ ларниң езиқтуруши билән мушундақ сахта ”партийә“ вә ”тәшкилат“ ларға әза болиду. бу худди һашарәтләрниң қара қанатқа урулуп, зәһәр десиға чүшкини билән охшаш.

сабиқ югсилавийиниң кино филими ”валтерниң сарайевони қоғдиши“ ни китапханлиримиз әслийәлисә керәк. гестапочилар сахта валтерниң башчилиқида бир мәхпи тәшкилат қуруп қойғаниди, нурғун вәтәнпәрвәр яшлар дүшмәнниң һөл хишиға дәссәп, бу сахта тәшкилатқа әза болишиду вә наһайити ечинишлиқ түрдә қурбан болиду.

- 60йилардин кейин болшивик импирийиси хитайларни депломатийидә утуш үчүн пәйда қилған аталмиш ”вәтән қутқузуш радиоси“ әнә шундақ ”қара нурлуқ чирақ“ ролини ойнап, нурғун яшларниң жениға замин болғаниди.

мухалифәт күчләр мәвжут болған дөләтләрниң һәммисидә һакимийәт тәрипидин қурулған мәхпи тәшкилатлар болиду, бу тәшкилатлар әнә шундақ чәкләш, қалаймақанчилиқ териш, ишәнчисизлик пәйда қилиш, ахбарат топлаш, өктичиләрни тутуп бериш вәзипилирини өтәйду.

әмди биз өзимизниң әмәлийитигә келидиған болсақ, хитайларниң мустәмликисигә, қул болушқа қарши идийидики кишиләрни топлаш, езиқтуруш, қолға чүшүрүш үчүн ”йеқип қойған“ бухил ”қара нурлуқ чирақ“ лири техиму көптур. бир хитай развидчикиниң

мәст һалдики җөйлүшлиридин, вәтинимиздә оттуз нәччә мәхпи тәшкилат барлиқи ениқланған болсиму, қайсиси һәқиқи хитайға қарши тәшкилат, қайсилири хитай һөкүмити тәрипидин қурулған езиқтурғучи тәшкилат икәнлигини айриялмай, беши елишип кәткәнмиш!

һәқиқәтәнму хитай коммонистлириниң бизни һөл хишқа дәсситиш үчүн қураштуруп чиққан сахта тәшкилатлар дуня бойичә әң көп болса керәк. бундақ тәшкилатлар һәтта чәтәлләрдә – омумән шәрқи түркистан муһаҗирлири яшайдиған әлләрниң һәммисидә дигүдәк болуши чоқум. бу бизниң һушияр болушимизға тегишлик әң муһим ишларниң бири. чәтәллә рдики ”қара нурлуқ чирақ“ лар адәттә рас тәшкилатларға қарши қоюлған болуп, зидийәт, қалаймақанчилиқ териш, бәзи адәмләрни өз әтрапиға топливелип, уларниң һәқиқий иш қилиш пурсәтлирини зая қилиш, һалқилиқ пәйтләрдә шәрқи түркистанға вәкиллик салаһийитигә орунивелип, дүшмәнгә пайдилиқ бәзи һүҗҗәтләргә қол қоюп, хәлқниң қиммәтлик тарихи пурсәтлирини күлгә айландуруш вәзипилирини өтәйду, шундақла вәтән ичидики һәқиқий сағлам йүрәклик адәмләр, гуруппилар яки тәшкилатлар билән бағлиниш қилалиса, бу һәқтики ахбаратларни топлайду вә йәткүзиду. чәтәлләрдики тәшкилатлар арисида давам қиливатқан түгимәс зидийәтләрниң сәвәби унчә адди әмәс, шундақла бирәр үнүмлүк һәркәт вә еғизға алғудәк нәтиҗиниң болмаслиқи вә шу йосун нәччә он йилниң өтүп кетиши һәм тәсадипи әмәс! я иш қилиш имканийити барлар сахта ”вәтән қутқузуш“ тәшкилатлириниң тосалғуси, бузғунчилиқиға учурайду - дә, иши ақмайду; я сахта тәшкилатлар қулидин иш келидиғанларни әһмийәтсиз ишлар билән аварә қилип тутуп туриватиду. йәни,

тәшкилат сахта болғачқа һәқиқий иш қилиш мумкин әмәс, у өз тәркивидики бир мунчә ақ көңүл инсанларни ахмақ қилип, әрзимигән ишлар билән вақит өткүзүп, хожайинлириниң баш ағриқини азайтип бериду. вәтән ичидә қолға елинған бәзи мужаһидлар, бузғунчилиққа учриған бәзи тәшкилатларниң паш болишида ахбаратларниң чәтәлдин киргәнлиги тоғрулуқ гәпләр бар.

бундақ сахта тәшкилат вә сахта мужаһидларни сезивелиш анчә оңай әмәс. чунки жасуслуқ вә анти жасуслуқ илмидә муһим жасусларни қарши тәрәпниң чоңқур ишәнчисигә игә қиливетиш үчүн наһайити зор қурбанлар берилиду. қилчилик гуманлиқ йочуқ қалдурулмайду. мәсилән: бир жасусни қарши тәрәпниң ичигә сиңдүриветиш үчүн сахта ”түрмидин қечиш вәқәси“ уюштуруп, бир жасус үчүн түрмидики барлиқ мәһбусларни қачуриветиш, өз адәмлирини дүшмәнгә көрситип туруп өлтүрүш қатарлиқ мисалар нурғун. ”көврүк“ кино филимини әсләп өтсәк, ”һоқуш“ ләқәмлик натсит өзини партизанларға ишәнчилик көрситиш үчүн, өз адәмлиридин оннәччини партизанларниң көз алдида етип ташлиши шу жүмлидиндур.

уһалда хитайларниң ”қара нурлуқ чирақ“ ларни йеқишини тәсәввур қилмақ бәк адди мәсилә болуп, хәлқимизниң мәхпийәт еңи, һушиярлиқи вә башқа жәһәтләрдики сапасиниң төвән болиши сәвәплик, хитайлар наһайити асанла аримизға адәмлирини суқундуруп, асанла мәқсәдлиригә йәтмәктә. йәни юқурида зикри қилинғандәк мурәккәп көрүнүшлүк қурбан бериш мәнзирисини пәйда қилиши үчүнму һажәт қалмастин, тәннәрқи әрзан пүтмәктә.

булардин башқа хитайларниң өзичә дини иниститутларни ечишлириму бирхил сахтилиқ болуп,

әслидә тоғра тәрғибатларни аңлап, җәңгувар бир әвлад болуп йетилиш еһтимали болған адәмләрни йиғивелип, ”партийиниң парлақ милли сиясити“ билән рәңги өңгән, исми охшаш болсиму җисми (муһим тәшәббуслири) охшимайдиған, капирни яман көрмәйдиған, қуллуқни ар санимайдиған, бирхил ”дин“ вә ”дини зат“ ларни барлиққа кәлтүрүш мәқсәт қилинғандур. хәлқ һәрқандақ чәклимидин қәтинәзәр диндин айрилалмайду, диний оқуш һаман тохтап қалмайду, бу бир муқәррәрлик. шуңа уни чәкләшкә күч сәрп қилиш һәм биһудә, һәм үнүмсиз, техиму яман йери, қаршилиққа сәвәп болидиған иш болатти. ундақ икән, контрол астида рухсәт қилиш ” _қорған ичидә эркинлик бериш _ “билән һәм хәлқниң зиядә ”чаңқаш“ түпәйли ”йерилип кетиш“идин сақланғили; һәм һәммә ишни көз оңида тутуп, үнүмлүк күзитиш мәқсидигә йәткили, һәм йеңи бир әвладни тәдрижи һалда ”ислаһ қилинған“ — тоғрирақи бурмиланған, коммонистларниң өз сөзи бойичә ейтқанда, сотсиялистик җәмийәткә уйғунлаштурулған ғәлитә бирхил ”диний“ аң билән өзгәртип, кәлгүсидә коммонист сиясити билән ”дин“ арисидики пәрқни пүтүнләй түгитиш нишаниға йәткили болатти! қарисиңиз мәсчитләр очуқ, һәтта хитайлар молла - өлималарға мааш бериватқан, дини мәктәпләрни қуруп уйәрдә һөкүмәт хираҗити билән оқуш йолға қоюливатқан турса, ”диний етиқад әркинлигимиз дәхли -тәрузға учириди“ дейишниң дәлил испатини йоққа чиқармамду? ким бу ”кәң қурсақ, дана компартийә“ ни етиқад хусусида әйиплийәләйду? әгәр кишилик һоқуқ органлиридин тәкшүрүш өмиги келип, бу әһвални көрсә немә дәр? ”етиқад әркинлиги һәқиқәтәнму кәң йолға қоюлупту“ демәсму? мана бу хитайларниң мәзкур ”қара нурлуқ чирақ“ ни йеқишта көзлигән

муддиасидур! һечким сизниң мәсчиттә намаз оқушиңиз яки өйдә намаз оқушиңизни чәклимәйватса, оқуш десиңиз өзлири дини мәктәпләрни ечип қойған турса, немә дейәләйсиз? дини мәктәп ачидиғанларму, қануни чәклимигә учрайду. йәни һөкүмәт ”ғәмхорлуқ“ қилип дини мәктәп ечип бәргән турса йәнә өзалдиға мәктәп ачимән дегәнлик, тәбии һалда башқичә ғәризи барлиқини билиндүридиған қилмиш болуп қелиши турған гәп! бу бирқатар шумлуқлар хитайларниң өзигә хас һилигәрлики билән түзүп чиқилған, ”қан чиқармай адәм өлтүрүш“ һилисидур. юқурида дегинимиздәк, бухил йол қоюш — ”қорған ичидә әркин қойиветиш“, ағамчиниң узунлиқи даирисидики ”мәйлигә қойиветиш“ болуп, әмәлийәттә пүтүнләй чәклигәндинму зәһәрхәндә вә зиянлиқтур! бухил усул ”уйни чимдап өлтүрүш“ һелиси болуп, адәмни я йиғлашни, я күлүшни билмәйдиған әһвалға чүшүрүп, зәрдүгөш қилип өлтүриду. бирақ буни наһайити нурғун адәмләр һис қилалмай, ”партийиниң шәпқити“ гә һәшқалла ейтип, бу ”қара нурлуқ чирақ“ ниң астидики ”зәһәр деси“ ға чүшмәктә...

хитайлар бухил ”қара нурлуқ чирақ“ ларғиму мәбләғ селишқа хәлқниң аңсиз диний қизғинлиқидин пайдилиниватиду. ялақчилар ”муддәрс“ лик шәрипигә мушәрәп болушқа алдирап, ианә топлашта интайин қизғин палақлайду. бирмунчә нәп нәписигә кирипму кетиду... әгәр хитайлар ачқан бундақ ”қара нурлуқ чирақ“ типидики мәктәпләргә ианә бәрмәсликни тәшәббус қилсиңиз, аңсиз хәлқ аңсиз қизғинлиқ түпәйли сизни өлтүривәткидәк ғәзәп қилиду.

хитайлар милли қаршилиқниң алдини елиш вә йоқ қилишта юқуриси армийидин тартип, төвини әнә шундақ ”қара нурлуқ чирақ“ ларни йеқишқичә етибарсиз қаримайду, сус қаримайду, адди қаримайду,

һечбир күчни сәл чағлимайду. бизниң ата ـ бовилиримиз ейтқан: ”бир дүшмән аз әмәс, миң дост аз“ дегәнгә биз әмәс, улар әмәл қиливатқандәк қилиду. әмма бизниң бәзи адәмлиримиз өзи яшиған тар бир даирини пүтүн жаһан мушу, дәп ойлиса керәк, һеч худини билмәйду, дүшмәнгә сәл қарайду, өзичә (һечнимидин ـ һечнемә йоқла) жаһанға патмай қалиду, өзини қалтис чағлайду,... дүшмәнниң һәркити, усули, мәнтиқиси биз үчүн әйнәк болсун, сәлбий дәрслик болсун! ... и, аллаһ, бизни мәғрурлуқтин, кибир вә биходлуқтин сақла! дүшмәнниң ашкарә ـ йошурун шәрридин сақла, амин!

”Нопуз“ Тоғрисида

Тәшкиллиништә «нопуз» интайин муһим. ”нопуз“ болмиса тәшкиллиниш мумкин әмәс. ундақта ”нопуз“ дегән немә? франсийиниң 19 ‐ әсирдики мәшһур язғучиси виктор һйого мундақ дәйду: ”дуняда атармән ‐ чапармәнлири болмиған һоқуқдар йоқ, муртлири болмиған нопуз игисиму йоқ“. демәк, омумән, бирмилләт, бир юрт җамаити, бир мәһәллә җамаити яки бир топ адәм (мурт) тәрипидин сөйүлгән, ортақ етрап қилинған, тонулған, ишәнч бағланған яки рәт қиливетилмәйдиған инавәт — инавәтлик шәхс — ”нопуз“ демәктур.

тәшкиллиништә ”нопуз“ ниң муһимлиқини юқуридики тәриплиримиздики ”омум етирап қилған (қилидиған)“ дегән мәзмундин қияс қилиш мумкин. йәни, ашу етирап қилғучилар (муртлар) ”нопуз“ әтирапиға топланса тәшкиллиниш келип чиқиду, дегән сөз.

нопуз дәриҗиси һәрхил болиши мумкин. шуңа биз тәбирлиримиздә униң милләттин тартип таки бир кичик коллектипқичә болған җамаә ичидә тонулидиғанлиқини көрситип өттуқ. һәтта бәзи нопузлар дуняви етирапқа еришкән болуши һәм мумкин.

тәшкиллиниш билән нопузниң мунасивети шундақ икән, бизниң тәшкиллинәлмәсликимиздә һәм нопузниң экс роли (нопуз болмаслиқ) асаси сәвәпму қандақ? әлвәттә шундақ!

бизниң дүшмәнлиримз хәлқ арисида мәйданға кәлгән ”нопуз“ ларни қәрәллик һалда йоқ қилип кәлди (улар нопузниң ролини обдан билгәчкә, бу ноқтиға

алаһидә әһмийәт берип кәлмәктә!). улар йошурун тутқун қилиш, йошурун сүйиқәст қилиш, абройсизландуруш қатарлиқваситилардин пайдилиниду.

шиң шисәй дәвридә (1936 -йил) шиң һөкүмити һәр юртниң атақлиқ байлирини йошурун тутқун қилип йоқутивәтти. у буниң билән бир тәрәптин ситалин һөкүмити үчүн төлинидиған қәрзгә пул - мал мусадирә қилип, ”иқтисади мәнбә“ қазанған болса (бу тәрипи рус болшивиклириниң әқил көрситиши билән болған), йәнә бир тәрәптин, юрт жамаити алдида гепи өтидиған бир түркүм ”нопуз“ ларни йоқ қилип ташлаш арқилиқ, тәшкиллик қаршилиқниң алдини алди. байлар, уқумушлуқларни кәң көләмдә тутқун қилип милләтниң алға кәткән мунәввәр адәмлирини йоқ қиливетиш билән, бу бәхтсиз милләтни йәнә йүз йиллап арқиға - жаһаләткә чекиндүривәтти. бу милләткә йәнә һәммини ”нөлдин башлаш“ қа тоғра кәлди. дүшмән буниңлиқ биләнла тохтап қалмай, йәнә уларни ”хаин“ дәп елан қилип, аңсиз хәлқниң уларға қарши нәпритини қозғап кәлди. хәлқимиз болса аңсизлиғи түпәйли, өзлириниң мунәввәр оғул - қизлирини тонимиди, муһәббитидин мәһрум қалдурди, дүшмәнниң депиға усул ойнап, уларни растинла хаин дәп тониди, улардин өзлирини қачурди, уларниң аилә - әпрадиниму ”хаинниң әвлади” дәп пәс көрди, чәткә қақти!

немишкидур бизниң хәлқимиз өзи дүшмән дәп тонуйдиған һөкүмәтниң (хитайларниң) гепигә шунчә асан ишинип, өзлириниң батур оғул - қизлиридин шунчә асан гуман қилиду? бу бирхил роһи ажизлиқтур!

бу һал коммонистлар дәвридә техиму пажиәлик түс алди, шундақла наһайити көп тәкрарланди. коммонистлар 50 - йиларда арқа - арқидин сияси

һәркәтләрни елип берип, миллитимизниң алға кәткән кишилирини түрлүк бәднамлар билән тутқун қилип йоқатти. һәтта хәлқниң алдиға чиқирип қоюп ”көрәш“ қилди. хәлқни топлап түрлүк шәкилдики ”дәрт төкүш“, ”ечилип сайраш“ йиғинлири оюштуруп, хәлқниң бәхти үчүн көрәшкән оғланларни шу хәлқниң өзигә талатти. һечқандақ бир дүшмән буқәдәр зәһәрхәндә васитиларни ишләтмигән вә ишләтмәйду, пәқәт бизниң дүшминимиз әнә шундақ рәзил, әнә шундақ инсанийәткә ят тәбиәт билән мушундақ шум вастини — ”өз гөшини өзиниң йеғида қоруш“ вастисини кәшип қилған.

мәсилән: аталмиш ”мәдәнийәт зор инқилави“ дәп аталған тәлвә сияси һәркәттә хитайлар бәзи пишқәдәм җәңчиләрни (милли инқилапқа қатнашқан һәр дәрижилик офетсирларни), өтмүштә тонулған чоң-кичик нопуз игилирини йоқутуш койиға чүшүп, уларни бирмәһәл ”аммиви һәрикәт“ ичидә ”сеситқан“ дин кейин, төвәнгә чүшүрүп қара ишларға салғаниди. лекин хәлқ бундақ пишқәдәм җәңчиләрни йәнила йошурун һөрмәт киливәргән, шуниң билән хитайлар васитисини өзгәртип, уларни абройсизландуруп, авал роһи җәһәттин йоқутуш үчүн ялақчиларни ишқа селип, бәзилириниң янчуқиға башқа бирсиниң бирәр нәрсисини селип қоюп, арқидин уни ”нәқ пакит“ билән қолға чүшүрүп, ”оғри“ дәп елан қилған; йәнә бәзилирини ”паһишивазлиқ“ қиливатқан һалда тутивалғанлиқини елан қилип (әмәлийәттә тәлвә актипларниң маслишиши билән тәйярланған боһтан), мәниви җәһәттин йоқутуп, җисмани җәһәттин йоқутушқа асас яратқан.

бизниң саддә хәлқимиз сиясидики бундақ көп қатламлиқ оюнлардин хәвәрсиз болғачқа, буни дүшмәнниң бирхил сүйиқәсти дәп билмәстин, һә-

дегәндила ишинип қелип, бу бичарә адәмләр (әслидики қәһриманлар, нопуз игилири) дин йиргәнгән һалда өзини чәткә алидиған болуп қелишқан. бу нопуз игилириниң роһи үстүнлиги мушундақ һуҗумлар билән гумран қиливетилгән. уруш - қийнашларға писәнт қилмиған бу әзимәтләр, мана мушундақ рәзиллик арқисида хәлқтин айрип ташлиниду - дә, роһи җәһәттин гумран қилиниду.

йәнә мәсилән: аталмиш "аптоном район" ниң сабиқ рәиси тохти сабир немишқидур хитайларға яман көрүнүп қалған, уни йоқутуш үчүн авал бирәр үнүмлүк баһанә лазим болатти. хәлқниң җидди нәпритини қозғап, бу адәмни чапсан унтулдуриветиш үчүн униң абройини чүшүрүш керәк иди. шуңа хитайлар униң үчүн мәшһур һилә дәстури "36 һилә" дики "сәтәңләр һилиси" ни ишлитип, уни бирла вақитта "икки қиз билән ятқан" йеридин тутивалғанлиқини җар салди. адәттә бирәр йоқури дәриҗилик кативаш үчүн һәрқачан "учисини тутуп" көңүллүк дәм елишиға "ярдәмлишидиған" чирайлиқ қизларни тәйин қилип, суламчилиқ қилишқа адәтләнгән, һәтта "улуғ даһиси" мав зедоңму хизмәткарлири билән ашина ойнап һарамдин бала тепип йүргән, һәтта балисиниң лайиқи билән ойнап бала тепип қоюп, уни йәнила келин қиливәргән, балиси бу қиз билән (униң һамилидарлиқи түпәйли) той қилишни рәт қилса, аниси: бәрибир өз җәмәәтимизниң пушти, һечнимә болмайду, дәп нәсиһәт қилған (чю хуйзу) пәскәш коммонистларға, тохти сабирниң икки қиз билән ятқанлиқи (әгәр раст болған тәқдирдиму) нормал әһвал болиши керәк иди, пәқәт йоқутуш еһтияҗи туғулғачқила улар мана шундақ рәзил комедийини тәйярлиған. буниңғиму бизниң садда хәлқимиз

наһайити асанла ишәнди вә бу ”паһишиваз“ рәһбирини тезла унтуп кәтти!

хитайлар уйғур миноп дигән назирғиму мушундақ рәзил васитиларни ишлитидиғанлиқи билән тәһдит селип, уни аллақандақ җәдвәлләргә қол қоюшқа мәҗбор қилишқан. ахирида униңға бәдивиләрчә усулда йоқ қилиш пилани оюштурулған болсиму, тәқдирниң язмишиға көрә, униң орнида қизи шадгүл партлап өлгән. қизиқ йери шуки, бирәр хитайниң борнини қанитиватқән адәмни тапмай қоймайдиған хитай ”апшарка“ лири ашу сүйиқәстни пиланлиғучиларни ”тапалмай“қелишти! вай,... номуссизлар!

мәрһом мужаһид әбәйдулла мәруп дамолла мундақ бир һекайини көп сөзләйтти: бурунқи заманда икки ағинә барикән, күнләрдин бир күни һаким тәрипидин төһмәткә қапту, төһмәттин өзини ақлаш мүмкин әмәскән, шуңа улардин бири иккимиз тәң азап чәккәндин көрә, биримиз үстимизгә алайли дәп ойлап, өзи үстигә апту. ”гунаһкар“чалма - кесәк қилиш җазасиға бойрулупту, кимки чалма - кесәк етиштин өзини қачурса җинайәткә шерик дәп қарилидиғанлиқини елан қипту, һаким җаза мәйданида өзи олтуруп адәмләрни күзүтүпту. кишиләр бир -- бирләп өтүп, таш, чалма ,... немә тапса етип өтүпту. ”гунаһкар“ ниң ағиниси чалма атай десә, йүрики чидимайдикән, атмай десә һөкүм наһайити қаттиқ икән, шуңа у, бир тал чилан уруқиға пахта орап тухумдәк чоңлуқта ялған чалма ясап тәйярлапту. у нөвити кәлгәндә әнә шуни атқаникән, йениклигидин аранла берип тегипту. әмма ойлимиған йәрдин ”гунаһкар“ алла - калла дәп, даду - пәряд көтүрүп варқирап йиғлап кетипту. һаким дәрһал җазани тохтутуп, гунаһкардин сорапту: ”хәқ саңа таш атти,

кесәк атти, баш ‐ көзуң йерилди, йиғлимидиң, һәтта вай демидиң, әҗәба бу ағинәң шундақ бир нәрсини атса тегәр ‐ тәгмәйла варқирап кәттиңғу? иккиңлар кимни алдимақчи? униң атқан нәрсисиниң немилигини, саңа қанчилик тәккәнлигини мән eниқ көрүп, билип туруптимәнғу!?“. буниңға гунаһкар ейтиптуки: ”хәқ бәрибир мениң достум әмәс, уларниң ғәзәп билән һуҗум қилиши тәсаддипи әмәс, күтүлгән зәрбә, шуңа уларниң зәрбисидин һеч азап һис қилмидим. әмма бу мениң достум, шуңа униң атқини мениң йүрүкүмгә зәһәрлик тииғдәк санчилди, чидиялмай қалдим“. бу һикайидин мәлумки, дүшмәнниң қийин ‐ қистақлири муҗаһид үчүн күтүлгән, идийиви тәйярлиқи болған азаплардур. ямини — өз хәлқимизниң тәтүр чүшүнүп, дүшмәнниң төһмитигә қошулуп кетишидур!

бүгүнки күндә хитайлар техиму номуссизлиқ билән сияси мәһбусларға (хәлқара җамаәтчиликни алдаш үчүн) оғри, қимарваз, зәһәрлик чекимлик әткәсчиси, паһишиваз, ... қатарлиқ рәзил бәднамларни чаплап, хәлқимизниң садда һисиятида өз оғул ‐ қизлириға қарита нәпрәт қозғап диққитини чачмақта. бизниң хәлқимиз голлуқта, наданлиқта, ахмақлиқта шу дәриҗидики: қошнимизниң бир балиси болиду, уни биз тоғулғинидин тартипла билимиз. у бизниң көз алдимизда чоң болған болуп, наһайити әдәплик, диянәтлик, йүзи түвән бала. чоңларни һөрмәт қилиш, кичикләрни иззәтләш, аҗизларға ярдәм қилиш униң роһиға сиңгән хулқлардин болиду. биркүни биз ишик алдимизда турғинимизда, хитай сақчилири бу балини тутуп ялап елип маңиду. биз әҗәплинип: ”бу бала обдан бала идиғу, немә гунаһ қилған болғийти?” дәп қалимиз (гуя хитайлар пәқәт гунаһкарларнила тутидиғандәк). кейин бу йигит һәққидә оғри яки зәһәрлик чекимлик әткәсчиси вә яки техиму қәбиһ һәм

сәт аңлинидиған ”нарсидә қизларға басқунчилиқ қилған“ дегәндәк боһтанни аңлаймиз. әнә шу чағда биз: ”биз бу балини йигирмә йилдин бери билимиз, у ундақ қилиқларни қилидиған бала әмәс“ демәстин, бу төһмәткә (хитай һакимийитиниң төһмитигә) ишинимиз -дә, ”това, адәм дегәнниң сүритигә қарап баһа бәргили болмайдикән, жуму! бу әбләхни шундақ қилар дәп ким ойлиған?... һу жувайнимәк!“ дәп тиллиғинимизчә төһмәткә қошулуп кетимиз. хитайларниң сияси түсни пәрдиләш үчүн тапқан сүйиқәстигә маслишип беримиз! йәнә кимләр биздәк ахмақ, биздәк гол? өзимизниң қериндишиға 30~20- йиллиқ әмәли ипадиләргә ишәнчимиз шу қәдәр тутруқсиз, әмма хитайларниң мәвһум (асассиз) тәшвиқатиға шунчә асан ишинип, ашу бичарә қериндишимизға, пәрзәнтлиримизгә нәпрәт билдүримиз. буниң сәвәби шуки, миллитимиздә өзара сәмимийәт роһи йоқ. һәммимиз гуманхор, һәммимиздәаздур - көптур (ашкарә - йошурун һалда) һәсәт отлири мәвжут. бундақ әһвалда биз бир - биримизниң мувәппиқийитидин әмәс, мәғлобийитидин бәкрәк сөйүнимиз; амитидин әмәс, апитидин хош болимиз. шуңа қәбиһлик тәрәпкә майил туридиған көңлимиз һелиқи қериндишимиз һәққидики асассиз боһтанларға ишинишкә аранла туриду! иккинчи түрлүк қилип ейтқанда, бизниң қәбилимизниң чоңқур йеридә - юшурун еңимизда башқиларниң бәхитсизликини тиләш истиги йошурунуп ятиду, мана мушу сәвәп (мана шу майиллиқ) бизни боһтанларға ишинишкә, қериндишимизниң шәни һәққидә қабаһәтлик һөкүм чиқирилишиға қарита хошаллиниш нәтижисигә елип бариду. бу пакит бизниң әқидимизниң нәқәдәр бузулуп кәткәнлигини техиму рушән көрситип беридиған әйнәк.

ундин башқа узун бир заман һәммә тониған, һәммини идарә қилидиған ”нопуз“ лиримизниң

болмаслиқи түпәйли, биздә нопуз еңи сунған болуп, һәммә адәм өзигә ”ночи“, һечким - һечкимни яратмайдиған, өзимиздин йетишип чиққан бирәр нопуз болған тәқдирдиму, униңға бәйәт қилиштин хорлуқ һис қилидиған ғәлитә роһи һаләт йошурун еңимизға сиңип кәткәчкә, биз омумән ”нопуз“ ларға натоғра муамилидә болимиз: бирәр омум етирап қилидиған ”нопуз“ биримизниң юртдеши, бала вақтидики дости я болмиса ашу ”нопуз“ тонулмиған дәвридә бизниң тонушимиз болған болса, униңға тил тәккүзүш, бәдқилиқ чахчақ қилиш арқилиқ өзимизниң ”ночилиғи“ ни көрситишкә орунимиз, йәни, ”һәммиң чоң билип кәткән бу бир нимә акаң қариғайниң алдида мана шунчиликла“ демәкчи болғандәк қилимиз. омумән теги - тәктини билидиғанла адәм болидикән, кейин у алим, һәтта ”әлламә“ болуп кәткән тәқдирдиму бәрибир, уни яратқимиз кәлмәйду (чунки у паланчиниң балиси турса, мән паланчи ғоҗамниң әвлади турсам, дәймиз - дә, уни етирап қилиштин һақарәт һис қилимиз). бу позитсийә бизни тәшкиллиниш земини билән тәмин әткүчи ”нопуз“ амилидин мәһрум қилидиған пайдисиз ”келимат“ пәйда қилиду.

һәммә милләттә ”чолпан“ ларға ихлас билдүрүш (”чоқунуш“ дәп хата қоллинииливатиду) адити ” –чолпан“ қизғинлиқи мәвҗут. мәсилән: бирәр даңлиқ сәнәтчи, язғучи, натиқ, спортчи, ... қатарлиқларға тәлвиләрдәк һерисмән болуш адити бар. әмма биз ундақларниму чоң билип кәтмәймиз. ”төгиниң мазар билән немә иши“ дегәндәк, һәрқандақ даңлиқ шәхсниму бир тейингә алмаймиз. бому бизниң ”нопуз“ ни мәркәз қилип ”топлиниш“ психикимизниң бозиветилгәнлиги, ғәлитә шәхсийәтчи, пәқәтла ”мән улуғ“ демәкчи

болғандәк характер һасил қилғанлиқимизниң бирхил ипадиси болса керәк. китапхан обдан ойлунуп, әтирапиға – муһитқа бақсун. биз уйғурлар – омумән шәрқи түркистанлиқлар я билимликләрни чоң билип кәтмәймиз, я һәр саһә чолпанларни бешимизда көтүридиған адитимиз йоқ, я бирәр рәһбәрни, я бирәр қәһриманни,... қисқиси биз һеч немигә у қәдәр чоңқур ихласимиз қалмиған, һәммигә соғуқ нәзәр билән, дүшмәнлик нәзири билән бақимиз, һечнимә бизни тәсирләндүрәлмәйду, һечнемә бизни һаяжанға салалмайду. бу бәлким бизниң пажиәгә толған аччиқ қисмитимизниң нәтижиси болса керәк. немила болмисун,
бизниң ”нопуз“ қаришимиз, ”нопуз“ чүшәнчимизниң натоғрилиқи бизниң тәшкиллинәлмәсликимиздә интайин муһим, һәл қилғуч рол ойнаватқан амилларниң бири икәнлигидә гәп йоқ!

селиштурма мисал алсақ, анчә көп оқумиған, келип чиқишиму намрат болған гитлерғә пүтүн германийә бәйәт қилған, һәтта бүгүнгичә дуняниң һәрқайси җайлирида униң ихласмәнлири йүз миңлап тепилиду. әгәр у бизниң муһитимизда болидиған болса, униң мйонхендики ”пивихана сияси өзгириши“ дин кейинки истиқбали болуши мумкин әмәс иди. уни биримиз :”барә нери, диванининиң әвлади!“ десәк, йәнә биримиз: ”сәһралиқ галваң“ дәйтуқ - дә, униңға һечким әгәшмәйтти. у болса роһи җәһәттин набот болуп түгишип кетәтти! лекин у яврупалиқ болғачқа, униңға даңлиқ генералар, сиясионлар, алимлар әгәшкән, у болса дуняни зил - зилигә кәлтүривәткәниди!

мәдәнийәт сапаси җәһәттин төвән болған тибәтликләр, өз әнәнилиригә көрә милли вә дини рәһбәрлиригә һечнемини тәң қилмайду, шундақ болғачқа уларниң һәммиси далай ламани ”даһи“ дәп

етирап қилиду. һәтта далай лама муһаҗир болуп кәткәндин кейин тоғулғанларниң роһидиму мушундақ чүшәнчә, мушундақ тән елиш мәвжут. бу — шу милләт йошурун еңидики амил болуп, буниң хасийитидә, тибәтликләр бир пүтүн коллектип, тәшкиллик җамаә сүпитидә хәлқара саһәдә тонушлуқ болуп қалған һәм бу түпәйли, тибәт мәсилиси хәлқара җамаәтчиликниң диққәт нәзиридә (һәтта хитайларму әнә шу сәвәптин тибәттә нисбәтән кәңрақ сиясәт йүргүзиду) болуп кәлмәктә.

лекин, биз мәдәнийәт асасимиз, тарихмиз, етник томуримиз, динимиз, тилимиз җәһәтләрдин хитаайлар билән ”өлтүрсә қени қошулмайдиған“ айримлиққа игә болсақму, бизниң давайимиз хәлқара сәһнидә интайин аҗиз. буниң муһим бир амили, дәл бирликкә кәлгән ”нопуз“ имизниң, нопузни етирап қилиш психикимизниң болмиғанлиқи, һәрбиримиз бирдин дөңгә туғ қадивалидиған ғәлитә хуйимиз, өзимизниң қанчилик қабилийити барлиқи билән һисаплишип олтурмайла даһилиқ тамасида болуп, башқиларни, һәтта униң иқтидари биздин үстүн икәнлиги мана мән дәп турсиму, етирап қилғумиз кәлмәйдиған чала көрәң характеримизниң нәтиҗисидур.

әгәр биз тәшкиллинимиз дәйдикәнмиз, өзимиздики “мән мәркәз“ идийисини тиришип өзгәртишимиз, башқиларниң әйивигила тикилип туриваалмай, биздин артуқ тәрипиниму көрүшкә өзимизни көндүрүшимиз лазим. шундақла тәшкиллигүчи ”нопуз“ етирапқа еришип, тәсири ешип бариду вә пүтүн мәмликәт хәлқиниң бир мәркәз әтирапида уюшуш нишаниға йәткили болиду.

бирәр киши оттуриға чиқип тәшкилатчилиқ қилишқа башлиған һаманла униң аталмиш гунаһкар өтмүши кочулунуп, абройини чүшүрүшкә тиришидиған

əһвалар һəргизму тасадипий əмəс. бундақ əһваларниң дүшмəнлиримиз тарихтин бери ишлитип келиватқан усулға охшап кетишидин қариғанда, бу адəмлəрниң арқисида хитай җасуслуқ системиси барлиқида шəк йоқ. булардин алаһидə һушяр болуш керəк. чунки, пəриштидəк пак, ”бувақ вахтидиму закисини һөл қиливəтмигəн“ əвлияларни биз ясивалалмаймиз. шуңа өтмүшкə бəк есиливалмай бүгүнгə қарайли, арқида қалғанни - кəткəнни сүрүштүрмəй, алдимизға қарайли (чунки мəнзил алдимизда). ”нопуз“ ларни қоғдайли!

Ислам Етиқадини Ғәрәзлик Бурмилашқа, Пүчәкләштүрүшкә Қарши Турайли!

Көрәш) ـ җиһад, инқилап вә башқа көрәшләр ـ (икки тәрәп арисидики тоқунуш демәктур. иккинчи түрлүк қилип ейтқанда чәккә йәткән зидийәт ярисиниң "еғиз елиши" демәктур. демәк, икки тәрәп болмай, көрәш болмайду. тәрәп болғаникән, тәрәпләр бир ـ бирини йеңип чиқиш үчүн қулидин келидиған вастиларниң һәммисини ишқа салиду. ашкарә — йүзму ـ йүз тоқунуш биләнла қалмай, "қорғанни ичидин бозуш" һелиси ишлитилиду. бу һилә болупму идийиви сәптә рушән әкс етиду. шуңа, йеңип чиқиш яки мәғлоп болушта идийиви сәптики көрәш техиму муһим, тихиму җидди болиду, бу көрәштә йеңилишқа йүз тутуш ـ йетәкчи идийә җәһәттики еғишқа бағлиқтур.

нөвәттә бизниң көришимизму җидди дийиви мәсилиләргә дүч кәлмәктә!

бизниң йетәкчи идийимиз ـ нәзәрийиви асасимиз ـ ислам, аллаһниң китаби икәнлиги көпчүлүккә аян. шуңа қолимизда рушән китап болған һалда йетәкчи идийә җәһәттә еғиш болғини қандақ гәп? дегән суалар тоғулуши мумкин. гоя бу җәһәттә хаталиқларниң болиши ـ хата чүшәнчә, хата тонушларниң болиши мүмкин әмәстәк туюлуши чоқум. лекин, дүшмәнлиримиз бизниң йетәкчи идийидин еғишимизни, йол тапалмай қаймуқуп, өз ـ өзимиздин йоқ болишимизни к¦зләп, өзимизниң пикир қилиш усулимиз, баһалаш мизанимиз вә мәнтиқимиздин "пайдилиниду", "ундақ қазанға мундақ чөмүч" усули билән тақабил туриду. йәни, улар

мунапиқ ғалчиларни ишқа селип дини тон билән оттурға чиқиду. бөлгүнчилик, ички низаһ пәйда қилиштa ”полаттәк пакит“ ларни ясайду. бу ‒ пәлсәпиви пикирләрни қандақ изаһлаш, динни қандақ чүшиниш вә қандақ тәпсир қилишта көрүлиду. бундин башқа, динни догма усулда өзләштүргән, һәқиқи чүшәнмәйдиған яки чүшәнсиму шәхси иззәт туйғусини мөминлик, вәтәнпәрвәрлик һәмдә милли кимлик туйғусидин, омумхәлқниң иззәт туйғусидин вә мәнпәәтидин юқури қойидиған айрим шәхсийәтчи шәхсләрниң қитиғур характери дүшмәнниң бөлгүнчилик һәркитидә пайдилинидиған ”иттипақчи күч“ болуп хизмәт қилиду. ваһаләнки, бу шәхисләр шәхсий адавәт туйғулириниң күчлүклиги түпәйли дүшмәнниң депиға усул ойнаватқанлиқини һис қилмастин (һис қилсиму мәнмәнлики түпәйли, бу ”риқабәтчиләр“ ни хитайлардинму хәвплик дәп қариғанлиқи үчүн, һечнемигә писәнт қилмастин) һә дәп күчәп, барғансири нервиси қизип, асаси дүшмәнгә болған өчмәнлики орниға, пүтүн диққитини ички адавәткә сәрп қилиду. дүшмәнни бир еғиз тиллаш орниға, һә дәп өзлири ”риқабәтчи күч“ дәп тонивалған өз қәвми ‒ қериндашлиринила сөкүду.

мана мушундақ сөкүштә қарши тәрәпни (әмәлийәттә өз қериндашлирини) хәлққә сәт көрситип, өзини әң тоғра йолда кетиватқандәк тонуштурушта улар худди ”бөри билән қозичақ“ тәмсилисидикидәк, алди билән (күлкилик болсиму) бирәр әйип артип, һуҗумлири үчүн сәвәп қилип көрситиду. чунки, мушундақ ”сәвәп ‒ нәтиҗә“ мунасивити қураштуруп чиққандила хәлқни алдап, бөлгүнчилик мәқсидигә йәткили болиду, дәп ойлап әнә шундақ қилишиду .

”тирнақ астидин кир издәш“, ”йоқ йәрдин путақ чиқириш“ қатарлиқ дүшмәнлиримиз даим ишлитип

адәтләнгән һилиләр уларни пәскәш мәхсидигә йетиштә тәдбир билән тәмин етиду.

”тирнақ астидин кир издәш“ — адәттә яхши нийәтлик достлар болса сәмими түзитиш берип толуқлап кетишкә болидиған кичик мәсилиләрни пиринсипқа көтүрүп, ”лопа әйнәк билән көрситиш“ демәктур.

”йоқ йәрдин путақ чиқириш“ болса —үнүмлүк ”җинайи пакит“ тапалмиғанда, җамаәт пикирини алдаш үчүн баһанигә муһтаж болғанда бундақ җинайәтни өзи ойдуруп чиқип, бирәр бәднамни чаплап, андин уни әйипләшниң асаси қиливелиш демәктур.

көп һаларда, дүшмән бу икки усулдин бирла вақитта пайдилиниши мумкин. дүшмәнлиримиз бундақ қаршилиқни пәрдазлаш үчүн һаман ”өзиниң усули билән өзини баплаш“ һилисини ишлитип, көрүнүштә гуя бирхил муқамниң тоғрисини товлаватқандәк көриниду. әпкар амминиң пикирини қалаймақанлаштуруп, кимниң тоғра, кимниң хата икәнлигини айриғили болмайдиған вәзийәт шәкилләндүриду. буни коммонистлар ”қизил байрақни көтүривелип, қизил байраққа қарши туруш“, ”ағзидин маркисизимни чүшүрмәй туруп, маркисизимға қарши туруш“ дегән ибариләргә ихчамлиғаниди. буларниң һәммиси сияси шаһмат оюни болуп, көп адәмләрни қаймуқтуруп, йетәкчи идийидин асанла тайдуриветиду.

хәлқарада мундақ бир адәт қариши бар: мәлум бир мәдәнийәтсиз кичик милләтниң мәлум чоң милләт ”һамилиқи“ да турушини әқилға уйғун, әгәр өз - өзини идарә қилиш иқтидари болмиған бундақ милләтләр мәлум чоң милләтниң ”һамилиқи“ да болмиса худди ”йолвасни тағқа қойиватқандәк“ дуня тенчлиқи үчүн тәһдит дәп қарилиду. шуниң үчүн

хитайлар бизни күнсери мәдәнийәтсизләштүрүп, өзимизни идарә қилиш иқтидаримиздин мәһрум қилмақта. бу арқилиқ дуня жамаәтчиликигә бизни ”өз ـ өзини идарә қилғудәк һали йоқ“ қилип көрситишни вә өзлириниң ”һамилиқи“ ни йоллуқ дәп испат қилишни көзләватиду. һалбуки, бәзиләрниң аллаһниң каламини жан беқиш дәсмайиси, ”сияси мудапийә күнлүги“ қиливелип, һә дәп давраң қиливатқан ”ислами“ шуаридики саватсизлиқ, дөтлүк ـ хәлқарада бизни интайин пайдисиз әһвалға чүшүрүп қойиши тәбии. әгәр уларниң адәттә сөзләп йүргән қалтис ”сиясәт“, ”йөнүлүш“ һәққидики (иптидаи аң басқучидики) пикирлири чәтәл тиллириға тәржимә қилинидиған болса шәксизки, дуня әһли алдида қаттиқ күлкигә қелиш биләнла қалмай, йәнә жаһан әһлини хәлқимиз һәққидә: ”бу милләтниң лидерлири мушундақ пикир қилидиған болса, башқилири қандақ болмақчи, демәк, бу милләтниң өз ـ өзини идарә қилиш иқтидари йоқ икән“ дегән чүшәнчигә кәлтүрүши чоқум.

уларниң сөзлиридики мәнтиқисизлиқ, ички изчиллиқниң йоқлуғи, худди бу йәр шарида яшимайватқандәк, дуняниң һаят қанунийәтлиригә қилчә алақиси йоқ пикирлири уларниң салаһийити, иқтидарини мана мән дәпла очуқ көрситип турсиму, наһайити надан болған хәлқимиз уларниң қуран вә һәдисләрни сүйиистимал қилип чалвақашлиридин гаңгирап, нишанидин адишип кетиши мумкин (хитайлар хәлқимиздики әнә шу ажизлиқни билгәчкә, сияси кеңәш арқилиқ моллиларни тизгинләп, моллилар арқилиқ хәлқни колдурлитидиған башқуруш усулини тапқаниди. әмди жиһад һәркитимизгә бузғунчилиқ қилиш үчүнму йәнә шуниңға охшашла мунапиқ вә шәхсий мәнмәнликкә берилгән моллилардин пайдилиниватиду). шуңа вәтәндашлиримизни дүшмән

һилисидин агаһландуруш, асаси ғайимиз үчүн бөлүнүштин сақлап қелиш интайин муһим борчимиздур. юқурида сүпәтлигәнлиримиздәк, дүшмән нөвәттә ғалчилардин пайдилинип, дини байрақни көтүривелип динға, мөминликни дава қилип туруп, мөминләрниң мәнпәәтигә қарши иш тутмақта! әмәли мисаллири вә муһим түрлири мундақ:

1. ислам динида ”вәтәнпәрвәрлик“ мәсилиси

Вәтән — уйғур тилидики луғәт мәниси бойичә ”туғулған юрт“ дегәнни билдүрүп келиватиду. һазирғичә ”вәтән“ (туғулған юрт) ниң даириси охшимиған дәвирдә охшимиған көләмгә игә болуп кәлди. бүгүнки күндә мәлум етник гурупниң топлишип яшайдиған териториийисини — еникирақи, дөләт тәвәликини билдүридиған ибаригә айланди.

вәтән — вәтән әһлигә әждатлиридин мирас болуп келиватқан, униң пүтүнлүги, дәхли ـ тәрузсизлиги үчүн милйонларчә қурбанларни бәргән муқәддәс тупрақтур. техиму очуқи пүтүн земинниң игиси болған аллаһ һәр қәвим (милләт) кә мирас қилип бәргән мубарәк диярдур.

аллаһ субһан вәтаала муқәддәс китаби қурани кәримдә шундақ дәйду :

”муса өз қәвимигә: ’аллаһтин мәдәт тиләңлар, сәвир қилиңлар, йәр йүзи һәқиқәтән аллаһниң мүлкидур, (аллаһ) униңға бәндиләрдин өзи халиған кишиләрни варис қилиду; яхши ақибәт тәқвәдарларға мәнсүп‘ деди“ (сүрә ”әраф“ 128ـайәт.(

демәк, шу хуласигә келимизки, шәрқи түркистан аллаһниң мүлки ичидин бизгә варислиқ һоқуқи берилгән вәтәндур. шуниң үчүнму биз аллаһниң тәвәрүки болған бу вәтәнни анимизни сөйгәндәк сөйүшимиз, анимизни асириғандәк асиришимиз, анимизни қоғдиғандәк қоғдишимиз, анимизға көйүнгәндәк көйүнүшимиз әқәлли инсани бурчимиздур. мана шу мәҗборийәт туйғусиниң өлчәмлик атилиши — вәтәнпәрвәрликтур! мана шу мәҗборийәт туйғуси, бурч туйғуси бизни қурбан беришкә, җапаға чидашқа, шәхсийитимиздин кечип, униң үчүн хизмәт қилишқа үндәп туриду. бу туйғу аллаһ сөйгүсидин туғулған болғачқа, аллаһ сөйгүсидин қалсила һаятимиздики әң муқәддәс туйғу — вәтән туйғусидур!!

әлвәттә шуниму нәзәрдин сақит қилмаслиқ керәкки, өз шәхсийитидин башқа ғайиси болмиған, сөйгү немә, нәпрәт немә чегирисини аҗриталмайдиған, һәммини ”мән“ ниң мәнпәәтигә көрә баһалайдиғанларға бу муқәддәс туйғу несип болмиған. өзини сөйүш туйғуси әң йоқури туридиған бу адәмләрдә бундақ гүзәл туйғуниң болишиму мумкин әмәс.

лекин, шуниңдин алаһидә һушяр болишимиз керәкки, улар өзиниң нәписи ـ хаһишини пәдәзләп, рәзиллик увиси болған тар көңлигә ләнәт қиянениң бесип киришидин сақлиниш үчүн мубарәк ислам динини сүйиистимал қилип, динимизниң йүзигә күпри деғини чаплап, ислам дини билән вәтәнпәрвәрликни қарму ـ қарши қилип қоймақта!

улар қурани кәримниң арқисиға өтивелип, ислам динини сөйүдиған хәлқимизни қаймуқтурушқа орунмақта. улар худди татлиқ ширнигә амрақ җаниврларни өлтүрүш үчүн зәһәрни шекәр билән ниқаплап бәргәндәк иш қиливатиду. мәсилән: өзлирини

аллаһқа вә аллаһниң диниға әң садиқ қилип көрситиш үчүн һә дисила ”ислам“, ”қуран“ дәп варқирайду ‑ ю, тәлвә қилиқлири исламға, мөминләрниң түп мәнпәәтигә хилап келиду; ”садақәтмәнликтә һәммини бесип чүшидиған“ дәк көрүнүш үчүн ”пәқәт аллаһ дәп өлүш“ тәшәббуси билән биргә, ”вәтән дәп өлсә шеһит болмайду!“ дегәндәк тәлвә қарашни арилаштуриветип, гоя ислам дини вәтәнпәрвәрликни чәткә қақидиғандәк чүшәнчиләрни кәлтүрүп чиқармақта. буниң ақивити парчилинишқа, нурғун қериндашлиримизниң ярдимидин мәһрум қелишқа, дүшмәнни көпәйтишкә елип бариду! техиму ямини, ислам дини билән йеқиндин тонушиватқан, диллири һидайәт йолиға йеқинлишиватқан нурғун кишиләрниң ислам дининиң һәққанийити, илмилики, пүтүн дунияниң һаят тәрзигә уйғунлиқи, барлиқ гүзәл нәрсиләрни, яхши иш, есил хисләтләрни тәшәббус қилидиған илғарлиқиға болған тонушиға шәк чүшүрүп, динимизниң парлақ сәлтәнитигә дағ тәккүзүштәк җинайәтләрни садир қилмақта!

юртини сөйүш — (вәтәнпәрвәрлик — (аллаһниң мүлкигә варислиқ қилиш бир гүзәл әхлақтур. ислам дини инсанларни гүзәлликкә тәвисийә қилиду; рәзилликтин чәкләйду. яхши хисләтни тәшәббус қилиду.; яман қилиқтин тосайду. ундаққән, вәтән сөйүштин ибарәт яхши хисләт ислам роһи билән зит келиши мумкинму?

”өзлири миңларчә туруғлуқ, өлүмдин қорқуп юртлиридин қечип чиққан кишиләрдин хәвириң йоқму? аллаһ уларни ”олүңлар“ деди (улар өлди) ...“ (сүрә ”бәқәрә“ 143‑ айәтниң бир қисми). бу айәттә юртини сөймигәнләрниң ләнәткә, қарғишқа қалидиғанлиқи наһайити рошән көрситип берилгән .

йәнә бу айәтни тәһлил қилип көрәйли:

..."пәйғәмбәр 'силәргә җиһад пәриз қилинса җиһад қилмай қаларсиләрму' деди. улар: 'юртлиримиздин һәйдәп чиқирилған вә оғуллиримиздин җуда қилинған турсақ қандақму аллаһ йолида җиһад қилмайли?' деди..." (сүрә "бәқәрә" 246-айәтниң бирқисми). бу айәтләрдин шуни чүшүнүш тәс әмәски, юртлири (милләт мүлки), оғуллири (шәхси мүлүк) үчүн уруш қилғанлиқ әйни вақитта йәнә аллаһ йолида җиһад қилғанлиқ болиду!

йәнә бу айәтниму диққитиңизларға һавалә қилимиз:

..."силәрни юртуңлардин чиқиривәткәндәк, силәрму уларни юртидин чиқиривәтиңлар,..." (сүрә "бәқәрә" 191-айәтниң бирқисми.(

юқурқи айәтләрдә тилға елиниватқан "юрт" немини көрситиду? кәнтниму? мәһәллиниму? яки дөләтниму? буни чүшүнүш анчә юқури сават тәләп қилмас дәп ойлаймиз.

вәтән сөйүш гүзәл пәзиләт санилидиғанлиқи, ислам дини болса барлиқ гүзәл шәйиләрниң тәшәббусчиси икәнлики һәққидә һечкимниң гумани болмиса керәк. у һалда вәтән үчүн өлүшниң аллаһ йолида өлгәнлик болуш - болмаслиқи йәнә муназирә тәләп қиламду? шундақ болсиму гуман вә шәк - шүбһиләрни тәл - төкүс сүпүрүп ташлаш үчүн бу һәдисни қериндашлиримизниң сәмигә селишни артуқ һисаплимаймиз.

абдулла ибни әмрә (р. ә) шундақ ривайәт қилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам шундақ дегән: "бир адәм өзиниң мелини қоғдап өлүп кәтсә шеһид болиду" ("бухари.("

муназиригә орун йоққи, өзиниң мелини қоғдап өлүп кәткән (мөмин) адәм шеһид болған йәрдә вәтәндин ибарәт аллаһ мирас қилип бәргән мүлүкни — техиму муһим, техиму бүйүк, техиму қиммәтлик мүлүкни,

көпкә тәвә болған мүлүкни қоғдаш йолида өлүп кәткәнләрниң шеһид болиши әқәлли мәсилә әмәсму! мушу әсирдики атағлиқ алим вә сиясийон, мисирда қурулған ”ихвалин муслимин“ партийисиниң қурғучиси һәсәнил бәнна ”тәлиматлар“ намлиқ әсириниң ”әмәл“ бапи 4 ‑ вә 6 ‑ маддисида шундақ язиду: ”вәтәнни роһи, иқтисади, сияси җәһәтләрдә (мусулман болмиған) чәтәл күчлириниң контроллиқидин қутқузуш лазим“. ”ислам үммәтлирини қоғдап, бирликни сақлап, вәтәнни қутқузуп, шәрипини тирилдүрүп, һөкүмәт мустәқиллиқини вә хилафәт орнини сақлап, мәдәнийитини йүксәлдүридиған бир ислам дөлитиниң қурулушиға һәссә қошуш лазим“. мәлумки, вәтән чүшәнчиси билән ислам чүшәнчиси арисида бир ‑ бирини чәткә қақидиған зидийәт йоқ (пәқәт һәркимниң нийитигә бағлиқтур). чунки бүйүк (дуняви) ғайә алди билән мәлум территорийидә, мәлум мәмликәттә ишқа ешип, һакимийәт һимайисидә күчийиду, тәрәққи қилиду. әксичә, бәш қолни еғизға бирла салғили болмайду, бу муқәддәс байрақ үчүн бир һөр земин, һеч болмиғанда өзимизгә тәвә бир өгзә болиши зөрүр. мәлум бир вәтәндә бир һакимийәт қолға кәлтүрүлмәйдикән, һәрқанчә чоң шуарму бизни қутқузалмайду. тарихтики әндәлүс мусулманларниң қолидин кетип испанийәгә айлинивиди, у йәрдә ислам қануни, мусулманларниң һәқ ‑ һоқуқила әмәс, һәтта ислам услубидики қурулушларму чеқип ташланди. һакимийәт болмиса һәрқанчә чоң шуарму керәккә кәлмәйду.

юқурқи баянлиримиз ислам динида ”вәтәнпәрвәрлик“ мәсилисини айдиңлаштуривелишта йетәрлик дәп ойлаймиз.

.2. Ислам Динидә ”Мустәқиллиқ“ Мәсилиси

Мустәқиллиқ – мәлум һөкүмран күч чаңгилидин азат болуп өз земинигә (өз юрти, өз вәтинигә) өзи игидарчилиқ қилмақ демәктур. демәк, бир адәм яки бир етник горуп өзиниң арзуси, хаһиши, кишилик қәдир-қиммити билән яшаймән, чәклимигә учримаймән, дәйдикән, ашу өзи алқишлимайдиған, нәсәби ят, дини ғәйри һөкүмрандин азат болмиғи лазим. бу интайин адди вә әқәлли саваттур. буни әқли нормал адәмләрниң һәммиси қобул қилалайдиған һәқиқәт. заманимизда әң тәрәққи қилған дөләтләр хәлқи тәрипидин оттуриға қоюлуп, һазир пүтүн дуняниң ортақ тәшәббусиға айланған ”кишилик һоқуқ“ принсипини 1400 йилниң алдидила өз роһиға сиңдүргән ислам дини ”мустәқиллиқ“, азатлиқ“ мәсилисигә интайин йүксәк орун бәргән болуп, қурани кәримдә нурғун гунаһларниң каффарити сүпитидә ”қул азат қилиш“ көрситилгән. қул азат қилишниң көп тилға елиниши ислам дининиң алиҗанап һөррийәт идийиси — яхши әмәлләр ичидә юқури саниливатқан ”қул азат қилиш“ мәсилисидин рошән көрүнүп туриду:

...”кимки бир мөминни сәвәнлик билән өлтүрүп қуйидикән, у бир мөмин қулни азат қилиши вә өлгүчиниң варислириға дийәт төлиши лазим“ (сүрә ”ниса“ 92- айәтниң ахири.(

....”аллаһ силәрни сәвәнлик билән қилған қәсимиңлар үчүн җавапкарлиққа төртмайду. лекин силәрни қәстән қилған қәсимиңлар үчүн җавапкарлиққа төртиду. (бундақ қәсимиңларни бузсаңлар) униң каффарити аиләңләргә берилидиған оттура дәриҗилик

тамақ билән он мискинни бир вақ ғизаландуруштур яки уларға бир қур кейим бериштур. яки бир қул я бир чөрини азат қилиштур...“ (сүрә ”маидә“ 88 - айәт.(

қурани кәримни әстайдил оқуп көридиған болсақ, бу мәзмундики айәтләрни көп учритимиз. қул азат қилиш немә үчүн гунаһларға каффарәт болиду? немә үчүн әмәлләрниң яхшиси һесаплиниду? буларни чоңқуррақ тәпәккүр қилип көрсәк андин ислам дининиң түпки идийиси немә икәнлигини чүшинәләймиз. бу айәт қарашлиримизни техиму қуввәтләйду:

”у даван ашмиди. даван ешишниң немилигини қандақ биләттиң? (даван ешиш дегән) қул азат қилмақтур“ (сүрә ”бәләд“ 12~13 - айәтләр .(

һәдиси рәсулиллаһтин бу мәзмун техиму рушән көрүнүп туриду:

әбу һурәйрә (р. ә) ривайәт қилидуки, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: ”кимки мусулманни азат қилса, азат қилған шу мусулманниң һәрбир әзасиниң барабиридә азат қилғучиниң шу әзаси (дозақтин) азат болиду“ (”бухари“, ”муслим.(“

сәмурәтә ибни җондәп (р. ә) ривайәт қилиду, рәсулиллаһ шундақ дегән: ”сәдиқиниң әң яхшиси азатлиққа ериштүридиған шапаәт“ (”бәйһәқи.(“

әби зәр (р. ә) ривайәт қилиду:

”мән рәсулиллаһтин: ’азат қилишниң қандиқи әвзәл?‘ дәп соридим. пәйғәмбәр әләйһиссалам: ’пули қиммитини азат қилған яхши‘ дәп җавап бәрди“ (”бухари“, ”муслим.(“

ахирқи һәдистә баһаси юқури болған қул — етибари юқурирақ болған қулни азат қилишниң саваби техиму чоң болидиғанлиқи көрситилгән. бәлким бәзиләр айәт вә һәдисләрдә зикри қилинған қул илгирики заманларда аилиләрдә ишлитилидиған қулларни көрситиду, бизниң азатлиқ вә мустәқиллиқимизгә характери мас кәлмәйду,

дәп гәп йорғулитиши мумкин. ундақта сиз қул болмай немә? шәрқи түркистан мусулманлири өз ـ өзигә хожиму? һәрқандақ қулда өзиниң қәвиминиң вә юртиниң исмини аташ һоқуқи болиду, бу әң иптидаи җәмийәттики инсанлардиму, әң мудһиш қуллуқ түзүмдиму чәкләнмигән әқәлли әркинлик. бирақ шәрқи түркистан мусулманлири өз вәтининиң исмини атияламду? дуняниң нәридики мустәмликидә бу дәриҗидә йолсизлиқ, һәқсизлиқ болған? қуллуқниң буниңдинму төвән дәриҗилири барму? әгәр кимки шәрқи түркистанлиқлар қул һисапланмайду, дәйдикән, у коммонистлар билән әйни бир муқам товлиған болиду. ундақта униң исламдин, мөминликтин гәп ечиш салаһити болмайду.

бәзиләр бүгүнкидәк һалқилиқ пәйиттә пикир ихтилаби пәйда қилип муҗаһидлар қошунини ички адавәткә, бөлүнүшкә гириптар қилиш мәхситидә ”мустәқиллиқ“ пикири мушриклик дәп питнә тарқитип, бирқисим надан аммини қаймуқтурмақта. бундақ пикирләр икки хил адәмниң ағзидин чиқиши мумкин. бири хитай агентлири; улар һәрхил пикир ихтилаби тоғдуруп, күчни бөлүшни, асаси нишандин диққәтни чалғитишни мәқсәт қилған болуп, бу әмәлийәттә идиологийә сепидики ”хитай армийиси“ демәктур. иккинчи хили, психологийә җәһәттин бинормал адәмләр; улар илгири һәрхил сәвәпләр түпәйлидин ”улуғ әрбап“ атилип қалған, лекин, әмдиликтә әмәли иш үстидә керәккә кәлмәйдиған саман қурсақлиқи мәлум болған, әмма буни өзлириниң зинһар ـ зинһар етирап қилғуси кәлмәйдиған, ашу кона ”улуғ“ луқини сақлап қелиш үчүн җан ـ җәһли билән палақлаватқан, рошән сияси йөнүлүш, ениқ сияси нишани болмиған (һәм бундақ бир немиләрниң керәкликиниму чүшәнмәйдиған), йәни

һечқандақ идийиви системиға игә болмиған, әһмийәтлик вә әмәли қоллунишиға болидиған пилан - программиси болмиған адәмләр болуп, уларниң еңи һелила етизлиқтин кәлгән деһқандин пәрқсиз, улар қилинмақчи боливатқан ишқа гоя зәйкәш чапидиған яки от отайдиған иштәк ғәлитә адди муамилидә боливатқиниға қаримай, һәрһалда шерин хияллиридики тама хели бүйүк: улар ашкарә һалда һоқуқни ”өзимиз“ тутишимиз керәк дейишмәктә (бәҗайики, тутулмақчи боливатқини кәтмәнниң сепи әмәсликини диққитидин көтүривәткәндәк?)! қилмақчи боливатқан ишимизниң зарихәтмә яки өлүм мәрикиси кәби бу әпәндиләрни төргә алмиса әпләшмәйдиған иш әмәсликини қайта - қайта әслиригә селишқа тоғра кәлсә керәк. әгәр шундақ иш болсидиғу, уларниң әң епи барлиқи, ”төр“ дә болишиниң мувапиқлиқи муназирә тәләп қилмайтти. бирақ, қилмақчи боливатқинимиз дуняда ”дәриҗидин ташқири чоң дөләт“ атиливатқан күчлүк бир импирийиниң қолидин вәтинимизни азат қилиштур (авуларниң ғайиси бойичә болсиғу техиму чоң —пүтүн дуня мусулманлири үчүн көрәш қилидиған иш). улар қайси кәсип, қайси саһәдики билимигә тайинип бу әлни ашу мәнзилигә башлап бармақчиду? дастихан мәйданидики епигә тайинипму? шуни муәййәнләштүрүшкә болидуки, уларниң өктичилики қандақтур идийиви ихтилап, сияси нишандики ихтилаптин пәйда болмиған (чунки улар бу һәқтә һечқандақ уқумға игә әмәс), шәхсийәтчиликни асас қилған тәтүрлүк (бу худди сән киргән җәннәткә киргинимдин дозаққа киргиним яхши, дегәндәк җаһиланә шумлуқ - халас). уларниң инкарчилиқида һечқандақ илми мәнтиқ, сияси яки идийиви өлчәм йоқ (чунки бу байқушларниң бундақ ишларни чүшәнгичилики йоқ), пәқәт бирхил бишәмләрчә

позитсийә билән сән қилғанниң тәтүрсини қилимән дегәнликтур. мана шундақ қилип, өзичә башқа (бәлким әң тоғра) йолда кетиватқандәк қилип көрүниду. буларниң һәммиси ичи қуруқ пах - пахтин башқа нәрсә әмәс!

мәсилән, уларниң ”мустәқиллиқ даваси мушриклик“ дегән бимәниликини елип ейтсақ, буниң һечқандақ дини асаси йоқ. бу һәқтә йетәрлик дәлил кәлтүрдуқ. шундақ болсиму техичә қанаәтләнмигүчиләргә йәнә бир һәдисни дәлил қилип көрситимиз:

өмәр ибни хәттап (р. ә) ривайәт қилиду, пәйғәмбәр әләйһиссалам шундақ дигән: ”кимки бир мужаһидқа мустәқил болғичә ярдәм қилса шу адәмгә мужаһид (таки шеһид болғичә яки терик қайтқичә) билән охшаш әҗир берилиду“ (”ибни маҗә” – “фазаилул әмал“ 447 - һәдис .(

худди шундақ, улар ”мустәқиллиқ – мушриклик“ дегән тәлвиликини ”мустәқиллиқ үчүн әмәс, ислам үчүн“ дәп ниқаплайду. лекин бу гәпләр яхши тәһлил қилип чүшүнүлсә, бу чирайлиқ шуар астида мези чувулуп турған иқтидарсизлиқ мана мән дәп билинип туриду. ”ислам үчүн, аллаһ үчүн, ...“ дегән гәпләр қаримаққа һәйвәтлик, қусурсиз туюлиду (әлвәттә сөз өзи қусурсиз). әмәлийәттә биз аллаһниң китабини һәқиқи чоңқур чүшинидиған болсақ, бу ”һәйвәтлик“ чумпәрдә арқисиға қандақ нийәт юшурунғанлиқини асанла байқивалимиз. аллаһ бәндилириниң ибадитигә биһаҗәт болғинидәк, башқа әмәллиригиму биһаҗәт, җиһадиғиму биһаҗәт! ислам дининиң чүшүрүлиши инсанларниң пайдиси (инсанларға әң тоғра, әң пайдилиқ йолни көрситип бериш) үчүн болуп, буларниң һеч бири аллаһқа пайда - зиян кәлтүрәлмәйду. демәк биз дә - талашта боливатқан

жиһадму худди шундақ, аллаһқа пайда - зиян кәлтүрәлмәйду! әгәр аллаһ халиса иди, пүтүн дунядики капирларни дәқиқә ичидә йәр йүзидин йоқ қилған булатти. ”аллаһ йолида жиһад қилиш“ дегән сөзни бәзи сахта тәқвалар ”аллаһниң пайдиси яки мәнпәәти үчүн жәң қилиш“ дәп чүшинивалған болса керәк, шу форма бойичә болғанда ”аллаһ йолида нәзрә қилиш“, ”аллаһ йолида қурбанлиқ қилиш“ дегәнләрни немә дәп чүшинидикинә? қурбанлиқ һәққидә аллаһ шундақ дегән:

”аллаһқа уларниң гөшлири, қанлири йетип бармайду, аллаһқа йетидиғини пәқәт силәрниң тәқвадарлиқиңлардур...“ (сүрә ”һәж“ 37- айәтниң бирқисми.(

рошәнки, аллаһ нами билән кәлгән яхши иш, яхши әмәлләрниң һеч бириниң аллаһқа пайдиси йоқ, зиянму кәлтүрәлмәйду, һәммиси миһрибан аллаһ бәндилириниң пайдиси үчүн бойриған ишлардур. хош, ундақ икән, аллаһ йолида қилинған жиһадниң әмәли нишани (бу дунядики нәтижиси) мәлум қул қилинған мусулман қәвимни азат қилиш болмиса, йәнә немә болмақчи? капирлар тәрипидин бесивелинған мусулман земинини мустәқил қилиш болмиса йәнә немә болмақчи? техиму адди бир сават шуки, бу адәмләр пәш қиливатқан дини байрақни мушундақ бир земин болмиса қолтуқлириға қисип йүрәмдикинә!?

атағлиқ дини алим, аллаһниң һармас жәңчиси, қәһриман мужаһид вә шеһид — абдулла әззәмниң ”жиһад әһками“ намлиқ китабида шундақ қурлар бар: ”исламда уруш (жиһад) — мәһкум һаләттики хәлқләрниң ’бәшәри илаһ‘ ларға қул болған жамаитини қутқузуш зөрүрийитидин келип чиқиду вә бу ’бәшәри илаһ‘ ларни қуллуққа чүшүрмәк һәм

инсанларни қулға қул болуштин қутқузуп һөрийитини қайтуруп бәрмәк үчүн керәктур.“

юқурида баян қилғанлиримиз ”мустәқиллиқ — азатлиқ“ мәсилисини ислам етиқатиға қарму қарши қилип қоюштәк сараңларчә көз қараш (?!) ларға берилгән җаваптур. хуласә шуки, ислам дини инсанларниң пайдиси үчүн чүшүрүлгән диндур. бу дин барлиқ гүзәл әхлақ, гүзәл хисләт, инсанға пайдилиқ ишларни тәшәббус қилиш билән характерлиниду. бизниң қилған яхши ишлиримизниң мәнивийити аллаһқа аталған болиду, мадди җәһәттин болса, пайдиси инсанларниң өзлири үчүндур. мана бу — ислам дининиң маһийити.

.3. Ислам Динида ”Милләтпәрвәрлик“ Мәсилиси

Милләт — тәбии мәвҗудийәт болуп, инкар қилсақму, етирап қилсақму, бәрибир аллаһ яратқан барлиқ.

әби муса (р. ә) шундақ ривайәт қилиду:

”пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мундақ дегәнликини аңлиған идим: ’һәқиқәтән, аллаһтала земинниң барлиқ йеридин алған бирчаңгал тупрақтин адәм әләйһиссаламни яратти. шуңа адәм балилири тупрақниң микдариға көрә кәлди, шуниң үчүн адәм балилири ичидә ақ тәнлик, қара тәнлик, қизил тәнлик вә башқилар бар. силиқ, қопал, набап вә яхшилириму бар‘ “ (”имам әһмәд“, ”әбу давут“, ”тирмизи.(“

қуран кәримдә шундақ айәтләр бар:

”и, инсанлар! силәрни биз һәқиқәтән бир әр, бир аялдин (адәм билән һәввадин ибарәт) бир ата, бир

анидин яраттуқ. өзара тонушишиңлар үчүн силәрни нурғун милләт вә уруғ қилдуқ,...“ (сүрә ”һужурат“ 13 ـ айәт.(

”қандақ бир пәйғәмбәр әвәтмәйли, биз уни өз қәвимигә (аллаһниң шәриитини) баян қилиш үчүн, пәқәт өз қәвиминиң тили билән (сөзләйдиған қилип) әвәттуқ...“ (сүрә ”ибраһим“ 4 ـ айәт.(

бизниң қандақ милләт болуп тоғулуш ихтияримиз болмайду (худди әркәк яки қиз болуп тоғулуш ихтияримиз болмиғандәк). бизни қандақ милләт қилип яритиш аллаһниң мәйлидики иш. биз болсақ аллаһ ятратқан риалликққа қуллуқ билдүрүшкә, баш егишкә, қайил болушқила тегишлик! чунки биз бу мәйданға келип болған риалликни өзгәртишкә қадир әмәс. шундақла аллаһниң бизни қандақ милләт қилип яритиштики мәйлигә қарши чиқиш яки униңдин тенишқиму һәққимиз йоқ! чунки һәдистә шундақ дейилиду:

”кимки өзини нәсәп мунасивити болмиған бир милләттин дәп дава қилса униң жайи дозақтин һазирлиниду“ ("бухари ـ "қисқартилмиси ـ 1396 ـ һәдис; ”муслим“ 2518 ـ һәдис). бу һәдис шуни чүшәндүридики, биз аллаһ ятратқан барлиқтин (мәвҗудийәттин) тансақ гунаһкар болимиз.

демәк, биз шәрқи түркистанлиқлар аллаһ тәрипидин түрк ерқи қилип яритилғанмиз, шундақла аллаһниң изни билән шәрқий түркистан бизниң вәтинимиз болғандур. бу риаллиқ ـ өзгәрмәс риаллиқ болуп, биз буниңдин тансақ гунаһкар болидиғанлиқимизни пәйғәмбиримизниң сөзлиридин билдуқ. гунаһниң әкси хәйр, йәни миллитимиздин (аллаһниң яритиш һәқиқитидин) тансақ гунаһкар болған икәнмиз, әксичә болғанда — биз бу риалликни етирап қилсақ, еникрақ қилип ейтқанда бу милләтни сөйсәк қандақ болиду?

әмди бу суалниң җаваби наһайити адди әлвәттә. бу хуласимизниң дәлили сүпитидә йәнә һәдиси рәсулиллаһтин бир һәдис кәлтүримиз:

убадә ибни кәсир (р. ә) ривайәт қилиду: ”мән пәйғәмбәр әләйһиссаламдин ’и рәсулиллаһ, бир адәмниң өз миллитини сөйиши милләтчилик боламду?‘ дәп соридим.пәйғәмбәр әләйһиссалам җавап берип: ’яқ, өзиниң залим миллитигә (зулум қилишта) ярдәм бәргәнлик милләтчилик болиду‘ деди“ (”имам әһмәд“, ”ибни маҗә.(“

14әсир илгири оттуриға қоюлған бу қараш һәқиқәтәнму аллаһниң муҗизисидур. чунки оннәччә әсир өткән бүгүнки мәдәнийәт дәвридила әйни шу қараш инсанларниң баһалаш мизани болуп қалмақта. ”өзиниң залим миллитигә ярдәм бериш“ тәк ”милләтчилик“ бүгүн ”шовинизим“ яки ”чо ң милләт шовинизими“ дәп аталмақта. бундақ ләнәтгәрди атақ залим, зораван, басқунчи милләтләргә хас болуп, езилгүчи милләтләргә тоғра кәлмәйду. мушу әсирдә гитлер әнә шундақ ”милләтчилик“ идийиси билән инсанларға балайи ـ апәт елип кәлгәниди, пәқәтла немис ерқинила есил ерқ, хуҗайин болушқа, башқа милләтләрни қул қилишқа лайиқ дәйдиған бундақ җунун — аллаһниң яритиш һәқиқитигә мухалип — идийә һәққә қарши болғини үчүн наһайити тезла мәғлуп болғаниди. бүгүнки күндә ”чоң хитай шовинизими“ бизни вә биздин башқа нурғун милләтләрни зулум искәнҗисидә тутмақта. у һалда мушундақ зулумға дүч келиватқан миллитимизни сөйишимиз аллаһ яратқан барлиққа шүкри кәлтүргәнликимиздур. болупму мушундақ һаят ـ маматлиқ елишишниң (я мәһкумлуқта йоқулуш яки мәвҗутлиқимизни сақлап қелишниң) һалқилиқ пәйтидә тарихтики һәрқандақ вақиттикидинму бәкрәк

миллитимизни сөйишимиз керәк. бизниң миллитимизни сөйүшимиз гунаһ болидиған яман иш әмәс, чунки бу сөйгү башқа мөминләрни сөйүшни чәткә қақмайду. асаси аһалиси мусулман болған миллитимизни сөйгәнликимиз исламни, мөминләрни сөйгәнлигимизниң әмәлий өрникидур. башқа мөминләрниң әһвали һәрһалда бизгә қариғанда яхширақ, һеч болмиғанда вәтини бар, һеч болмиғанда дуня жамаәтчилики уларниң һәққини, кимликини тонуйду; биз кәби хар әмәс, биз кәби сөйгүгә муһтаж әмәс, биз кәби һисдашлиққа муһтаж әмәс.

иккинчи тәрәптин, өзиниң миллитини сөйгүчи сөйгүни билидиған кишидур. ундаққән, униң миһрибан дилиға пүтүн дуня мөминлириниң сөйгүсиму сиғиду. өз аилә әпрадини, бала - вақисини сөймигән адәмниң (мөминләрниң мәнпәти үчүн, шуларниң земинлири үчүн) башқа йәрдә жан беришигә ишинидиғанлар барму ?

шундақ, сөйгүгә толған қәлбла меһрибан қәлбидур, садақәтлик қәлбидур. өз йеқинлирини сөймигән, өз йеқинлириға жан қақмайдиған адәмләрниң қәлбидә сөйгүниң болуши, башқа мөминләр үчүн жан пида қилиши гуманлиқ әмәсму? мөминләр шуни билишлири керәкки, бизниң аллаһимиз ”рәһманиррәһим – “ наһайити меһрибан вә шәпқәтлик зат; бизниң пәйғәмбиримиз болса кәткәнләр вә келидиғанлар ичидә тәңдиши болмиған мулайим, бағри юмшақ пәйғәмбәр. шуңа залимлиқ, қопаллиқ, сөйгүни билмәйдиған қитиғур - кинчилик мөминләрниң сүпити әмәс! йәнә шу һәдисләр билән сөзимизни хуласилаймиз :

”земиндики кишиләргә рәһим қилиңлар, силәргә асмандики зат рәһим қилиду“. ”кишиләргә миһрибан болмиған адәмгә аллаһ миһрибан

болмайду“. ”меһрибанлиқ пәқәт шәқи адәмдинла көтүрүлүп кетиду“ (”бухари“, ”муслим.(“

юқурқи дәлилләрдин вә мулаһизиләрдин милләтни сөйүш билән ислам дининиң яки динни вә башқа мөминләрни сөйүшниң қарму - қарши әмәсликини көрүвелишқа болиду. ундақикән, бүгүнки дуняда меһрибанлиққа, һисдашлиққа, сөйгүгә һәммидин бәк муһтаж болған миллитимизни сөйсәк, униң үчүн хизмәт қилсақ немишкә болмайдикән? буниң нәри гунаһ? әҗәба, бизниң миллитимиз мөминләрниң әвлади әмәсмикән - я!?

аллаһ бизниң сөйгүмизгә муһтаж әмәс, юқурқи мәзмунларда ипадиләнгән роһ буйичә ”мәнивийәт аллаһқа аталған, мадда (конкрет пайда - мәнпәәт) инсанларниң өзлиригә тегишликтур“. йәни, аллаһ бизниң сөйгүмизгә муһтаж әмәскән, у һалда аллаһқа болған сөйгү конкрет һалда аллаһ яратқан мәхлуққа (хусусән мөмин миллитимизгә)болған сөйгүләрдә ипадилиниду, аллаһ яратқан ”яритилиш һәқиқити“ ни сөйүштә ипадилиниду.

бәзи кишиләр милләткә болған сөйгүни исламға болған сөйгү билән қармуқарши қоюп, ғәрәзлик һалда ислам етиқадини бурмилиди. уларниң тар көңлигә икки сөйгү бирла вақитта сиғмасмиш! бизниң қаришимизчә, бу йәрдә қандақтур ”икки хил сөйгү“ мәвҗут әмәс, бәлки бирхил нәрсиниң икки хил һалити — мадда һалити вә идрак (мәнивийәт) һалити халас. әмма бу бичариләрниң җунун әқли пәлсәпиви чүшәнчиләрни чүшиниш вә ипадиләшкә ярамсиз болғанлиқтин әнә шундақ билҗирлиған. мәсилән: исламни сөйүш бирхил абистракит чүшәнчә халас. униң конкирит шәкли мусулман хәлқни сөйүштә ипадилинидиғанду? ундаққән, әсирләрдин бери мусулман сүпитидә яшап

келиватқан миллитимизни сөйгәнликимиз мусулманларни сөйгәнликимиз болмай немә булатти?

бу адәмләр әнә шу жунунларчә сәпсәтиниң хуласиси сүпитидә нурғун қериндашлиримизниң көңлини ғәш қилидиған мундақ тәлвә қарашни оттурға өтти. у болсиму ”милләт үчүн уруш қилип өлгәнләр шеһид болмайду!“ дегәндин ибарәт. юқурқи дәлил вә мулаһизилиримиз бу бимәнә пикирниң мезини човуп ташлашқа йетәрлик болсиму, ”суға чүшкән итни үстиләп уруш“ тәмсили буйичә бир һәдис арқилиқ қарашлиримизни мустәһкәмләймиз:

сәид ибни зәйд (р. ә) ривайәт қилиду (пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән): ”бир адәм мелини қоғдап өлүп кәтсә шеһид; өзиниң әһлини қоғдап өлүп кәтсә шеһид; өз динини қоғдап өлүп кәтсә шеһид; өзини қоғдап өлүп кәтсиму шеһид“ (”бухари“, ”әбу давут“, ”тирмизи“, ”нәсәи.(“

рошән көрүнүп туруптики, ””өзиниң әһли“ бу йәрдә милләткә ишарәттур. буниңдинму шәк бар дигүчиләр ”өзини қоғдап өлүп кәтсә шеһид“ дегәнгә немә дәйдикин? өзини (шәхсни) қоғдиғандин өзиниң миллитини(жамаәтни) қоғдиғанниң алижанапрақ иш болидиғанлиқи, өзиниң мелини(шәхсий мүлүкни) қоғдиғандин вәтинини (жамаәтниң мүлкини) қоғдиғанниң алижанапрақ иш болидиғанлиқи муназирә тәләп қилмиса керәк?!

биз бу муназирә вә селиштурма баянлардин ениқ һис қилалаймизки, бәзиләр ислам диниға күпри деғи чаплашқа, кишиләргә ислам динини қапқараңғу жаңгал қилип көрситишкә, пучәк, зит пикирләргә толған, тар вә инсанни қийнайдиған бимәнә бир нәрсә қилип көрситишкә урунмақта!

.4. Ислам Динида ”Демократийә“ Мәсилиси

Алди билән ”демократийә“ дегән немә икәнлигини чүшүнүш керәк.ундақ болмайдикән, қарғуларчә яки бир тәрәплимилик билән пикир баян қилидиған ”сахта билимданларниң услуби“ да пикир қилишқа елип бариду ـ дә, у һалда еғир хаталардин сақлиниш қейин.

”демократийә“ — гирик тилидин кәлгән сөз болуп, хәлқ һоқуқи, хәлқниң өз ـ өзигә хожа болуши дегән аңламда келиду. у қуллуқ дәвридики тәңсизликкә, падишаһлиқ вә сотсиялизим қатарлиқ бирла адәмниң дегини дегән болидиған, барлиқ хәлқ қул һалитидә болуп, пикир баян қилиш һоқуқи болмайдиған мустәбитликкә — һакиммутләқлиққә қарши ейтилған сөздур. демәк, у — әркинлик, баравәрликниң омуми атилиши сүпитидә һечқандақ яманлиқтин, қабаһәттин дерәк бәрмәйду. гәп демократийәни қандақ қоллиниш, униң даирисини қандақ бәлгиләштә. гәрчә бу сөз аңлам һалида һечқандақ яман сөз болмисиму, у йәнә ниспиликкә игә, йәни қолланғучиниң өзигә бағлиқ. бу худди чүмбәл ичидә турупму ашна ойниғили, сәллә йөгивелипму дин дүшмәнлиригә ялақчилиқ қилғили болғандәк аддий бир уқум. чунки һәрқандақ дәбдәбилик, гүзәл вә йеқимлиқ аталғу яки көрүнүш һәл қилғуч амил әмәс, бәлки әмәлийәт һәл қилғуч амил болғинидәк бир иш. иккинчи түрлүк қилип ейтқанда, көрүниши қопал, исми йеқимсиз, әмма қәлби гүзәл адәмләрму болиду; исми йеқимлиқ, өзи чирайлиқ, әмма ичи қотур, зәһәрхәндә адәмләрму болиду, һаятта бундақ зидийәтлик һаларға һәмишә дүч келип туримиз.

әсли темиға кәлсәк, нөвәттә биз тохтуливатқан демократийә җәмийәт түзүми (сияси ـ иқтисади түзүм)

уқуми үстидә бариду. бухил ижтимаи түзүм әслидә адди пухраларниму өзигә яриша етибарға, һоқуққа ериштүридиған, илгирики мустәбитликкә пүтүнләй охшимайдиған бирхил түзүм иди. худди һаятта нурғун нәрсиләр сүйиистимал қилинған, бурмиланғанға охшаш, демократийиниңму сүпити өзгәртиветилгән, бузуп қоллинилған тәрәплири бар. һазир бирмунчә падишаһлиқ дөләтләр болсиму демократик түзүм йүргүзиватиду; бәзи жумһурийәтләр болса мустәбит түзүмдә башқурулиду. болупму коммонистлар һөкүмранлиқидики аталмиш жумһурийәтләрдә әң мустәбит һакимийәт шәкли болсиму, әмма улар өзлирини демократ дәп пәдәзләйду. ғәрп дөләтлиридә демократийә күнлиги астида бәзи чекидин ашқан шәһваниликму мәвжут. улар буни инсанларниң әркинлики дегән шуар билән йепишқа уруниду. әмәлийәттә бундақ бузуқчилиқни ”демократийә“ дегән уқум бәлгилигән әмәс (чунки у мәвһум исим, халас), бәлки батил дин мухлислириниң азғун тәбиити бәлгилигән (бузуқчилиқ қиливатқини демократийә әмәс, бәлки капирлар, чунки уларниң тәбиити шундақ!). бу худди, дүшмәнгә сетилған бәзи мунапиқлар дини тон билән оттурға чиқип нурғун бидәт қилиқларни, мушрикликни, хурапатни, қалақлиқни дин қилип көрсәткәндәк, буниңға қарапла, дин дегән мана шундақ хурапи нәрсә дейишкә болмиғандәк, буниңға әнә шу мунапиқларниң мунапиқ тәбиити әйипдар болуши тоғра болғинидәк бир иш. мәсилән: вәтинимиздә сияси кеңәшкә бағланған жан бақар моллилар әнә шундақ бидәт қилиқларни мушрикликни, хурапатни, қалақлиқни әвж алдуривәтти (я жан беқиш һәләкчиликидә шундақ қилди, я тоғра - хаталиқини айриғучилики болмиғинидин шундақ қилди вә яки хитай хожайинлириниң тапшуруқи шундақ),

мушуниңға қарапла, дин дегән мушундақ қамлашмиған нәрсә десә тоғра боламду? дин өзи тоғра әмма әйип ашу динни сүйиистимал қилғучиларда. худди шундақ, демократийә әсли мәниси тәшәббуси билән тоғра, әйип ғәрплик динсизларниң демократийини чәктин ашуриватқанликидә!

омумән, демократийә дөләт һакимийитини тикләштә хәлқниң өз һоқуқини жари қилған һалда сайлам қилиши арқилиқ һакимийәт оргинини сайлап чиқишқа қаритилған болуп, у илгирики варислиқ түзүмигә қариғанда зор дәрижидә илғарлиққа игә. бухил сайлам пәйғәмбиримизниң вапатидин кейин хәлипә сайлашта мусулманлар ичидә қоллинилған. у яврупада барлиққа кәлгән жумһурийәт сайламлиридин оннәччә әсир бурун болуш билән биргә, мусулманларниң бай - кәмбәғәлликигә етибар берип кәтмәслики жәһәттин ейтқанда яврупа сайламлиридин зор дәрижидә илғарлиққа игә.

қисқиси, демократийә дөләтни бир рәһбәрләр колликтиви мәслиһәт - кеңәш билән башқуруш, һәрбир пухраниңму пикир баян қилиш һоқуқи болушини билдүриду. бундақ кеңәш билән дөләт башқуруш — мустәбитликкә қарши қоюлған дөләт түзүми болуп, униң намайәндиси сүпитидә конкиритни орни али кеңәш, йоқури кеңәш, али мәжлис, парламент дегәндәк намлар билән атилиду. жәмийәтниң ички қатлимида болидиған җинайи ишлар, чәктин ашқан қилмишларни демократийә тонида көрситиш тоғра әмәс (чунки бундақ қилиқлар дөләт түзүмидин қәти нәзәр йүз берип туриду. шуңа, инсанлар ташқи – чәклимигә қариғанда ички чәкләш күчигә, ’етиқадқа‘ игә болса техиму пайдиси болиду). демәк, демократийә — бир хил нам болуп, мәңгү гүзәллик уқуми яки мәңгү рәзиллик уқумини аңлитиши натайин. чунки, рәзиллик яки

гүзәллик намға бағлиқ әмәс, бунинңға йетәрлик мисалларни кәлтүрдуқ.

ислам дини һакимийәт ишлирини башқурушта немини тәшәббус қилиду? кеңәш ـ мәслиһәтниму? яки бир адәмниң қарариниму? биз буни айәт вә һәдисләрдин көрүп бақайли:

..."ишта улар билән ..." (сүрә "ал имран" 159ـайәт.(

қуран кәримдә кеңәш вә мәслиһәт қилиш наһайити йоқури баһаланған, наһайити муһим пәрзләр билән бир қатарға қоюлған. буни төвәндики айәттин рошән көрүвалалаймиз:

..."ишлирини мәссиһәт билән қарар қилидиғанларға,... учриған зулумға қарши туралайдиғанларға аллаһниң һузуридики савап техиму яхшидур, техиму бақийдур" (сүрә "шура" 36~38ـ айәтләр.(

биз йәнә бир айәтни мисал кәлтүримиз:

"у (белиқис) ейтти: 'и улуғлар! мениң (бу) ишимда мәслиһәт бериңлар, силәрни үстидә қоймай туруп һеч ишни бекиткиним йоқ' " (сүрә "нәмил" 32ـ айәт.(

кеңәш ـ мәслиһәт билән иш қилиш ислам динида наһайити юқури етибарға игә. буни һәдисләрдинму көрүш мумкин:

"яхшилириңлар әмир болғанда, байлириңлар сехи болғанда, ишиңлар өзара мәслиһәт (кеңәш) билән болғанда земинниң үсти земинниң астидин яхшидур (өлгәндин һаят яшиған яхши)" ("тирмизи.("

һүзәйфә (р. ә) шундақ ривайәт қилиду:

"саһабилар: 'и рәсулиллаһ бизгә хәлифә бәлгиләп бәрсәң' дегәндә рәсулиллаһ шундақ дегән: 'әгәр мән силәргә хәлифә бәлгиләп бәрсәм, андин силәр асий болсаңлар (бой сунмисаңлар) азапқа қалисиләр, лекин, хәлифә бәлгиләп бәрмисәмму һүзәйфә қандақ һәдис баян қилса ишиниңлар, абдулла (ибни мәсуд) қандақ

қираәт қилса силәрму шундақ қираәт қилиңлар‘ “ (”тирмизи.(“

бу һәдистин шуни чүшүнүш мумкинки, пәйғәмбиримиз муһәммәд сәлләллаһу әләйһи вәсәлләм өзидин кейинки ислам хәлифисини варислиқ усулда бәлгиләп беришни рәт қилған, әксичә сайлам арқилиқ вужутқа кәлтүрүшни қувәтлигән. бу ислам дининиң кишилик һоқуқ, аялар һоқуқи, һөррийәт идийиси вә кеңәш ـ демократийә пиринсипи җәһәттә қанчә әсир илгири кәткәнликини, әгәр биз ғәрипниң таптин чиққан демократийисини доримисақму ислам динимиз барлиқ мәдәни җәмийәт амиллириниң һәммисини тәқдим қилидиғанлиқини һис қилалаймиз.

әмди бу һәқтә ислам алимлириниң немә дигәнликини көрүпбақайли.

абдулқадир әвдә ”ислам“ намлиқ китавида шундақ язиду:

"қуран һакимийәтниң мәслиһәт (демократийә) арқилиқ болишини важип қилди. бу һәқтә аллаһ мундақ дәйду: ”ишта улар билән кеңәшкин“ (сүрә ”ал имран“ 159ـ айәт). (демогратик) һакимийәтни бәрпа қилиш ислам һакимийитини, ислам дөлитини қурушни тәләп қилиду. әгәр ислам дин билән дөләтни айрийдиған болса һөкүмәтниң шәкли вә түрини (демогратик шәкилдә болиду дәп) баян қилмиған булатти .

"ислам шәриити инсанлар арисида шәртсиз барабәрлик пиринсипини оттуриға қойған. бу һәқтә аллаһ мундақ дәйду: ”... һәқиқәтән әң тәқвадар болғиниңлар аллаһниң дәргаһида әң һөрмәтлик һисаплинисиләр (йәни кишиләрниң бир биридин артуқ болуши нәсәп билән әмәс, тәқвадарлиқ билән болиду)…“ (сүрә ”һуҗурат“ 13ـайәт). пәйғәмбиримиз мундақ дегән: ”инсанлар бир тағақниң чишиға охшаш

баравәрдур, әрәпниң әҗәмдин тәқвадарлиқтин башқа артуқчилиқи йоқ.“

"шәриәт бу пиринсипини бундин 13 әсир бурун оттуриға қойған, лекин, билимсиз җаһилар түзгән қанун пиринсипини (барабәрлик пиринсипини) 18‗ әсирниң ахирлирида андин чүшүнүп йәткән вә һазирға қәдәр яврупа дөләтлириниң көпүнчиси вә америка қошма шитатлири бу пиринсипни шәртлик һалда йүргүзиватиду. шәриәт чүшкән күндин башлапла пикир әркинлики пиринсипини әң йүксәк дәриҗидә оттуриға қойди. йәни пикир қилиш әркинлики вә етиқад әркинлики оттуриға қоюлған. буһәқтә көп айәтләр бар болуп, бунидин бир қанчисини сөзләп өтимиз: ”муҗизиләр вә агаһландурғучиларниң (пәйғәмбәрләрниң) иман ейтмайдиған қәвимгә пайдиси болмайду“ (сүрә ”юнус“ 101‗ айәт). ”(и, муһәммәд!) у (аллаһ) саңа китапни (куранни) назил қилди. униңда мәһкәм (мәниси очуқ) айәтләр барки, улар китапниң (йәни пүтүн қуранниң) асасидур; йәнә башқа мутәшабиһ (йәни мәниси муәййән әмәс) айәтләр бардур. диллирида әгрилик бар (гумраһлиққа майил) кишиләр питнә қозғаш вә өз райи бойичә мәнә бериш үчүн, мутәшабиһ айәтләргә әгишиду (йәни мутәшабиһ айәтләрни өз нәпси‗ хаһиши бойичә чүшәндүриду), бундақ айәтләрниң (һәқиқи) мәнисини пәқәт аллаһла билиду. илимда тошқанлар ейтиду: ’ униңға ишәндуқ, һәммиси пәрвәрдигаримиз тәрипидин назил қилинған‘ (буни) пәқәт әқил илгилирила чүшүниду“ (сүрә ”ал имран“ 7‗ айәт). ”динда (униңға киришкә) зорлаш йоқтур, ...“ (сүрә ”бәқәрә“ 256‗ айәт). ”силәрниң араңларда хәйрлик ишларға дәвәт қилидиған, яхши ишларға бойруп, яман ишларни мәни қилидиған бир җамаә болсун; ...“ (сүрә ”ал имран“ 104‗ айәт.(

"бу әркинлик пиринсипиниң үч қисимлиқ тәрипи билән биргә, инсанлар түзгән қанун пәқәт франсийә инқилаби (18- әсир) дин кейинла бәлгиләнгән, лекин билимсизләр шәриәтниң артуқчилиқини төртивелип уни бәшәри (инсанлар түзгән) қанунларға мәнсүп қилиду. ислам шәриити униңға асасән турғузулған пиринсиплардин бири мутләқ адаләтлик пиринсиптур. бу һәқтә аллаһ мундақ дәйду: ”шүбһсизки, аллаһ силәрни аманәтләрни игисигә қайтурушқа, кишиләр арисида һүкүм қилғанда адил һөкүм қилишқа бойруйду, ...“ (сүрә ”ниса“ 58- айәт). ”... адиллиқ билән гуваһлиқ бериңлар, бирәр қәвимгә болған өчмәнликиңлар (уларға) адил болмаслиқиңларға сәвәп болмисун, (дүшминиңларға) адил болуңлар, бу (йәни уларға өчмән туруп адил болушуңлар) тәқвадарлиққа әң йеқиндур ...“ (сүрә ”маидә“ 8- айәт). ”и, мөминләр! худалиқ үчүн гуваһлиқ бериштә, өзүңларниң яки ата-анаңларниң яки тоғқанлириңларниң зейиниға (гуваһлиқ беришкә) тоғра кәлгән тәқдирдиму, адаләтни бәрпа қилишқа тиришиңлар, (гуваһлиқ бәргүчи) бай болса (униңға риайә қилмастин) яки пеқир болса (униңға ич ағритмастин) һаман адил гуваһ болуңлар, ...“ (сүрә ”ниса“ 135-айәт.(

"ислам шәриити кәлгән күндин башлап кеңәш пиринсипини оттуриға қойди. бу һәқтә аллаһ мундақ дәйду: ”улар билән кеңәшкин“ ислам шәриити инсанлар түзгән бу пиринсипни оттуриға қоюшта 11 әсир бурун оттуриға қойған. енгилиз қаануни болса бу пиринсипни оттуриға қоюшта исламдин 10 әсир кейин қалған. инсанлар түзгән қанун кеңәш пиринсипи (демократийә) ни оттуриға қоюшта йеңи бир һүкүм әкәлмиди, пәқәтла шәриәт кәлтүргәнни әкәлди. ислам шәриити чүшкән күндин башлап һакимниң һоқуқини шәрт қилиш билән кәлгән. үммәтниң вәкили болуш

салаһити билән униң қилған тажавуз хаталирини ашуниң мәсулийитигә йүклигән. шәриәт һакимгә вә һаким болмиғанларға (йәни хәлққә) охшаш болуп, ижра қилишта хәлқтин һечқандақ артуқчилиқи йоқ. буларниң һәммиси болса баравәрлик пиринсипини йүргүзүштур. һазирқи заманниң һөкүмәтлири униң асасида қурулған мушу пиринсипларни инсанлар билиштин 11 әсир бурун ислам әкәлгән турса шәриәтни қандақму һазирқи заманға уйғун кәлмәйду, дегили болиду. "?

йоқурида нәқил кәлтүргинимиз бир ислам қанун тәтқиқатчисиниң язғанлиридур. ашулардин шуни чүшүнивалалаймизки, ғәрп дуняси илғар җәмийәт түзүми, илғар қанунға игимиз, дәп дава қиливатқан шу чүшәчиләр, пиринсиплар ислам шәриитидин һалқип кетәлигини йоқ. бәлким ислам шәриитидин миң нәччә йүз йил кейин қалған. демократийә қандақтур ғәрпликләрниң кәшпияти әмәс, бәлки қуран кәримдә оттуриға қоюлған вә инсанларға бәлгиләп берилгән һакимийәт шәклидур.

чунки, һаким мутләқлиқ бир аллаһқа хас, у — земинниң вә каинатниң игиси. униң ирадисигә һечким, һечқандақ күч қарши чиқалмайду. земинда яритилғанлар һаким мутләқ болушқа, мустәбит болушқа, тәңсизлик қилишқа һәдди әмәс! бу исламниң барабәрлик, һөрлүк вә кеңишиш роһи билән һеч вә һеч сиғишалмайду!

демәк, мусулманларниң демократийиси әлвәттә қуранда бәлгиләнгән чәк ичидә, ислам пиринсиплириға уйғун һалда болиду. бу һакимийәт шәкли, пухраларниң пикир һөрийити қатарлиқ саһәләрни нәзмун қилиду. аялларниң йүрүш - туруши (ялиңач йүрүши), охшаш җинислиқларниң муһәббәтлишиши қатарлиқлар демократийә өз ичигә алидиған мәзмунлар әмәс, бәлки иҗтимаи әхлақ мәсилисидин ибарәт (ғәрпликләрниң

чәктин ашқан шәһваниликини демократийә бәлгилигән иш әмәс, бәлки уларниң капир тәбиити бәлгилигән!(

йәнә бир мисални китапханлиримиз диққитигә сунсақ артуқчилиқ қилмас, тарихта әждатлиримиз қурған ислами һакимийәтләр (мәсилән, 1933- йилидики шәрқи түркистан ислам жумһурийити) ислам шәриитидә бәлгиләнгән һакимийәт шәклини қолланған болуп, уларниң асаси қанунида (”жумһур башқанининиң вәзипилири“ бабиниң 5~6- маддилирида) шундақ дейилгән: ”жумһур башқани кабентниң қарарлирини тәстиқ вә рәт қилишта көпчиликниң пикирини алиду. чунки, шәрқи түркистан ислам һөкүмити мәслиһәт вә музакиригә тайиниду . “

лекин бәзиләр ислам динини интайин догма чүшүнивалған болғачқа, ислам дининиң бәндиләрниң пайдиси үчүн чүшүрүлгәнлики, пәйғәмбиримизниң гүзәл әхлақни бәрпа қилиш үчүн әвәтилгәнликидин ибарәт маһийәтни чүшәнмәстин, аллаһ нами билән ғәрәзлирини ниқаплап, кишиләрни қаймуқтурмақта. улар демократийини ”хәлқ ирадиси“ дәп тәпсир қилишти - ю, әмма хәлқ ирадиссини (бу йәрдә мусулман хәлқиниң ирадиси көздә тутулиду) ислам роһи билән зит дәп чүшәндүрүштин һеч номус қилмиди! мәсилән улар: ”демократийә дегән хәлқ ирадиси дегән болиду, хәлқниң ирадисини хәлқниң өзигә қанун қилип бәлгиләш демократийә дегән шу, әмма биз қурани кәримни қанун қилмақчи,... ваһаказалар“ дейшти. бу гәпчә қуран кәрим хәлқ ирадисигә қарши, хәлқ райиға қарши, дегән уқум келип чиқиду вә бу уқум қурани кәримдә көп жайда тәкитлинидиған ”биз бәндиләргә асанлиқни ирадә қилимиз“ дегән идийә, шундақла ислам дининиң инсанларниң пайдиси үчүн чүшүрүлгәнликидин ибарәт түп муддиа билән зит келиду! улар қурани кәрим вә һәдисләрдин чақнап

турған ислам динининң илғарлиқ, тәрәққипәрвәрлик, илмийлик хәлқниң пайдиси вә арзусиға уйғунлиқидин ибарәт сәлтәнити, дуня вә инсанларниң һаят тәрзигә шу қәдәр бап вә мувапиқлиқидин ибарәт шану ـ шәвкитигә қара суваштиi (ислам дини дәл биз чүшәнгәндәк болғачқила бүгүнки күндә йүксәк дәрижидә тәрәққи қилған ғәрп җәмийити ичидә, илим ـ пән хадимлири, алимлар ичидә тән елинмақта, кеңәймәктә. тәбиики улар тәсвирлигәндәк ундақ тар вә инсанни қийнайдиған, дуняниң һаят вә тәрәққият мәнтиқисигә зид шәкилдә болған болса иди, биз бүгүн бундақ мәнзирини көрмигән булаттуқ!(

уларниң пикирлиридә ички уйғунлуқниң йоқлиқини, чоңқур чүшүнүшниң мәһсули әмәсликини, дәватқини билән қилмақчи боливатқини арисидики бағлинишниң қайси тәриқидә икәнликиниму аңқиралмайдиғанлиқини рушән көрүвелиш үчүн, уларниң дегәнлирини әмәлийәт үстигә қоюп, һисси тәҗрибә елип бақсақла купайә қилиду: улар ”қуранни қанун“ қилмақчи, әгәр қуранни қанун қилғанда қандақ нәтиҗә көрүлиду? юқурида нәқил кәлтүрүлгән айәт вә һәдисләр шундақла абдулқадир әвдәниң тәтқиқат қурлиридин аянки, нәтиҗә: қурани кәримдә җәмийәт түзүминиң дәл демократик шәкилдә болуши бәлгиләп берилгән! әмма бу билимданлар (әрәп тили тәрҗиманлири) бу ноқтини чүшәнмигән, өзлири чүшәнмигәчкила улар буларни өзара зит дәп ойлап қалған.

уларниң шу қәдәр гунаһи кәбирләргә петишиға немә сәвәп болди? шәхсийәт, пәқәтла шәхсийәт! слазимизниң кириш қисмида сүрәтлигинимиздәк, дүшмән өзигә қарши дәп билгән бирсини әйиплимәкчи болғанда ”йоқ йәрдин путақ чиқириш“ һилиси ишлитидиғанлиқини алди билән бирәр җинайи бәднамни уйдуруп чиқирип, андин өзи уйдуруп

чиқарған бу бәднамни өзиниң тәшвиқат нәйриңидә ”пакит“ сүпитидә көтүрүп чиқидиғанлиқинисөзләп өткәнидуқ. улар худди шундақ қилди. авал өзигә әгәшмигәнләрниң бирмунчисини мунапиқ дәп җакарлиди. йәнә бәзиләргә (гәрчә өзлири немилигини чүшәнмисиму) ”демократчи“ дәп бәднам чаплиди. арқидин ”демократийә“ ни ғәрп демократийиси мисали арқилиқ чүшәндүрди (қуранда оттуриға қуюливатқан ”кеңишиш“ роһи билән улар мисал қиливатқан ғәрп демократийисиниң бирәр охшашлиқи барму?). арқидинла улар ”бундақ демократийидин сотсиялизим (бизниң чүшәнчимиздә хитай һөкүмранлиқи) миң яхши“ дегән йәргә берип йәтти. бәлким уларниң шунчә гәп йорғилитип” – суни лейитип“ тутмақчи болған ”белиқ“ и шу болса керәк (йәни, хитай һөкүмранлиқини һәрһалда хели яхши, шүкри қилишқа, көнүкүшкә болиду, дейишни мәхсәт қилған болса керәк). аңлиқ яки аңсиз йосунда хитай ғалчилиқини қилиштәк асаси мәхсәтни йошуруш үчүн қуранни еғизлиридин чүшүрмәйватқанлиқи әнә шу ”сотсиялизим миң яхши“ дегән қалтис хуласилиридин мәлум болуп туриду (ойлайли, қериндашлар: улар яхши дәватқан сотсиялизим қандақ нәрсә? қириқ йилдин бери бешимизға немә балаларни кәлтүрмиди? адәмдәк яшашқа, йилда бир лоқма гөш көрүшкә, өмүридә путиға аяқ кейип бекишқа нисип болмай өмри өтидиған хәлқимизни көз алдимизға кәлтүрәйли, ай - айлап өйигә келәлмәстин зәйдә йетп һашарға ишләйдиған деһқанлиримизни көз алдимизға кәлтүрәйли, биз миһмандарчилиқта пошкал йәп йүрүп, һәммә хәлқ биздәк пошкал йәп йүриватса керәк дәп ойлап қалмайли, улар ач, зағриғиму қусиқи тоймай һаяти өтиду;... бизниң сәргәрданлиқимиз, нәгила барсақ хар, бозәк болишимизниң сәвәплирини обданрақ

ойлайли, мана буларниң һәммиси аву җанбақарлар махтаватқан сотсиялизимниң мивилири әмәсму.(?

ғәлибә қилиш үчүн хәлқ шундақ ирадигә кәлмики лазимки, ”хитай мустәмликиси җәннәт болған тәқдирдиму, бизгә мустәқилликниң дозиқи әвзәл!“ хәлқ ичидә шундақ бир һикимәтлик сөз бар: ”қәпәз — алтундин ясалған болсиму бәрибир қәпәз!“ мана бу хәлқниң райи, хәлқниң ирадиси, хәлқниң хаһиши вә қәлб майиллиқидур!

милләтниң тәқдири һаят - маматлиқ моментлириға келип қалған мушундақ бир дәвирдә тирнақ астидин кир издәп, иттипақлишишқа болидиған нурғун қериндашлиримизниң яхши көңлигә зәрбә берип дүшмән тәрәпкә иттиридиған бундақ яман хаһишларни нөвәттә икки хил адәм қилиши мумкин. бири, хитай җасуслири (чунки уларға һәқ - наһәқниң пәрқи муһим әмәс, хитай хоҗайинлириниң бәргән бойриқи бойичә сәпни малиман қилиш мәқсидигә йәтсила болди); иккинчиси, тәлвиләр. уларниң һәқ - наһәқни чүшәнгидәк һали йоқ, бир гели үчүн һәр немә дәвириду!

.5. Башқа Мәсилиләр Һәққидә

Вәзийәтни тоғра мүлчәрләш, өзимизниму, өзгиниму билиш – дүшмәнниң күчини вә өзимизниң күчни тоғра баһалаш – ғәлибә қилишта бизни бирхил идийиви тәйярлиқ билән тәмин етиду. ”ағзидин кәлгән қулидин кәлсә һәрким падишаһ боливалар“ дегәндәк, аччиқ әмәлийәтни тоғра тонимай лапни чоң - чоң етивәргәнгә иш пүтүп қалмайду. шуңа асаси дүшмәнни тоғра тонуш, дост - дүшмәнни тоғра айриш наһайти муһим. бу һәқтә

"җәннәтниң ачқучи" қатарлиқ китапларда тәпсили тохталған, шундақла исламда иттипақдашлиқ әһдинамиси (сияси келишим мәсилиси) қуран вә һәдисләрдин дәлил кәлтүрүп чүшәндүрүлгән иди. биз бу йәрдә бу мәсилә һәққидә тәкрар тохталмаймиз. пәқәт, ”суни лейитип белиқ тутқучилар“ ниң пакитини астин ‐ үстүн қилип, һәқ ‐ наһәқни бурмилап, хата чүшәнчиләрни пәйда қиливатқанлиқини қериндашлиримизниң сәмигә селиш билән бу сүйиқәсттин агаһландуримиз.

”достлуқ“, ”меһрибанлиқ“, ”һисдашлиқ“, ”иттипақч и күч“ сөзлириниң луғәт мәнисиму, истимал мәнисиму бир ‐ биригә тамамән охшимайду. мәсилән: достлуқ билән һисдашлиқ туйғусини тәң орунға қойғили болмайду, һисдашлиқ туйғуси һәрқандақ адәмгә, һәтта һайванларғиму қаритилиши мумкин. лекин достлуқ ундақ әмәс. шуңа буйәрдә ”капирларни дост тутуш“, ”мушрикларни дост тутуш“ қа даир айәт вә һәдисләрни шипи кәлтүрүп һуҗум қилиш адиллиқ болмайду. капир мушрикларни ”дост тутуш“ мәсилисиму юқурида зикири қилинған китапларда наһайити ениқ шәрһиләнгән. бу мәсилини ”әмәтниң допписини сәмәткә кәйдүрүш“ усули билән гәп йорғилитип, җамаәтниң көзини бояп, адәм тиллаш бимәнилик! достлуқ немә, иттипақдашлиқ немә? пәрқини аҗриталмайдиған бичариларниң бу һәқтә пикир қилғудәк, диндин”савақ“ бәргидәк немә салаһийити болсун!? чунки бу ”улуғ“ әрбаплар тарихни билмәйду, сиясини билмәйду, тактикини билмәйду, пәқәтла әрәп тили тәрҗиманлиқидин башқа немә артуқчилиқи болсун? биз йiраққа кәтмәй, иккинчи дуня уруши мәзгилини әсләп көридиған болсақ, коммонист һөкүмранлиқидики совет иттипақи билән ғәрп капитализиминиң вәкиллири

болған әнгилийә - америка, натистлар германийисидин ибарәт ортақ дүшмәнгә қарши туруш үчүн иттипакдашлиқ әһдинамиси түзүшкәниди. бу иттипакдашларниң етиқади – сияси мәслиги от билән судәк қарму - қарши икәнликини көпчиликкә чүшәндүрүп олтуруш һаҗәтсиз болса керәк. йәнә хитайлар японға қарши уруш үчүн бир - биригә қарши икки сияси партийә милли бирликсәп қурғаниди. бундақ мисалар дуня тарихида наһайити нурғун. әмма буни дунядин бехәвәр, арқа һойлиниң тар булуңидин башқа һечнемә көрмигән бичариларға чүшәндүрүшниң имкани йоқ.

асаси дүшмәнгә қарши туруштики бирлик муәййән заманда әнә шундақ руяпқа чиқиду. бу қанунийәткә айланған бир иш. лекин , бизниң аталмиш ”әң тоғра йол тутқучи“ қара қурсақларниң муну аҗайип сөзлирини немә дәп чүшәндүрүш керәк, ойлинип көрүңлар: ”алди билән уйғур зиялилирини, милләтчиләрни, вәтәнпәрвәрлирини, ’демократлар‘ ни пакизә йоқутуп, сәпни тазилимай туруп, хитайға қарши бир пай оқ етилмайду!“. җамаәт яхширақ ойлап көрсун, бундақ қараштики адәмләрниң нийити немә болиши мумкин? уларниң тутқан йолини ким йәнә тоғра дейәләйду (дини терминлар билән һәрқанчә пәдазлиған тәқдирдиму!)? ким уларни хитай мәнпәәтигә пайдилиқ иш қиливетипту демәй туралайду? уларниң тәшвиқат лентилирини әсләп көрүңлар, хитайни тиллайдиған бир еғиз гәп барму? зиялиларни, аталмиш ”демократчилар“ ни, вәтәнпәрвәрләрни, милләтчиләрни тиллайду, мәхсиди немә? уларниң һәдә-сиңиллирини аяқ - асти қиливатқанларниң зиялилар, вәтәнпәрвәрләр,
милләтчиләр, ”демократлар“ әмәсликини, бәлки хитайлар икәнликини әслиригә селишниң зөрүрийити

туғулғандәк қилиду (бичарә һамақәтләр!). әнә уларниң һали!

көрәш — худди кәлкүнгә охшайду. униңда л!җиләрму аақиду, итниң өлүкиму ақиду... униң сүзүк болушини тәләп қилғили, тәсәввур қилғилиму болмайду. бу һәм әқилгә сиғмайду, һәм бизниң қулимиздин кәлмәйду. лекин кәлкүн өтүп кәткәндә еқим җәзмән сүзүлиду, буниңға җәзмән ишиниш керәк! авал сәпни пакизә тазиливетип, охшимиған қараштикиләрни (гәрчә униң мәқсиди һәм хитайни йоқутуш болсиму) дүшмән қатарида йоқутиветип, андин дүшмәнгә қарши атлинимән дегән бимәнилик әмәсму!?

мундақ бир мисал арқилиқ чүшүнәйли: бир амбарға от кәтсун, бир топ адәм от өчүрүш үчүн чиққан болсун. уларниң нийәтлири һәрхил болиши мумкин: бәзилири хизмәт көрситип өсүшни мәқсәт қлиши, бәзилири мадди мукапат елишни ойлап чиққан болиши, йәнә бәзилири һәқиқи халислиқ билән, дөләт мүлкини қутқузуп қелиштин башқини ойлимиған болуши мумкин. йәнә бир тәрәптин, уларниң от өчүрүш усулиму һәрхил болуши чоқум. мана шундақ бир җидди әһвалда кимниң от өчүрүш усули тоғра, кимниң хата икәнлики һәққидә, кимниң нийити қандақлиқи һәққидә талишип олтуруш, бирәр әмәли һәрикәт (һәтта нәтиҗилик болмисиму) қоллунушниң әксичә һә дәп мәҗлис ечип, су сепиватқан башқиларни ”тоғра сәпмәйватиду“ дәп әйипләп, муһакимә елип бериш қандақ булар?

әлвәттә от өчүрүш үчүн өлчәмлик өчүрүш суюқлиқи вә от өчүрүш машиниси болсиғу яхши, буниңда гәп йоқ. бирақ, чиләк - дас, һәтта қазан көтүрүп чиққанларниму әйипләшкә асасимиз йоқ. мукапатни нийәт қилип чиққанларниму, мәнсәп тамасида чиққанларниму

кәткүзивитәлмәймиз. чунки, мәхсәт – отни өчүрүш! әң муһим вәзипә – биринчи номурлуқ вәзипә – отни өчүрүш! от өчүрүш усули вә вастиси һәрқанчә тоғра болған тәқдирдиму, от өчүрүшни қоюп туруп, мениң тоғра, чиләк тутқанларниң хата дәп питнә тарқитип, кәйпиятни бузидиған болсақ, буниң ақивити нәгә елип барар!?

шуниси адди саватки, от өчүргүчиләрдин авал челәк вә башқа қачиларни тутқанларни сәптин чиқиривөтип, андин шиләнкә билән өчүрүш тәләп қилинмайду. аллаһ челәк көтәргәнгә, дас көтәргәнгә яки шиләнкә тутқанға қанчилик әҗр беришни өзи билиду, буларниң һәққи арлишипму кәтмәйду. бири түпәйли йәнә бириниң әҗри кемәйтилмәйду, һәр кимниң һисаби айрим болиду. буниңдин гуманлинидиғанлар дәлил кәлтүрүп бақсун!

худди шуниңдәк, мәйли вәтәнпәрвәр болсун, милләтчиләр болсун, ”демократлар“ болсун, консериватиплар яки радикалар болсун,... қисқиси, немә болса болсун, мустәмликичи хитайларға қаршила болидикән, у бизниң иттипақчимиз! уларни әң тоғра йолға дәвәт қилиш, чүшәндүрүш бизниң бурчимиз, таллаш өзлириниң ихтияридики иш (чунки, динда зорлаш йоқ). униң шеһид болиши, җәннәткә кириш – кирмәслики, әҗригә игә болуши яки гумраһ һалда кетиши аллаһниң иликидики иш, уни биз билмәймиз. буларниң һәммиси нийитигә бағлиқ ишлар. һисап алғучи аллаһ, һисап бәргүчи һәрким өзи. аллаһ униң түпәйли бизгә (әң тоғра йолда йүргүчиләргә) җаза бәрмәйду яки бизниң әҗримиздин уларға елип бәрмәйду (бирав сәндин җәннәт талашмиғандин кейин яки җәннәткә киришиңни тосивалмиғандин кейин хәқ билән кочилашмай, өзәңниң әмилини қиливәрмәмсән. я сениң башқа шум нийитиң барму?). шуңа, асаси ишни қоюп, абистракит муһакимигә; асасии дүшмәнни қоюп,

иттипақлишишқа болидиған күчләргә есиливалмайли, вақит зая қилмайли, дост болидиғанларни өзимиздин үркүтивәтмәйли. пәйғәмбәр әләйһиссалам му аз билән әбу муса әшәрини йәмәнгә әвәткән чеғида уларға мундақ тапилиған иди: ”ишни асанлаштуруңлар, қейинлаштурмаңлар, кишиләргә бишарәт бериңлар, үркүтивәтмәңлар, инақ болуңлар, ихтилап қилишмаңлар“ (”бухари.(“

худди шундақ, биз пәйғәмбиримизниң көрсәткини бойичә кишиләрни өзимизгә майил қилидиған йол тутсақ, бәлким ашу дәсләп һәрхил натоғра пикир еқимида, натоғра нийәттә сәпкә қетилғанлар көрәш җәрянида җиһадниң өзигә хас пәзли, мөҗизиси, тәсири билән һәқиқи түрдә аллаһниң җәңчисигә айланса әҗәп әмәс, иншааллаһ!

әбу һүрәйрә (р. ә) шундақ ривайәт қилиду, рәсулиллаһ мундақ дегән: ”мөмин адәм чиқишқақ келиду, хәқ билән чиқишалмайдиған, хәқму униң билән келишәлмәйдиған кишиләрдә яхшилиқ болмайду“ (”имам әһмәд“, ”бәйһәқи.(“

”пүтүн халайиқ аллаһниң аилиси. аллаһ әң яхши көридиған хәлқ —аллаһниң аилисигә (пүтүн инсанийәткә) яхшилиқ қилғанлардур“ (”бәйһәқи.(“

”суни лейитқучилар“ ниң иш бузуштин башқа ”бүйүк ғайә“ лириниң йоқлиқи уларниң зидийәткә толған, бир ـ биригә рәп кәлмәйдиған сөзлиридин билинип туриду. мәсилән: улар бирдәм ”җиһад — җисмани җәһәттин җанни дәсмайә селиш дегәнлик болиду, пул бәргәндикин мән җиһадқа чиқмисамму болиду, дейиш тоғра әмәс“ дәп сөзлисә, арқидинла ”җиһад қилғучиларға иқтисади ярдәм бәрсиму җиһад қилғанлиқ болиду“ дәп авалқисини инкар қилиду! сөзлиридә изчиллиқ сақлиялмиғанлиқниң өзидинла уларниң мәвқәсизлики,

рошән идийиви системиға игә әмәслики, чөлдә өскән қамғаққила охшайдиғанлиқи билинип туриду.

жиһадниң немилики һәққидә, жиһадниң түрлири һәққидә тәпсили тохталмаймиз. бу мәсилә ”җәннәтниң ачқучи“ намлиқ китапта баян қилинған. бу йәрдә пәқәт көришимизгә иқтисади җәһәттин ярдәм қиливатқан сехи байлиримизға аллаһтин катта әжр тиләш билән биллә тәсәлли ейтиш йүзисидин бирнәччә һәдисни тәқдим қилимиз:

йәзид ибни халид әлжуһәни (р. ә) ривайәт қилиду:

”бир адәм аллаһ йолидики мужаһидқа ярдәм қилса чоқум жиһад қилған болиду.“

”бир адәм мужаһидниң бала-чақилирини беқип турса у адәм чоқум жиһад қилған болиду“ (”бухари“, ”муслим.(“

әби сәидул худри (р. ә) ривайәт қилиду:

”өз хәлқигә ишәнчилик, растчил содигәрләрниң дәрижиси пәйғәмбәрләр билән, сәйидләрбилән, аллаһ йолидики шеһидләр билән тәң“ (”тирмизи.(“

улар өз жанлирини беқиш һәләкчиликидә тепирлишип йүргән туруқлуқ, аллаһниң диниға өзлирини һами қилип көрситишлири адәмниң ғидиқини кәлтүриду. гоя пүтүн йәр йүзидә улардин башқа мөмин йоқтәк, һәқиқи мусулман қалмиғандәк, һечким динни уларчилик чүшәнмәйдиғандәк пәқәт ашуларла буниңға қадир һәм салаһийәтликтәк дәрижидин ташқири лапларни атиду. бу худди ”махтанчақ пашилар“ дегән хәлқ чөчигидики пашиларниң шамалдин қорқуп дәрәх шахлириға мәһкәм йепишивалған һалда: ”әгәр мән тутуп турмиған болсам йилтиззиңлар билән қомурулуп кетәттиңлар“ дегинидәк күлкиликтур.

аллаһниң динини ашу байқушлар қоғдамдикинә? дуняда құрани кәримни көккә көтүридиғандин пәқәт шулар қалғанмикинә? нәқәдәр күлкилик гәп - бу!

”қуранни һәқиқәтән биз назил қилдуқ вә чоқум уни қоғдаймиз“ (сүрә ”һиҗир“ 9-айәт.(

аллаһниң һәқиқити әсирләрдин бери нурғун боран-чапқунға, йоқ қиливетиш урунушлириға учрап кәлгән болсиму, худди айәттә дейилгәндәк аллаһ уни қоғдап кәлди. һәтта аву лапчилар — ”динниң һамилири“ — тоғулуштин көп заманлар илгиридинла шундақ болуп келиватиду.

”аллаһ өз нурини (йәни ислам динини) үстүн қилмай қалмайду. капирлар (буни) яман көргән тәқдирдиму“ (сүрә ”төвбә“ 32- айәт). мана бу — һәқниң баянати!

қериндашлиримиз бундақ адәмләрниң һәйвәтлик шуаридин гаңгирап кәтмисиму болиду. чунки аллаһ қурани кәримдә: ”силәрниң күн чиққан яки күн патқан тәрәпкә йүз кәлтүрүшүңларниң өзила яхши әмәлгә ятмайду...“ (сүрә ”бәқәрә“177 - айәт) дегән. демәк, шуарниң һәрқанчә һәйвәтлик вә улуғвар болушиниң өзила яхши әмәл болиши натайин! кәлимә шаһадәт йезилған бир парчә латини көтүрүвелишниң өзила исламни көккә көтәргәнлик, исламда чиң турғанлиқ болуши натайин. чунки буларниң һәммиси мәвһум нәрсиләр, көрүнүшләр, халас. гәп бизниң әмәлийитимизгә бағлиқ!

бу мәсилини техиму ениқ чүшүнүш үчүн мундақ бир мисал кәлтүрүш артуқ әмәс:

тухумдин бирқанчини охшимиған рәңләрдә боялли: бирини қизил, бирини сериқ, бирини йешил, бирини көк ..., бу көрүнтиләрниң немә карайити? буниң херидларниң еһтияҗида бирәр роли барму? у рәңни әмәс, бәлки ичи сақму, бузуқму? дегәнни өлчәм қилиду. чунки бу тухумлар рәңгиниң қандақлиқидин қәти нәзәр, ақ вә сериқтин ибарәт икки қатламдин түзүлгән озуқлуқ мадда халас. әгәр тухумниң өзи сесиқ болса, әң көркәм

рәңләрдә бояп қойған тәқдирдиму йәнила керәксиз әхләт; әгәр тухумниң өзи бижирим болса, уни чирайлиқ рәңдә бойимисиму охшашла қимматкә игә (барлиқ тәбии гүзәл нәрсиләр пәрдаз тәләп қилмайду, бу бир адди қанунийәт!(

қудуқниң ичидики пақа ”асманниң чоңлуқи мушу қудуқниң ағзичилик“ дегәнгә охшаш, дунядин бихәвәр бу адәмләр хәлқни алдаш үчүн диндин устилиқ билән пайдиланған болсиму, саватсизлиқи, дөтлүки бәзи әсәби ишлиридин бәкму ченип қалди. бу — ”ислам байриқи“— кәлимә шаһадәт йезилған байрақни көтүрүш мәсилисидур.

алди билән биз иман немә? етиқад немә? униң әмәли ипадиси қандақ болиду? чоңқуррақ чүшәнсәк, бу мәсилигә жавап беришму, чүшинишму наһайити асан.

аллаһ ашикарениму, юшурунниму, һис ‒ туйғу, хиялларниму билип туридиған зат. шуңа иманға мәлум көрүнти (һадисә, көрүнүш) вәкиллик қилалмайду. етиқад — қозуққа есип қойидиған, өгзигә қадап қуйидиған нәрсә әмәс (бу һәқтә юқурида мунасивәтлик дәлилләрни кәлтүргәнидуқ). иман ‒ етиқадниң орни қәлбидә. аллаһ уни көрүп туриду (байрақни игиз қадап қоймиғичә аллаһ нийәттикини көрмәй қалидиған иш йоқ), байрақни игиз көтүривалған билән қилмишимиз, нийитимиз шәхсийәт вә нәпсанийәт билән чирмалған болса, байрақни көтәргинимизму бикар (чунки аллаһ һәммини көрүптуриду). хош, аллаһқа әрзийдиғини сап қәлиптики иманму яки мәлум симиволлуқ көрүнүшму? бу биринчи түрдики жавабимиз.

тарихта рәсулиллаһ яки саһабиларниң кәлимә шаһадәт йезилған байрақ көтәргәнликигә даир дәлил йоқ. ”көтүмдә иштан йоқ етим маржан бүви“ дегәндәк, һалиға бақмай (өзини әпләп ‒ сәпләп бир ковукқа сиғдуралмай, чәтәлләрдә һәр йәрдә қеқинди ‒ соқунди

болуп, мустәқил дөлити болмиғанниң дәрди өтүлүп йүриватқан) икки ток - токниң пүтүн дуня мусулманлири үчүн бундақ бир байрақни кәшип қилип бериши бәкла ғәлитә. бүгүнки дәвримиздә җиһад қилишниң шанлиқ үлгисини тикләп бәргән афғанистан, чечәнистан, босна - һәрсәк муҗаһидлириниңму бундақ байрақни көтүргинини аңлигинимиз йоқ. әмма пожаңза авазини аңлап қалса тәрити сунуп кетидиған, "ешәк қулиқи тутмиған" бирнәччәйләнниң бу кәшпияти кишидә гуман туғдуриду. чунки, биз билимизки, җиһадни байрақ қилмайду, бәлки қәлби иманға толған мөминләр — муҗаһидләр қилиду. көккә көтүридиғинимиз байрақ әмәс, аллаһниң дини; шундақла байрақ бу әмәлниң өлчими булалмайду. бу иккинчи түрдики җавабимиз.

байрақ динға вәкиллик қилалмайду. буни пүтүн дуня билиду. чунки һазирғичә биз ислам дининиң байриқи ундақ, християн дининиң байриқи мундақ, будда дининиң ақ, зәрдүшт дининиң көк дегәнни аңлап баққинимиз йоқ! дин әң муқәддәс роһи түврүк болиши билән, һәрқандақ бир җисим униңға симивол болалмайду. мәлум нәрсини динға вәкил қиливелиш динниң улуғвар түси, һәммини идарә қилиш нопузини пучәкләштүрүп қойғанлиқ болиду. бу худди батил динларда худаниң симиволи қилип ширик һалда адәмләр ясивалған бутларни чоң билгәндәк интайин хата қилмиштур. дуруст, кәлимә шаһадәт йезилған бир байрақ бар, әмма у ислам дининиң байриқи әмәс, сәуди әрәбистанниң дөләт байриқи!

динға мәлум симивол вәкиллик қилалмиғачқа асаси аһалиси мусулман, дөләт дини ислам болған нурғун дөләтләрдиму бирликкә кәлгән байрақ йоқ, һәммисиниң байриқи һәрхил. бу үчүнчи түрдики җавабимиз.

бәлким бу биләрмәнләр өзичә (өзлирини бәкрәк мусулман, динға бәкрәк садиқ көрситиш үчүн) шәрқий түркистан дөләт байриқи қилип ашу кәлимә шаһадәт йезилмиш байрақни бәлгилигән болиши мумкин (бу вәтән демәйдиған, милләт демәйдиған дуняви мусулман, интирнатсийоналист мусулманларниң әмди бирдинла дөләт байриқи тоғрисида баш қатуриши техиму күлкилик, бәлким вәтән дәйдиғанларға ярдәмлишип, байрақ лайиһиләштә һә ‑ һу қилишиветәйли, дәп ойлидимикин?). буниңға җавабимиз мундақ:

байрақ динға әмәс, дөләткә вәкиллик қилғаникән, уһалда байрақ дөләт қурулғандин кейинки тунҗи қетимлиқ парламент йиғинида — пүтүн мәмликәт хәлқиниң ортақ таллиши вә аваз бериши асасида — бекитилиду вә елан қилиниду. уни бирнәччә тәлвә хәлқтин йирақ бир булуңға беривелип өзичә қиливалидиған нәрсә әмәс! бизниң дөләт байриқимиз болған ай ‑ юлтузлуқ көк байрақ худди шундақ болған, йәни, 1933 ‑ йили қурулған ”шәрқи түркистан ислам җумһурийити“ ниң парламент йиғинида бекитилгән вә дуняға елан қилинған. бу ишларға башчилиқ қилғучи сабит дамолла ислам дунясида тонулған дини алим, бүгүнгичә охшиши кәлмигән сиясийон, шир йүрәк муҗаһид иди. у бизгә вәтән давасида хәлқара сәһнидә пут тирәп турғидәк асас яритип бәрди (бу ноқтидин уни тарихимиздики әң улуғ шәхс десәкму ашуривәткән болмаймиз). ашу байрақниң тиклиниши үчүн сабит дамолла шеһид болди, он миңлиған муҗаһид шеһид болди. шеһидләрниң җанлири, иссиқ қанлири бәдилигә кәлгән байрақни, билими сабит дамоллидин йүз гәз төвәндә туридиған чала молла; көрәшчи сүпитидә җан бериш әмәс, техи чашқанниң бурнини қанитип бақмай тамниң арқисиға өтивелип адәм тиллап йүргән байқуш қорқақларниң өзгәртмәкчи болиши шеһидләрниң өлмәс

роһлириға қилинған асийлиқ, көк бағрида худди мәсчид қуббилиридикидәк һилал ай чақнап турған мәнилик байриқимизға қилинған аһанәт әмәсму? (уларниң сабит дамоллиниң шәни вә қилған көриши һәққидики һақарәтлири тоғрисида башқа мәхсус тохтилишимиз мумкин, бу йәрдә пәқәт уларниң бир җүмлә сөзинила китапханлиримизниң баһалишиға сунимиз: ”сабит дамолла муҗаһидму ‐ әмәсму, бир немә демәк тәс, буниңға ислам алимлири бир нәрсә дегини йоқ ...“). әгәр бу байрақни өзгәртишкә зөрүрийәт тоғулған тәқдирдиму алди билән дөләт қурулиши, андин пүтүн мәмликәт хәлқиниң арзусиға көрә башқидин бекитилиши бу — бир әқәлли тәртиптур.

шу әқәлли тәртипни, адди саватларни билмәйдиған адәмләрниң кибри, ледерлик тамаси вә давасида болушлири һәм адәмниң күлкисини кәлтүриду, һәм аччиқини кәлтүриду. техиму муһими адәмни бәкму әнсиритиду. чунки 30 милйон мусулман әвлади һалакәт гирдабида туриватқан бир заманда бундақ тәлвиләрниң тәлвилики, мәст адәмдәк пикир қилиши нәтиҗисидә әң ахирқи һәл қилғуч пурсәтлиримиздин мәһрум болишимиз мумкин! тарихтики савақлиримиз бизгә шу хуласигә келиш имканини бериду. тарихта әнә шундақ сахта билимданлар, иманни көрүнтиләр арқилиқ өлчәйдиған, пикри тейиз тәнтәкләр өзиниң ләнәтгәрди шәхси иззәт ‐ һөрмити үчүн динни, вәтәнни, милләтни сатидиған мунапиқларниң касапитидин қанчә қетимлиқ көрәшлиримиз мәғлоп болуп бүгүнки қуллуққа қалғанмиз. бу савақларни әстин чиқармаслиқимиз, ледерлиримизниң пикир қилишидики мәнтиқичанлиқ, тәпәккүриниң чоңқур ‐ тейизликигә, йирақни көрүш тәҗрибисигә, салмақ яки тәнтәкликигә, алдимизға қуйиватқан пилан, программилириниң әқилгә мувапиқ

яки бимәниликигә қарап баһа берәйли вә шу баһаға көрә тоғра йолни, һәқиқи йолбашчини таллайли.

биз йәтмәкчи болған ғайә интайин җапалиқ вә мурәккәп җәрянлар арқисида. у өйдә олтуруп китап язғандәк асан әмәс, милтиқ аталисила әмәлгә ашидиған ишму әмәс, яхши қираәт қилиш вә дуа ـ тилавәт билән пүтидиған ишму әмәс. қисқиси, пикри тейиз, тәпәккүри адди адәмләр хәлқни йетәкләп бу мәнзилигә елип баралмайду. чунки кониларда бир тәмсил бар: ”мүшүкни һарвиға қошсаң катниң астиға сөрәйду.“

шатутидәк яки үналғудәк қарисиға доруп сөзләшлири, қуран оқушлири сизни һәйран қалдурмисун. шәйтанниң билидиғиниму наһайити көп иди, аран икки айәт билидиған саһабиләрму болған. әйни чағларда йәһудилар ичидиму қуранни қалтис оқуйдиғанлар бар иди. мәсилән: бүгүнки күндә биздиму ундақлар нурғун: һарунхан һаҗим, рустәм қари қатарлиқларму қуран оқуялайду, тәрҗимә қилалайдуғу? сияси кеңәштин яки қандақтур башқа алліқандақ бир орундин берилгән кенишка бир адәмниң қари, молла икәнликини испатлиялиши мумкин, әмма динни билидиғанлиқини, динни һәқиқи чүшинидиған вә чүшәндүрәләйдиғанлиқини, динни сөйидиғанлиқини испатлиялмайду. чунки етиқад қандақтур деплом, кенишкиларда әкс әтмәйду, бәлки қәлбдә әкс етиду. демәк, бир адәмниң қари ـ моллилиқи иман ـ етиқадиниң өлчими болалмайду! чунки қуран кәримдә шундақ дейилгән: ”бу (қаттиқ азап) шуниң үчүнки, аллаһ һәқиқәтән һәқ китап (тәврат) ни назил қилди (улар тәвраттики нәрсиләрни йошурди вә өзгәртивәтти). китап тоғрисида ихтилап қилишқучилар чоңқур низаһтидур“ (сүрә ”бәқәрә“ 176ـ айәт.(

”силәрниң күн чиққан яки күн патқан тәрәпкә йүз кәлтүрүшиңларниң өзила яхши әмәлгә ятмайду, ...“ (сүрә ”бәқәрә“ 177- айәт.(

муну һәдисниму есимиздә тутайли:

әбу муса (р. ә) ривайәт қилиду:

”қуран оқуп туридиған адәм лимонға охшайду. лимон дегән һәм тәмлик һәм хушбуй болиду. қуран оқуп турмайдиған адәм хурмиға охшайду, хурминиң өзи тәмлик болиду, әмма хушбуй әмәс. қуран оқуп туридиған мунапиқ рәйһангүлгә охшайду, рәйһанниң һиди хушбуй, әмма тәми аччиқ. қуран оқуп турмайдиған мунапиқ һәнзәлгә охшайду. һәнзәл дегән аччиқ болиду, буйиму хушбуй әмәс“ (”бухари .(“

и, диларда йошурған нифақни ашкарилиғучи аллаһ, дүшмәнлиримизниң, мунапиқларниң шум нийәтлирини бизгә ашкарилап бәр, амин! биз уларниң сүйиқәстидин ғәпләттә қалмайли, амин! и, аллаһ, бизни бир жан, бир тәндәк иттипақлаштурғин, амин! мунапиқлар, нәпсанийәтчи каззаплар бизниң сепимизгә кирәлмисун, амин! бизгә һушярлиқ, зерәклик ата қил, амин! бизни адаққи мәхсәтлиримизгә йәткүзгин, амин!

”Молла Бозәк“ Уйғурлар

Уйғурлар өзлири һәққидә сөһбәт башлап қалса асасән икки асаси тема астида сөһбити қанат яйиду .

бири, уйғурларниң ”қалтис“лиқи ни мәзмун қилидиған ғол ленйә болуп, бу өзимизниң муһитидики кичик ‗ кичик ”қалтис“ лиқтин башлинип, ахири көз йәткүсиз узақларға кетиду. мәһәллимиздики оқумиған һүнәрвән мәттудахунниң ”қалтис“ лиқи — әпчиллики, қолиниң гүллики, әгәр оқуп қалған болса немә балаларни қилмайттики, уйғур дегән мана шундақ, оқумисиму шунчә әқиллиқ, шунчә билимдан,... дегәнләрдин башлинип, ахири әнгилийә хан җәмәти һава армийисиниң қумандани уйғурмиш,... аақсарайниң баш ашпези уйғурикән, ... иорданийә падишасиниң кйоғли уйғурикән, униң оғли болмиғачқа тәхт вариси ашу қизи болуп қелиш еһтимали чоңикән. хотунниң падиша болғини қандақ, әмәлийәттә ишни ери башқуриду, дегән гәп ‗ тә!... һәтта ахириға хияли һикайиләрму арлишип кетиду: гагарин айға чиқип қариғудәк болса ешикини һәйдәп уйғурлар йүрәрмиш...,

шундақ қилип бу уйғурлар шундақ әқиллиқ, җасарәтлик, күчлүк болуп чиқидуки, униң бүгүнки харлиқи унтулупла кетиду. әмма бу ”қалтис“ темисидики ”уйғурлар“ һикайисиниң нә реал әһмийити, нә тәрбийиви әһмийити, нә сәлиби дәрслик (савақлиқ) роли йоқ. тазиму керәксиз — ”кала юңи“ һикайилар болғачқа, бу һәқтә тохтулуш артуқчә.

иккинчи, уйғурларниң ”молла бозәк“ ликини мәзмун қилған йәнә бир ғол ленйә болуп, бу һикайиләр бәк һәсрәтлик, бәк ечинишлиқ, адәмни бәк хиҗил қилғудәк дәриҗидә әйиплик; осаллиқ, яримаслиқниң надир үлгиси болған бир тәрздә болсиму, һеч

болмиғанда ”савақ“ болуп хизмәт қилалиши мумкин дәп ойлаймән. шуңа, гәрчә бу темидиксии бәк йеқимсиз болсиму, бу һәқтики сөһбәтләрниң бирини әйни һалити — тәртипсизлики, тағдин - бағдин болуп, ағзиға немә кәлсә җөйлүверидиған әсли шәкли бойичә дәптиримгә көчүрүп қуйимән:

—илгири он тағар аш алидиған деһқан һазир техникларниң ”ярдими“ дә алти тағар аш алидиған болди. бу техник дегәнлири өмридә кәтмән тутуп бақмиған немиләр, униң үстигә иши мәғлобийәтлик нәтиҗә бәрсиму униң мааши кемийип кәтмәйду, уйғур дегән сориқи йоқ җанивар болғандин кейин, униң өлүш -тирилиши билән кимниң кари.

—уйғур деһқанниң һосули азлап кәтсә техник мәсул болмайду, әслидә бундақ ишлар қайта - қайта синақлардин кейин йолға қуюлиши, зийиниға мәсул болиши әқәлли тәртип, әмма, ”давагәр сус кәлсә қази мутиһәм бопту“ дегәндәк, уйғурларниң дава қилғудәк һали болмиғандин кейин ким өзичә игә болуп зиянни төләп берәй дәйтти?

—бу пиланлиқ намратлаштуруш, техниклар хитай һөкүмитиниң муддиасиға уйғун ишни қиливатса, ким уларни җавапкарлиққа төртатти?

—илгиридин тартип еқип келиватқан, ата - бовилиримиз ишлитип келиватқан өстәң сүйиниң бирмунчиси шәһәргә бағланди. қалған қатқини хитайниң биңтвәнлиригә, мәйданлириға бағланди. һөкүмәт деһқанларға ”ғәмхорлуқ“ қилип, қудуқларни қезип бәрди, әмди су пули үстигә ток пули қошулди. ундин ташқири йәр асти сүйи күн нурида тавланған өстәң сүйидәк пайдилиқ болмиғачқа йәрни бәзләштүрүп, һосулниң кемийишини техиму илгири сүриватиду...

—техи арлаштуруп териш дәйдиғини бар, бу техникларниң... ,

—бикарға ишләйдиған албаңларни дәймән, қишта бикар туруп қалмисун дәп, йолға шеғил төкидиған ишни тапқан, пул тапқили пурсәтму беришмәйду. мәдикар ишлигили кәткәнләр қайтип кәлсә палани өстәң һашасиға қатнашмиғанлиқиң үчүн мунчә пул, покони йол һашасида болмиғиниң үчүн мунчә пул,... дәп тапқан пулни елип болиду. қилған иши бикар болуп чиқиду...

—бәзиләр йәрниң дәрди тула һосули аз, қәрздар қиливетидикән дәп, йәрни өткүзуп берип, мәдикарчилиққа чиқивалған, әмди уларға олтурған өйүңниң орни, бағлиқ йериң йәнила кәнтимизгә тәвә болғандикин йәнила һашар вәзипәңни орундишиң керәк, селиқ, бажә - хиражларни тапшурушуң керәк дегән сиясәт чиқирипту.

—һә, әмди шу ”қимматлик тәҗрибә“ ни йәкүнләп, ”бу яхши чарикән, йәр дөләтниң, су дөләтниң турса, башқилар немишкә олтурған өйлиригә иҗарә төлимәйдикән, илгирики заманларда партийимизниң рәһбәрлики болмиған, һәм кейинирәк заманлардиму хата сиясәтләр түпәйли, йәрдин хата, рәсмийәтсиз, өз бешимчилиқ билән пайдилинидиған, дөләткә тегишлик рәсмийәт һәққи төлимәйла өйләр селинип, олтуридиған хата ишлар давам қилип кәлгән, буни қәти түзитиш керәк!“ дегән юқириниң рәсми сиясити чиқип, мана әмди ата - бобаңдин мирас болуп келиватқан өйүң үчүн я иҗарә төләп олтуридиған яки пүтүнләй сетивалимән десәң һәр часа метири үчүн палан пулдин төләп, сетивелип олтуридиған иш чиқти.

—бәлли, мана әмди қалтис бопту, йәрни пойизда хитайдин әкәлгәндикин шундақ қилиш керәкиди!

—молла бозәк уйғурлар шуниңғиму өктә қопалмай, көнидиғу - һәқичан?!

—әмисә!

—пиланлиқ туғут дегини бир бала болди, бир бала!

—пиланлиқ туғут дәйдиған орунларда ишләйдиған уйғурларға һәйранмән, тәбиити қандақ чидайдиғанду? нәқла җаллат, нәқла булаңчиниң өзиликәнғу? ашу төрттал маашини дәп өзиниң қериндашлирини қаңғир қахшитиш дегән толиму...

—җәриманиға пулум йоқ дегәнләргә қилидиған қилиқини көрсәң, өйидә ешики барму, қойи барму, кегиз - кечики барму, ... қолиға чиққанни тартип елип маңидиған гәп. бу мәнзирә худди хитайларниң кинолирида дүшмән қошунлири басқин қилғанда пухраниң өйлиридин қолиға чиққанни булап елип маңғиниғила охшайду.

—бирси һамилдар хотунини йошуруп таки тоғудиған саәтлиригичә туйдурмиғаникән, қеришқандәк, тоғути қейин келип дохтурханиға апиришқа мәҗбур бопту. шуниң билән пиланлиқ тоғут кадирлири юпурулуп дохтурға биллила барған гәп! ”бу бала пиландин сирт, туғушқа болмайду“ дәп дохтурларға һалакт берип йүргидәк,... мәхсиди, балини окул билән өлтүргүзиветиш икән - дә! шундақ қилип бу бала тоғулупту, балини өйдикиләр бир балалар қилип дохтурханидин елип қечип чиқипту. йеңила тоғулған бувақни анисидин айрип беқип булаттиму? аниси техи дохтурханида - дә, этисиму, өгүнисиму, әйтавур бала өлүпту. бу хапилиқ йәтмәй, пиланлиқ туғутчилар дәрвазидин кәтмәй ғәлвә қилип, җериманини сүйләвәргән гәп, ”қайси балиға төләймән? бала өлүп болмидиму!?“ яқ, яқ,... задила унашмиған! ”ишқилип сән партийиниң сиясити билән қаршилишип, артуқ бала таптиң, вахтида алдуривәтмидиң!“... мана шундақ

қилип, ахири һелики бичариниң икки ‐ үч қойи бариди, шуларни сөрәштүрүп йүрүп, саттуруп, алидиғинини алди. техи дәйду: ”сени қамитивәтмигинимизгә шүкри дә, сениң қилмишиңни материял қилип йоллайдиған болсақ гәп йоқ бәш йиллиқ кетисән.“

—мушуларни қиливатқанлар уйғурғу, һәқичан?

—әмисә! хитай мушундақ сәһраму ‐ сәһра йүрүп, хәқниң ешикини тартип йүргили сараңму?

—қандақ бир милләт бу, һәй! қандақ тәбиәт бу? бундақ жандин тойдум, алә жанниму! дәйдиған бирәр әркәк чиқмайдиғу, тайинлиқ?

—мәсилән сән шундақ дәләрмидиң? һәммимиз уйғурмизғу, тайинимиз өзимизгә мәлум.

—уйғурниң лейиға шекәрни көпрәк қошивәткәнмикин, жени бәкла татлиққу бу хәқниң, шунчила һақарәтләргә чидавериду!

—мениң қошнамниң икки балиси”артуқ“ иди, һәр дайим пиланлиқ тоғутчилар тәкшүрүп келиветипту десә бичарә балилар ата ‐ аниси болсун ‐ болмисун, өзлирини йошурушқа адәтлинип кетипту. чоңрақлири кичиклирини көтүрүп, маңғидәклирини йетиләп, еғилму ‐ еғил, саманлиқму ‐ саманлиқ мөкүшүп йүриду. бичарилар шунчилик вәһимә қилидиған боптуки, қучақтикилириму авазини чиқармайдиған, йөтәлгиси кәлсә ағзини чиң тутивалидиған болуп кетипту...

—бирму хитай болмиған йезиларда кимниң хотуни һамилдар дегәнләрни хитайниң билип олтуруши дегән өзимизниң мәрәзликимиздинла боливатқан иш ‐ тә! мунапиқ, жасусларниң көпийип кәткининиң мәлиңиғу ‐ бу!

—бу ишларға жасус кәтмәйду, дәймән. хитай бундақ ишларға мааш берип, пайлақчи селип олтураттиму? унчилик ”хизмәт“ ни өзимизму ”халис“ орундап қойидикәнмиз. мәсилән:

сәмәтниң аяли һамилдарлиқи билән байқилип қелип, җериманә төләшкә мәҗбур болғандикинла зияннің аччиқиға чидимай чалвақайду: “һу, бешини йәйдиған, җувайнимәкләр! бир иш болса менила көзүң көрүшәмду? мәндин башқа һечким йоқтәк! аву асим алғайниң, сәлимә қаңруқниң,... боғаз пақидәк лопулдап йүргинини көзүң көрүшмидима? улар бирнемә берип нәписиңларни поқливәткәнму ‐ я?...“. мана шуниң биләнла чувулуп кетиду, дегән гәп.

—қизиқ хәлқ ‐ тә! зиянниң аччиқини өзиниң қошнисидин аалидиған гәпмикән? бу баланиң беши нәдин дегәнни ойлиғучилики болмиғандикин...

—йил бешида кадирлар йоқуриға пилан йоллишимиз керәк, пилан бериңлар дәп келишиду: ”һә, мәттохти, сән пиланиңни дәп бақә буйил юқуриға қанчилик ашлиқ, қанчилик пахта тапшурисән?“ ”бу йилқи әһвал бултурқидин сәл мандарақ туриду, өзлиригә мәлум, әмди,... әмди, ... сәл үзирақ хәтләп қояла ...“ . ”немә дәватисәнуй? сотсиялистик җәмийәттә яшаватқиниңни унтуп қалдиңма! сотсиялизимда, партийиниң рәһбәрликидә чекиниш йоқ! жан керәк болса зуваниңни йиғ!“ ”әмма әһвал шундақ турса,... өзлири билила...“. ”әтиритимизниң йүзини төкидиған ундақ гәпни қояп, мандақ қилили: мән бултурқидин сәл ашурупирақ йезип қоявермәй, кейин йәнә биз болғандикин әһвалға қарап бир немә демәмдуқ. хәвириң бар, йоқуриға йоллайдиған санни бултурқидин манчә пирсән ашти, дәйдиғанрақ қилип йоллимиса болмайду“. мана шундақ қилип садда деһқан мақул болиду. әмма балаға қалғанлиқини күздә билиду. вәзипәңни орундиялмидиң дәп уни раса қийнайду: өйлирини ахтуриду, супилириниң астини қазиду. һәқиқәтән һосулниң кәмләп кәткәнликини еник билсиму (һелиқидәк ”деһқанчилиқ техниклири“ ниң

ярдими билән һосул әлвәттә кәмләйду ‐ дә!), вәзипини орундашқа қиставериду, бир нәрсилирини саттуриду, андин базардин ашлиқ сетивелип, вәзипиниң кемини толуқлайду!

—вай исит, бичарә уйғур! йәнә шу һалидиму ”тойдум, шундақ җандин!“ дәйдиған әркәк чиқмайдиғу,... чунки дейишкинимиздәк уйғурниң лейиға шекәр җиқирақ арилаштурулған!

—пахтичу? униң вәзиписи қандақ болиду? униңға йотқанни сөкиду! әгәр шу йили йеңидин бирәр йотқан яки чоңрақ тон тиккән болсаң ишиң тәс! пахтини оғурлиған болисән, буйниңға есип сазайи қилишиду!

—мәктәпниң алвиңини демәйсән техи! диванининң өзила. һәркүнила бар бир бала! хитайда бирәр апәт болса киши бешиға ”ианә“ алвиңи кәлгәндә мәктәпму өзлиригә чүшкән вәзипини балиларға тәхсимләйду. һәтта йәсли балилириғиму бу алваң келәркән! һәммидин чатақ йери бу алваңниң сияси түси наһайити қоюқ, бәк назүк алваң бу. буниңда мәйдан мәсилиси, дуня қараш мәсилиси мәвҗут дәп туриваалиду! бу ”ианә“ гә баһанә ‐ сәвәп көрсәткәнләр эксилинқилапчи дәп қарилидиғанлиқи алдин агаһландурулғачқа, қорқунчилиқта әң кәмбәғәл адәмму өйидики бирәр нәрсисини сетип болсиму бу хапилиқтин қутулушқа тиришиду.

—мушу қетимқисидин қутулсила һәммә бала түгәйдиғандәк ойлишиду ‐ дә, бичарилар! бу хитай дегәнниң беши есән болса бундақ алваңниң йеңи ‐ йеңисини ойлап тепиверидиғанлиқини чүшәнмәм ‐ диғанду?

” —палта чүшкичә көтәк арам апту“ дегәнчилик арамларғиму гол болидиған, йирақни, кәлгүсини ойлаш ухлиса чүшигә кирмәс болуп кәткән хәққәнмиз әмәсму! бурнимизниң учидики хапилиқтин бир дәмликкә

қутулуп турсақ, кейин йәнә бир гәп болар дәп өтүп кетиватқан гәп - тә!

—хитайда бир хитай деһқинининң етизиға һөкүмәтниң симяғичи тоғри кәп қалса һәр йили муәййән төләм һәққи алидикән. әмма бу йәрдә пат - пат йол кәлди, өстәң кәлди, дәп пухраниң өйлири чеқилип туриду, әмма һечнимә төләнмәйду.

—мәсилән: шәһәрләрдин уйғурларни сәһраға қоғлимақчи (тарқақлаштурмақчи) болуп қалса тоғридин -тоғра шәһәрни бикар қил, демәстин, шу мәһәллигә бир йол алиду, өйлири чеқип ташланған бичариләргә көчүрмәкчи болған орундин ”җайлиқ йәр кесип“ бериду. зиян өзигә, чеқиш, селиш әмгиги өзидин болуп хитайға керәклик йәрни бикар қилип беридиған гәп!

—шу әһвалдиму топлишип намайиш қилайли демәйду - дә!

—чунки уйғур - дә, чидайду!

—йеқинда бир пәтива чиқипту, әгәр қатнаш вәқәсидә адәм өлсә төләм нәрқи мундақ икән: хитай өлсә 50 миң, башқа азсанлиқ милләт болса 40 миң, уйғур өлсә 30 миң...,

—нәрқимизму чиқип бопту... ,

—бизниң қиммитимиз немә қилсун, дохтурханиларда әгәр түзүкрәк тонушуң болмиса, сени тәҗрибигә ишлитиветиду. бирси балисини тибби иниститут дохтурханисиға апарғаникән, балиниң меңисигә қан чүшкән болуп, әслидә буни кичик төшүк ечип, нәйчә арқилиқ шүмүривалсила болидикән, бирақ бир синип хитайларға тәҗрибә көрситидиғанға тоғра кәп қелип, бу балиниң бешини чоң йерип тәҗрибә қилғаникән, нәтиҗидә бала өлүп кәткән. балиниң игилири балини елип кетәйли десә дохтурхана мордини бәрмәпту. ”тапшурған пулуң йетишмәйду, 1200 сом

қәрзсән, шу пулни төләп андин елип кәт, үч күн ичидә пулни тапшурмисаң балаңниң җәсиди тәҗрибигә ишлитишкә елип қелиниду“ дәпту. ”мордини ташлап юртқа немә дәп баримән, мән силәргә кепил болидиған адәм көрситәй, баламни йәрликидә қойивелип, андин әкилип берәй“ десә задила унимапту, шундақ қилип бичарә балисиниң өлүкини ташлап өйигә берип пул әкилишкә мәҗбур бопту.

—хитайлар йеңидин бирәр дора ишлигән болса авал уйғурлар үстидә синақ қилидикән, мушундақ синақлардиму нурғун адәм өлүп кетидикән.

—тибби синақлар адәттә ақ чашқан үстидә елип берилиду, дәйтти, уйғурлар хитай үчүн ақ чашқан бопту - дә!

—мундақ бир йеңилиқни көрдүм: буйил балам оттура мәктәпкә чиққан иди, қобул қилиш алдида бир йеңи пәтиваға дүч кәлдим. ”балам бөлгүнчилик билән шоғулланмайду, баламдин чатақ чиқса мән мәсол“ дәп қол қоюп бериш керәккән. әгәр қол қоймиса қобул қилмайдикән!

—оқушниңму пәкири учти! бу йил районимиздин али вә техникомларға қобул қилинидиған оқуғучи 28 миң болуп, буниң 25 миңи хитай, үчмиңи башқа азсанлиқ милләт болидиғанлиқини елан қипту. түгимидиму, йәнә немә үмид, немә тамайиң қалди! керикиң йоқ! әмди өливалсаң болиду, дегән гәпку - бу!

—өливелишқиму хели иш бар, уму анчә асан болмиса керәк. һазир һәр йәрдә ”зораванлиқтин қоғдиниш әтрити“ дәйдиған бир немә бар, буни мәхсус уйғурларни думбалайдиған орган дейишкә болиду. бу орун әң вәһши милләтчи хитайлардин вә бурни турупму поқ йәйдиған мунапиқлардин тәркип тапқан. улар қатнаш, базар тәртиви, ... хаһлиса барчигә арилишиду. қоли қичишса кетиватқан һәр қандақ

уйғурни тутуп әкирип уриду, бағлап қоюп қийнайду, зериккәндә қойиветиду. бирсини шундақ қилған, у булар мени гуман билән хата тутти дәп ойлап, варқирап ـжарқирап өзини ақлиған вә бу йәрдин чиққандин кейин көргүлүкүңларни көрситимән, дегән. бу бир гуманлиқ сөз болуп туюлуп, сән зади нимә қилмақчи? қандақ қилмақчи? кимләр билән қилмақчи?... дегәндәк суал ـ сораққа қалған. қаттиқ қийнап, уни иқрар қилдурмақчи болушқан. ахири униң ”йоқури дәрижилик партийә тәшкили“ гә әрз қилмақчи болғанлиқи аңлишилип қойиветишкән. у талаға чиқипла әрз қилип сәнләрни ақ қилимән, көк қилимән, дәп чалвақиған... ,

—у һамақәтниң каллисида партийә тоғра қилиду, партийә хәлқ тәрәптә, партийә наһәқчиликкә йол қоймайду, дегән балиларчә чүшәнчә мәвжут ـ дә...,

—партийә ким? мени урғанлар ким? дегәнни техичә чүшәнмәй, иккисини башқа ـ башқа дәп ойлап йүргән адәмләр аз әмәс.

—шундақ қилип зораванларуни ишик алдидин қайта баштин тутуп кирипту. ”һә әрз қиламсән? кимгәәрз қилисән? немә дәп әрз қилисән? әрзиңниң мәзмуни техиму бейисун, бирақла йоғанрақ әрз қил!“ дәп һарғичә думбалапту. андин пәләмпәйниң саласуниға четип койза сәп қоюпту. бир кечә шу йәрдә я яталмай, я туралмай момисини көрүпту. әтиси ”һә, қандақрақ? әрз қилидиған гәплириңни обдан ойливалдиңму?“ дәп йәнә бир қәпәз думбалап ич пушиқини чиқиривалғандин кейин, жериманә төләп чиқип кәтсәң болиду, дәпту. нимә қилғанға жериманә төләймән? дәптикән, һә, алдиримайдиған болсаң мәйли йетивәр. дәп уни йеңиваштин койзилиғили туруптикән, бичарә ахири болалмай ”төләй ғожам, төләй, гунаһимни билмәптикәнмән“ дәпту. ичидә болса: уйғур

болғинимниң өзи гунаһ икән әмәсму? дәп җериманини төләп аран қутулупту.

—зораванлардин иккиси бир таксиға чиқипту. таксичи уйғуркән. ”нәгә?“ дәп сораптикән, ”удулуңға һәйдәвәр!“ дейишипту. меңипту, меңипту,... шәһәрдин чиқип кетипту. ”зади нәгә бармақчисиләр?“ дәп сораптикән, зораванлар униңға тапанча тәңләпту, ”һәйдә!“ дәпту. таксичи чақмақ тезликидә һәммә тәрипини ойлап үлгүрүпту. бу адәмсиз җайда хитайлар уни етиветип, машинини сетиветиши тамамән мумкин. һечким хитайдин қатилликта гуман қилмайду, туққанлар дава қилған тәқдирдиму аңлайдиған адәм чиқмай, ахири зерикиду, пәқәтла өлүм, йол бирла! шуһалда таксичи қарамлиқ билән тапанчиға есилипту. биртал оқ етилипму кетипту. елиша - елиша тапанчини төртивапту. чунки хитай дигән чашқандәк җени бар бирнимиләрғу, тапанчини төртивалғандин кейин у хитайларни ”һөкүмәт“ кә әкилип тапшурупту. у қалтис иш қилдим, зораванларни өзәм тутуп, партийигәтапшурдум дәп ойлаптикән, ким билсун, өзи балаға қапту. һелиқилар дәл ”зораванлар әтриди“ ниң адәмлири икән. улар таксичиға боһтан қипту, қаидә бойичә һечким уйғурниң гепигә ишәнмәйдиған болғандикин, таксичи қамаққа елинипту. униңдин һәтта наһайити чоң шайкиниң адими дәп гуман қилип, уруп - қийнап сорақ қилиш җәрянида мәҗроһ қилип ташлапту.

—һәй й, у бичариму партийә адил, дегән әқидидә қаймуқуп йүргән - дә! хәп, шу йәрдила етип ташлап, ”төгә көрдүңму, йоқ!“ қиливетидиған иш икәндуқ!

—сән болсаң шундақ қилалармидиң? почилиқ қилма, һәммимиз уйғурғу, бир - биримизни обдан билимиз!

... —

—бундақ гәпләрни қилсаң ‒ қилсаң түгимәйдиғу? йүрәк зидә болиду, немә пайдиси?

—күндин ‒ күнгә тижарәтниңму бәркити қачти. хитайларниң топ тарқитиш базарлирини барғансири төвәнгә кеңәйтиши билән я тижаритимиз ақмиса, деһқанчилиқимизниң әһвали һелиқидәк турса, өливелишқа мәҗборлашқу бу?

—тижарәтниң охшап кәткинигә техи алвиңиниң толиликичу! баҗ дегән, арқидин толуқлима баҗ дегән, ”ианә“, тазилиқ һәққи, сақчи һәққи (әмма дукиниңиз оғурланса улар мәсол болмайду, қулупниң яхшисини селишиң керәкиди, дәп өзәңни әйипләйду), мана шундақ селиқлар йилсери көпийип, дукан өзиниң дәрдини төрталмайдиған һалға кәлди. бу базарларниму хитайлар игәлләшкә башлиди, авал базарларда көктатчи хитайлар пәйда болған, барғансири һәммә түр бойичә дукандарлар көпийип, уйғурлар сиқип чиқириливатиду. үрүмчидә қассаплиқ, һәтта навайлиқ хитайларниң қулиға өткили турупту!

—гөшниң көпини, полони, кавапни хитайлар йәйдиған болди, уйғурлар ”сериқаш“ йәйдиған болди, роллирини тегишти. шуңа уйғур қизлириниң хитай билән йүрүши күнсери көпийиватиду. чунки уларда пул десә бар... ,

—гөш ‒ пөшниму шулар йигәндикин пачақниңму җени бар дегинә! ”сериқ аш“ йегән бичариләр хотунниң һөддисидин чиқалмиғандикин, шу...

—әмди қалған ‒ қатқинини хитайға әкитиватиду. ”меһманханилар“ да ”меһман күтәр“ миш!

—куча бойлирида һарвида сөрәп йүрүп нәрсә сатидиған, яйма ачидиғанлар ”базар башқуруш“ ниң зулумидин җигири хун боп кетиватқан, һәй! ... әмма хитайларға сот йоқ.

—хитайға мал ‗ палға барсаң ятақ бәрмәйватқан. рәсми ухтуруш барикән әмәсму? әгәр уйғурға ятақ бәргәнлики кечилик тәкшүрүшләрдә байқилип қалса җериманә алидикән!

—тоқсу наһийисиниң чоң юлтуз йезисиниң ”мустәқиллиқ елан қилғанлиқи“ ға даир бир һикайә бар, аңлиғанмидиңлар? дәл шу хитайда уйғурға ятақ бәрмәсликкә алақидар. вәқә мундақ болған: чоң юлтуз йезисиниң йеза башлиқи хизмәт билән хитайниң чоң шәһәрлиридин биригә барғаникән, наһийидин қошулуп барған хитайларму барикән, у йәрдә уйғурларға ятақ бәрмәпту. хитай һәмраһлири гуваһлиқ берип: ”булар силәр ойлиған һелиқидәк кавапчи, паланлар әмәс, оғри әмәс, мана биз билән биргә хизмәт қилидиған партийиниң кадирлири. мана болмиса хизмәт кенишкиси ...“ дәпту. ”хизмәт кенишкисини бу йәрдә кочиларда қилип бериду, анчә қимммәтму әмәс,... ишқилип, биз бәлгилимигә хилаплиқ қилалмаймиз ...“. мана шундақ қилип һечқандақ миһманхана ятақ беришмәпту. бир күн көврүкниң астида йетишқа тоғра кәлгәндин кейин, этиси хизмәтниму болди қилипла қайтип кәпту. шу әмәлийәт бу адәмниң еңини 180 градос өзгәртип қоюпту. у қайтип келипла юлтуз йезисини мустәқил қилип, хитай һөкүмитидин алақисини пүтүнләй үзүпту. һәммә кәнт кадирлирини йиғип уларниңму разилиқини апту. һәммиси бир нийәттә һәрикәткә кәпту. тапшурулидиған ғәллә ‗ парақ, алван ‗ ясақлар наһийигә тапшурулмай, бу мустәқил дөләтниң дөләт ғәзинисигә тапшурулупту. хили узақ бир мәзгилгичә хитай һөкүмити буни сәзмәпту ... кейин бу адәм қолға елинип милли бөлгүнчи дәп сотланғанда, у өзини ақлаш нутқи сөзләп, мән әмәс, силәр бөлгүнчи, дәпту вә хитайда өзи учриған тәңсиз муамилини, әнә шуниңәк сансиз әмәлийәтләр мана шундақ идийини

барлиққа кәлтүргәнликини, мушуниңдин қариғанда илгирики һәм һазирқи бөлгүнчиликтә әйиплиниватқанларниң һәммиси гунаһсиз икән, дегән тонушқа кәлгәнликини,... сөзләпту. аңлиғучи амма ехтиярсиз чавак челиветипту. һәммә гунаһ өзлиридә туруп, җинайәт бар дегәндиму бу җинайәтни шәкилләндүргән земин өзлири туруп, йәнә һеч қизармастин бу адәмни муддәтсиз қамаққа һөкүм қилишқан...!

—яшашқа йол, чаримизму қалмиғили турди, ... әмди шу оттура асияда төрт тәңгә пул тапидиған бир йочуқ бар, у түгисә нимә қилармизкин!?

—һә, у йочуқниң кичикликидин у йәргә баралайдиғанларниң сани милләт нопусида пирсәнткә тошмайду, бу бир; андин хитайниң у тарчилиқни төрт тәрипидин қистап тарлаштуриватқанлиқини демәмсән? паспорт алмақниң тәсликидә барғиң болсиму зерикип болди қилғудәк рәсмийәт тула. нәрқиниң қиммәтлики. хитайлар чәтәлгә чиқидиғанларниң санини азайтиш үчүн мана шундақ қиливәткән ‐ дә! болмиса һечқандақ хитай ундақ қиммәт паспорт алмайду; хитайға кепиллик, сақчи идариси, аманлиқ идариси,... түгимәс балайи бәтәрләрниң өткилидин өтүшму йоқ.

—алмутида дәсләп уйғурлар базар ачқан, кейин тәдриҗи хитайлар базарларни игәлләп, һәммиси хитай базириға айланди. демәк, у йәрдики ненимизму хитайларниң қулиға өтүп болди.

—нимә гәп бу өзи? қандақ болуп хитайларға өтүп кетидикинә?

—уйғурларниң игиси болмиғандикин, паспорт, виза ишлирида наһайити зор қийинчилиққа дүч келиду. униң үстигә сода болғаникән, нәх ‐ ниси ишлири, оғурлуққа дүч келидиған, зораванлиққа дүч келидиған ишлар даим болупла туридиған гәп. бундақ ишларда

хитайларниң дөлити бар, игә болуп оттуриға чиқиду, қоғдайду; уйғурға һечким игә болмиғандикин, бундақ молла бозәкни һәрким бозәк қилиду, һәрким қакти - соқти қилиду. буларниң һәммисигә чидаверәй десәң барғансири дәсмайәңдин айрилип, қуруқ қол қалисән. қандақ қилиш керәк? дуканни сетип ишни йиғмай амал йоқ.

—йәрлик сақчилардин бири шундақ дәймиш: ”бирәр хитайни тутивалсақ, кечини кечә димәй әлчиханидин адәм келип дава қилип қутқузивалиду, йүзлигән уйғур һәмишә тутулуп туриду, айлап, йиллап түрмидә ятиду, әмма улар үчүн әлчиханидин хитай келип дава қилғанлиқини көрмидим.“

—чунки биз хитайлиқ әмәс, шәрқи түркистан хитай земини әмәс дегәнниң очуқ иқрариғу бу!?

—суланған, зиян төртқан дегән адәттики гәпқу, қанчилиған уйғурни булаңчилар өлтүриветишти, шуниңғиму арлашмиған турса...

—шуларни көрүпму йәнә ”һә, бу хитай дегән бизниң өлүш - тирилишимиз билән кари болмиғандин ташқири, эксичә бизниң йоқулишимизни истәйдикән“ дегән тонушқа кәлмәстин, ”һөкүмәт палан, һөкүмәт пустан ...“ дәп ағзимизни татлиқ қилип йүришимиз, гоя хитай һөкүмити бизгиму вәкиллик қилидиған, бизниң мәнпәәтлиримиз үчүнму мәйданға чиқидиғандәк хиялда болушлиримизни нимә дәп чүшиниш керәк?

—пәқәтла дөтлүк, айламбашлиқимиз демәктин башқа тәрип йоқ.

—қизиқи, дәсләпки чағларда оттура асияда шундақ әркин йүрәттуқ, вақти, рәсмийити сүрүштә қилинмайтти. кейин хитайниң бир чоңи бу йәргә кәлди - дә, буларға немиләр дегән, әйтавур, үч айдин артуқ

турушқа иҗазәт йоқ, дегәнни тапти. тутивалған сақчилар өзәңниң хитайлири өгәтти, даватмамду. узун турғузмай һәйдәйсән, дәптимиш! андин җасуслири арқилиқ йәрлик оғри - буланчиларни сетивелип, уйғурни чәтәлдин зериктүрүп, өзликидин чиқмас қиливетиш үчүн көргән йәрдә ”дакомент“ тәкшүрәйдиған қиливәтти. һазир мана бишкәктә тур базидин сиртқа чиқалмас һалға кәлдуқ. һәрқандақ бир малчиму бизни тохтутуп тәкшүрәләйду, булайду, уриду, ... бизгә игә йоқ.

—уйғурниң тәшкилатлири бар дейишидикән, улар немә қилишидиғанду? мушундақ дәпсәндә боливатқан һәқ - һоқуқимиз үчүн оттуриға чиқмай, немә ишлар билән авариду?

—улар чоң ишлар билән бәнд болғачқа бу ишларға ешинмиса керәк.

—қандақ чоң ишлар?

—вәтәнни азат қилишчу.

—адәттики қәдир қимметини тиклийәлмәйватқан хәқниң вәтән азат қилиштин лап етиши күлкилик әмәсму? мән бир топ йәрлик уйғурлар билән биллә олтуруп, силәр демократик бир әлниң пухраси, һәрһалда бизгә қариғанда пикир һөрийитиңлар бар, шуңа бизниң йиғимизни азрақ йиғлап, мушу йәрдә биз дүч келиватқан бәзи хорлуқлар һәққидә тәләп билән бир намайиш қилсаңлар болмамду? девидим, улар бизни хитайға өткүзүп бәрсә қандақ қилимиз, һәргиз ундақ қилишқа болмайду, дәватиду. шу йәрниң пухраси туруп, бу дәриҗидә қорқидикән - дә, һелиму биз хитайниң чаңгилида туруп хели гәпләрни қиливеридикәнмиз.

—улар бизниң йиғимизни йиғлашқа көп балдур, өзлириниң йиғисини йиғливалсуна.

—һой, техи буларниң ичидә: хитай яхшиғу, яшавәрмәмсиләр, биздин байсиләр, дәйдиған һамақәтлири нурғуникән.

—бу йәргә чиққан алти содигәрни уйғурниң һәммиси мушу дәп ойлиған - дә!

—бу йәрдикиләрму шу өз жениға аран игә болуп йүридикән. йәкләшкә учрап туридикән, тәс жуму. уйғурға дунянинң һәммә йеридә күн йоқ охшайду.

—бир заман йәһудилар дунянинң нәридә болса хорлуққа, қирғинға учриғаникән, әмди уйғурлар шу күнгә қалдиму немә? әйни заманларда ситалин һөкүмитиму хас уйғурларни қирғин қилғаникән. йәркәнт вадисида, пәрғанә вадисида, ... 20 - йиларда пәрғанә вадисида бир милйондин артуқ уйғур болғаникән, әнә шундақ қирғинлардин қорқуп өзбек болишивелишқаникән, мана әмди пәрғанә вадисида өзини уйғур дәйдиғандин қанчиси бардур? һелиһәм тил шивиси пәриқлиқ турупту - ю, әмма өзлирини уйғур димәйду. кочилап сорисиңиз әсли бовилиримиз уйғурлардинкән, әмма биз өзбек боп кәткәнмиз - дә, дәп қойишидикән. нәдә болса уйғурларниң санини йошуруш ”мода“ болса керәк, хитай техи аз көрситиватқан, чәтәлдиму шу һал: қазақистанда бир йерим милйондин артуқ уйғур болсиму қазақистан рәсми органлири бу санни шундақ күлкилик дәрижидә йошуридики, һәтта пәқәт алмута шәһридики уйғурниң саниниму толуқрақ демәйду, немишкә? бизниң вәтинимиздә 900 миң қазақ бар дийилиду, әмма улар мустәбит хитай коммонистлириниң мудһиш жәмийитидиму биз билән охшаш имтиязларға игә. гезит, радио, телевизийә, нәшрият, маарип, ... буларниң һәммисидә сан охшашлиқи бар. әмма, һөр қазақистандачу? һәммә милләт барабәр дегән қанун

астида уйғурларниң әһвали қандақ? шундақ һоқуқлири барму?

” —давагәр сус кәлсә қази мутиһәм бопту“ дегәндәк бу һәқ - һоқуқлирини дава қилидиған адәм болмиса өзликидин ”мәсилә, ғожам“, дәйдиған иш йоқ, дунияда. һелиқидәк чоң гәпләрни көтүрүп йүргән уйғурларниң тәшкилатлири алди билән өз тәвәсидики уйғурларни шу мәмликәттә етибарға, сияси орунға игә қилидиған нишанни әмәлгә ашурса, андин һелиқи чоң гәпләргә асас яритилатти. мәсилән: телевизийә аңлитиши, радио, гезит, нәшрият қатарлиқларда кәң имканийәт қазиналиса, шундақла һакимийәттә өзлириниң бирнәччә вәкили болса бу ишлар техиму көңүлдикидәк йүрүшмәмду?

—шу йәрдики төрт ток - ток уйғурни мушу нишанлар үчүн бирләштүрәлмәй туруп, шу йәрниң өзидә һечқандақ зор қурбанлиқ бәрмәйла, намайиш вә башқа тенчлиқ, сөһбәт йоли билән қолға кәлтүрүш еһтимали болған, әқилғиму сиғидиған, қанун дәстиги арқилиқ қилғили болидиған ишларни әпләштүрәлмәй туруп техиму юғанрақ ишларни — җан вә қан тәләп қилидиған һәтта бу қурбан беришниң дәриҗисини тәсәввур қилғили болмайдиған зор ишларни қилиши билән лап етиш һәм күлкилик, һәм ишәнчисиз бир қилмиш әмәсму?

—әгәр оттура асияда шунчилик асас яритилса уйғурлар мәсилисидә зор йүксилиш болатти. әмма мушу һөр дунядиму өзиниң һәқ һоқуқини дава қилалмай молла бозәк болуп йүриватқан гәпкән - дә. әмәлийәттә йәрликләрдә бу тоғрилиқ баш қатуриватқан адәмму болмиса керәк. вәтәндин айрилғили узун болған яки шу йәрләрдә туғулған адәмләрдә вәтән муһәббити нимә қилсун?

—бопту, вәтән муһәббити болуп, оттуз милйон уйғур үчүн иш қилип бәрмисиму, шу йәрлик уйғурлар үчүн қилса болмайттиму?

—шундақ қилип, бу уйғурларниң омумийүзлүк қозғилиши үчүн қандақ қилса болидиғанду?

—һәрбир уйғур аилисидин бирдин адәм өлсә, милли өчмәнлик үстигә шәхси хун даваси қошулса андин жандин кечип чиқармикин, дәймән.

—йоқ гәп. биринчидин, уйғур дегәндә дүшмәнгә қарита адавәт сақлаш адити йоқ. әгәр уйғур өлтүривәткән болса бундақ адавәт әвладму ‗ әвлад давамлишип, һаман бир қанлиқ пажиә йүз бәрмәй түгимәйтти, бирақ хитайға қарита бундақ қисаскарлиқ роһ биздә йоқ. иккинчидин, хитай дегән бикардинла ”һарвуда тошқан алиду“ дәп атилип қалған әмәс, шуңа сән дегән қирғинчилиқ мәнзирисини хитайлар һәргизму қилмайду. у һәрбир аилидин бирдин әмәс, һәрбир аилидин иккидин, һәтта пүтүнләй өлтүрүп түгитиду, бу көзгә көринипла турған пакит. әмма сән дегән тәрздә — бирла вақитта, көпчиликниң көзичә әмәс, аста ‗ аста, узун бир мәзгил ичидә, шундақла бир ‗ бирләп рояпқа чиқириду. шуңа, мениң аиләмгә кәлгәндә сениң аиләң қулиқини юпуруп аңлимасқа салиду, көрмәскә салиду, ”худаға шүкүр маңа кәлмигәндикин өзәмни биләй ‗ я“ дәп йүриверидиғанла гәп. көңлимизниң чоңқур бир йеридә ахири бир күн һәммимиз мана шундақ бир ‗ бирләп түгәп кетимиз, дегәнни туюп турсақму, у чаққичә ким бар, ким йоқ дегәнни көңлимиздин өткүзимиз ‗ дә, мушу бирдәмлик тенчлиқ үчүн гол болимиз. худди ”палта чүшкичә кәтәк арам алған“ чилик арамға еришимиз. ”ешәкниң сағрисиға аптап чүшсә қолуңни исит“ дегәндәк, әнә шундақ әрзимигән ”аптап“ қиму шүкри қилип кетиватимиз, аллаһниң өзигә аманәт!

—мән дәймән, уйғур хәқ хотун арилаш ишларда иттик җәзмиси келиду, шуңа хитайлар әйни чағларда японлар уларни аяқ асти қилғандәк, көзлиримизгә көрситип туруп хотун - қизлиримизға есилса "алә җанни!" дәп чиқармикин, дәймән.

—яқ, йоқурида дегинимдәк, хитайлар ундақ еник - ашкарә ишни әсла қилмайду. лекин сән дегән зорлуқни сән дегәндин нәччә һәссә ашуруп қилиши мумкину, әмма һәммимиз көзимизни пақиритип қарап туриверидиған, қаршилиқ қилиш хиялимизға кәлмәйдиған бир вәзийәтни яритиду. мәсилән: өтмүштә бирәр уйғур қизиға хитайлар похурлуқ қилса һәрқандақ бир уйғур игә болуп шу йәрдила инкас билдүрәтти (30-йилардики деһқанлар инқилаби қумулдин башланғинида дәл шундақ сәвәп сәрәңгә ролини ойниған иди), әмма һазир көз алдимизда уйғур қизлирини "қушлап" йүргәнни көрсәкму бундақ ғәзәп пәйда болмастин, "қандақ шовичиниң қизиду бу? гәп қилмамдиғанду!" дәп, буни пәқәт шу аилиниңла ишидәк көрүп, шу аилә кишилиридинла ағринип қоюш билән чәклинимиз. көңлимизниң чоңқур йеридә, мениң ача - сиңлим болмиғандикин,... дегән хиял кечиду. әгәр бу шәрмәндилик бизниң бешимизға кәп қаалсичу? худди шундақ, башқиларму биздәк позитсийәдә болиду әмәсму? әгәр бир адәм мәлум сесиқ пурақлиқ муһитта даим туривәрсә униң бурни бухил пураққа адәтлинип кетип, сирттин кәлгән кишидәк у дәриҗидә йиргинч һис қилмайду; аршаңға чүшсиңиз тәдриҗи иссиққа көнишиңиз керәк. бирдинла 50~60 силсийә градосқа чидалмайсиз. аста - аста көнсиңиз көнүп кетисиз. худди шундақ, хитайниң зулум селиш усули шундақ алаһидики, сән дегән әнә шу басқунчилиққиму бизни аста - аста көндүрүп, шуниңғиму сүкүт қилидиған, чидайдиған дап йүз һалға кәлтүрмәктә!

коммонистларниң ”синип“ уқуминиң әсли маһийити

Коммонизим пикир еқиминиң кәшпиятчиси болған маркс йәһуди болуп, коммонистлиқ пикри йәһуди мәнпәәтигә зөрүрийәт болған муддиадин тоғулғандур. йәни, йәһудилар икки миң йил вәтәнсиз сәргәрдан болуп яшиған, нәгила барса милли кәмситиш, милли хорлуқ, милли зулум уларниң пишанисидин кәтмиди. 20~30 әвлад харланған бу хәлқниң қан- қениға, пүтүн роһийитигә милли хорлуқтин қутулуш истиги сиңип кәтти. йошурун аңдин орун алған бу истәк уларниң пүткүл һаятлиқ һәркитигә, пикир - тәпәккүригә қуманданлиқ қилидиған болди. йәни, улар қандақ пикир қилса әнә шу истәк йошурун мәхсәт болуп қалди (ихтиярсиз әкс этти.(

шундақ икән, йәһуди аилисидә туғулған, йошурун еңиға хорлуқтин өзини қачуруш сиңип чоң болған маркс немә болиши мумкин? у пәйласоп сүпитидә ”милли пәрқ“ уқумини чәткә қақидиған бирхил сәпсәтә кәшип қилиш үстидә издәнмәслики мумкинму? тәбиики, маркс әқлән (вә бәлким ”йошурун аң“ қуманданлиқида) әнә шундақ бир мәсиләкни — милли пәрқ уқумини рәт қилидиған, йәһудиларни милли хорлуқтин халас қилидиған идийини — йәни маркисизимни яратти. мана бу коммонистларниң синип уқумидур! синип уқуми қандақ милләт болишидин қәти нәзәр, байлири бир тәбиқә, кәмбәғәллири бир тәбиқә, йәни һәммә милләтниң байлири бир - биригә дост, һәммә милләтниң кәмбәғәллири бир - биригә қериндаш, уларниң ортақ дүшмини байлар тәбиқиси дегәнни

илгири сүрүш арқилиқ, миллий туйғуни инкар қилишқа яки унуттурушқа уриниду. бундақ болғандила йәһудилар миллий чәткә қеқиштин қутулуп қалалайти .

йәһудиларниң мәшһур формулиси ”78:22“ буйичә кәмбәғәлләр һаман ”78“ болғачқа, маркс коммонистларниң хаслиқи сүпитидә кәмбәғәлләрни талливалған. әмма бу пәқәт көпчүлүкниң күчи вә авазидин пайдилиниш адамчилиқи иди халас! әмәлийәттә йәһудилар ”22“ гә майил хәлқтур. мәсилән: улар тижарәттиму ”22“ ни обект қилиду. коммонистлар һакимийәт йүргүзидиған дөләтләрниң әмәли әһвали уларниң ”78“ гә болған майиллиқи бирхил вақитлиқ алдамчилиқ икәнликини испатлап турмақта. коммонист һөкүмранлиқидики дөләтлрдә кәмбәғәлләр техиму бәттәркәмбәғәл болуп кетиватқанлиқи, уларниң һаяти капаләткә игә болалмайдиғанлиқи, аз санлиқ бир гуроһ (йәһуди формулиси бойичә ”22“) адәмниң дегини - дегән болидиған һакиммутләқлиқ, мустәбитлик, пикир әркинликиниң болмаслиқи, йәһуди йошурун еңидики хорлуқ жуғланмисиниң ”еғиз елиши“ — партлап чиқиши болуп, бу ”аң“ ниң қуманданлиқида болмисиму ”йошурун аң“ йетәкчиликидики рәһимсиз өч елиштур!

әсли гепимизгә кәлсәк, маркcниң милли пәрқ туйғусини кишиләрниң қәлбидин өчүрүп ташлаш үчүн уйдуруп чиққан ”синип“ уқуми коммонистлар тәрипидин ажайип устилиқ билән һәрхил саһә, һәрхил көрәш сәплиридә тәдбиқлап пайдилинилди. улар һәтта ”милли йоқутуш“ йолидиму пайдиланди. мәсилән: 30 - йилардики ситалинниң тазилаш һәркитидә тазиланғучиларниң һәммиси ”синипи дүшмән“ болуши натайин, әксичә уларниң ичидә коммонизим етиқадиниң садиқ малайлири, коммонист һакимийитиниң тиклинишидә жан тикип көрәш қилған

бир түркүм таянчилар (мәсилән: ленинградниң шәһәр башлиқи киров, мәркизи коммотиттики муһим шәхисләрдин зиновйев, каменев қатарлиқлар) му бар иди. уларға шу заман үчүн әң ләнәтлик болған ”синип“ реңидә боялған қалпақни кейдүрүп йоқатқанда буниң үнүми көңүлдикидәк болатти. әмәлийәттә уларниң бир мунчиси ситалинниң һоқуқ сепидики риқабәтчилири — шәхси дүшмәнлири — иди. йәнә бир мунчә төвән тәбиқигә мәнсүп кишиләрму бар иди. қисқиси мустәбит түзүмниң такаммуллишишида, һакиммутләқ һоқуқниң қилчә шәксиз етирап қилинишида аз ‗ паз тосалғу болған яки тосалғу болуш еһтимали болған һәрқандақ күч әнә шу маркисниң "синип" кәшпияти билән йоқутуп ташланди.

бу һал хитай коммонист импирийисидә техиму дәһшәтлик түрдә тәкрарланди. мушу әсирдә мәйданға кәлгән икки бүйүк коммонист импирийиси милли мустәмликини ”синипи қериндашлиқ“ билән пәрдиләп, милли қаршилиқ һәрикәтлирини ”синипи көрәшниң бирхил ипадиси“, ”синипи дүшмәнләрниң ағдурмичилиқ һәрикити“ дәп қарилап, өзилириниң шовенизимлиқ әсли маһийитини, юткунчи ялмавуз тәбиитини үнүмлүк пәдазлап, җәмийәттә асаси күч болған ”78“ ни алдап, өзлирини шуларниң вәкили дәйдиған тәшвиқат нәйриңи билән җан беқип кәлди.

мәсилән: хитай коммонистлири импирийә тәвәсидики бирәр мустәмликә әлдә милли қаршилиқ көрүлсә қелиплашқан, тула дейилип лавзилишип кәткән тәшвиқат нәйриңи башлайду: ”... бу бир учум милли бөлгүнчиләр партийимизниң рәһбәрликидә ”үч чоң тағ“ниң езиши вә екиспалататсийә қилишидин қутулған, бәхтияр һаят кәчүриватқан тибәттики һәрмилләт хәлқини қайтидин помишчик буржуазийисиниң қуллуқиға ташлимақчи! уларни җаһангирларниң бозәк

қилишиға ташлап бәрмәкчи! ...“, ”милли бөлгүнчиләр тибәтни (яки башқа бир җайни) җаһангирларниң мустәмликисигә айландурмақчи вә тибәттики һәр милләт хәлқини җаһангирларға қул қилип сатмақчи! улар җаһангирларниң, чәтәл әксийәтчи күчлириниң гомаштиси“ ваһаказалар.

бу гәпләрни аңлиған кишиниң ихтиярсиз чишлири қеришип бу хәлқ һазир қул болмай немә? бу земин һазир мустәмликә болмай немә? яки сениң қулуң болуш ”җаһангирлар“ ниң қуллуқиға чүшүп қалғандин яхширақмиди? дегиси келиду. уларниң бу йүзи қелинлиқ билән қиливатқан гепи шундақ бир картинини көз алдиға кәлтүриду: бир игисиз қозини ғалҗир ит талаватқан, қозиниң қаршилиқ қилип тепирлишиға қарита ғалҗир ит: ”шүк тур, мән сени қоғдап турмисам сени бөрә йәп кетиду“ дәватқандәк бир һалдур. ғалҗир ит талиди немә ‑ ю, бөрә йеди немә? қозичақ үчүн буниң қанчилик пәрқи бар? бәлким бөриниң йегини яхширақтур! (чунки улар дәватқан ”җаһангирлар“ мустәмликилиридин аллиқачан ваз кәчти, әмма бу мәрәзләр техичә номуссизлиқ билән мустәмликилирини тутуп турмақта.(

улар техи қилчә хиҗил болмастин ашу милли қаршилиқларға: ”... топилаңчиларниң бу һәркити тибәттики (ички моңғулдики вә вақә болған һәрқандақ башқа җайдики) һәрмилләт хәлқиниң қаттиқ ғәзипини қозғиди“ дегәнниму көп тәкрарлайду. гоя бу һәрикәт мустәмликичиләрниң әмәс, бәлки мустәмликә әлниң ғәзипини кәлтүриватқандәк қилип көрситиду. оңни дүм қилип, ақни қара қилип көрситишму коммонистларниң бирхил өзигә хас тәбиитидур!

хуласә шуки, әсли йәһудиларниң милли хорлуқтин қутулуш арзусини әкс әттүридиған ”синип“ уқуми,

һазирқи заман коммонистлириниң милли мустәмликә әллиридики хәлқни алдаш, милли қаршилиқ һәрикәтлирини бастуруш, милли қәһриманларға боһтан қилиш қатарлиқ ишларда мәсилиниң милли зидийәт түсини йепип, диққәтни чалғитиш, җамаәт пикирини қаймуқтуруш мәхситидә пайдилиниватқан сияси козери болуп қалди.

Намратлаштуруш Сияситиниң Мәқсити

Коммунист мустәмликичилири мустәмликә хәлқниң бай болуп кетишини хоп көрмәйду. бу бүгүнки коммонист хитайларға өтмүштики кеңәймичи әждатлиридин қалған үдүм! мустәмликә хәлқни намратлаштуруш, бәк бай болуп кәткәнләрни бирәр баһанә ‗ сәвәп билән йоқ қилиш яки иқтисади боһранға учурутуш арқилиқ сундуруш, мустәмликичи хитайларниң мустәмликә әлгә қаратқан сияситидики бир пиринсип болуп, улар түзүмлири, ат ‗ исимлири қандақ өзгәргән болишиға қаримай, бу пиринсипқа изчил әмәл қилип кәлмәктә!

мустәмликичи һөкүмәт немә үчүн мустәмликә әлниң бай болушини хаһлимайду? бу гәп бәлки наһайити көп адәмләрниң, һәтта өзлирини хели уқумушлуқ һисаплайдиғанларниңму идийисидин өтмәслики мумкин. әмма биз пакитларға нәзәр ташлайли:

уйғурларда йеңи маарип һәркитиниң авангартлири болған ташахунум, мусабайлар пул чиқирип мәктәп селип, чәтәлләрдин оқутқучи тәклип қилип мааш берип ишқа селип, йеңи маарипни вужутқа кәлтүргәниди. әгәр ташахунум, мусабай бай болмиған, тижарәт билән чәтәлләрни кәзмигән, тәрәққи қилған әлләрни көрмигән болса иди, жаһан пәқәт мениң мәһәлләм дәп өтиверәтти. нәтижидә (мәктәп қуридиған пул болмиғанлиқтин) мәктәпму қуралмайтти, йеңи маарип һәркити ким билиду қанчә йилар кечикәтти...,

абдиқадир дамоллиниң ислаһат һәркитиму йәрлик байларниң иқтисади һимати астида ишқа ашурулған

болуп, әгәр өзидин ишинип ярдәмдә болғидәк адәмлиримиз болмайдиған болса буларни тәсәввур қилиш мумкин әмәс иди.

‗ 30йиларда башланған уйғур йеңи мәдәнийәт һәркитиму өзимизниң байлири тәминлигән иқтисади мәнбәә асасида тарихта мисли көрүлмигән дәрижигә йәткән. мустәмликичи һөкүмәт бир тейин мәбләғ салған әмәс. буниңдин башқа шу йилардики инқилапларниң иқтисади асасиму байларниң ярдимидин ибарәт болуп, совет иттипақидин сетивелинған қуралларниң һәммиси нәқ тилла төләп яки чарва, хам мал қатарлиқларға алмаштуруп елип келингән иди.

худди шундақ, 40 ‗ йилардики шәрқи түркистан азадлиқ урушиниң иқтисади чиқимиму байлиримизниң зиммисигә чүшкән иди.

коммонистлар кәлгәндин кейин ”синипи көрәш“ ниқаби билән милли көрәшләрниң иқтисади асасини тәшкилләш еһтимали болған байларни ”зомигәр помишчик“, ”зомигәр чарвидар“ дегән бәднамлар астида йоқатти. бәзиләрни һәм җисмани җәһәттин, һәм мадди җәһәттин йоқатти; бәзиләрниң пүтүн байлиқини мусадирә қиливалди.

бүгүнки дуняда һечқандақ бир милләт биздәк кәмбәғәл әмәс (бәзи байлиримиз азғинә байлиқи билән җаһанға патмай қеливатсиму). чунки зо зуңтаң җаллатниң йүрүшлиридин башлап таки дәвримизгичә хитайлар һә дисила бир немиләргә баһанидап байларни йоқатти яки байлиқини мусадирә қилди. һеч бир әвладта икки әвлад мирас қалған байлиқ болуп бақмиди. дуняда миң йилдин бери мирас болуп варислиқ қилинип келиниватқан байлиқ вә ақ сүңәклик мәртивә мәвҗут, тоннилап алтун, җаһавиратларға игә байлар бар. биздә барму? биздә әң бай саналғанларниң қанчилик бирнимиси барду? сәвәби, биз мустәмликидә

яшап келиватқинимиз үчүн мустәмликичиләр бизни қәрәллик һаалда қирқип туриду. худди бидигә охшаш өсүп тәйяр болғанда уттурулуқ оруп бағлиғандәк, пат - пат ”сойған пияздәк“ ялиңачлап туриду.

пәқәт коммонист истиласидин кейинла йәр ислаһати, иҗарә кемәйтиш, зомигәрләргә қарши туруш, ”бәшкә қарши“, ”үчкә қарши“, коммоналаштуруш, сотсиялистик тәрбийә һәркити, униңдин ешип қалғинини ”мәдәнийәт зор инқилави“ дегән сияси һәрикәттә сирип - сүпүрүп елишти. буниң арқисидин йәнә ”биргә зәрбә бериш, үчтин һисап елиш“ дегән һәрикәт йүргүзүлүп, нурғун адәмләрниң йиликидә су ичти! йошурулған алтунларни елиш үчүн кәмбәғәл - деһқан, қепқизил ялланма деһқанларни дәй - дәйгә селип, байларниң өйлири қезилди. тамлирини чанап ахтурушти... буниң ички сири шу йәрдики, худди бүгүнки хитайлар тәрипләватқандәк — мадди мәдәнийәт мәниви мәдәнийәтниң асаси! йәни пул болса мәктәп, оқуш, китап болиду. пули бар адәм әвладлирини тәрбийиләш шараитини яритип берәләйду; пул болса ташқи дуняни көргили, нәзәр даирини кеңәйткили болиду һәм өзара селиштуруп қуллуқ немә? һөрлүк немә? биз немә?... дегәнләрни билишкә имканийәт болиду. пул болғанда мусабайлардәк терә завуди қуруш, ташахунумдәк сәрәңгә завуди қуруш мумкин. милли санаәтни барлиққа кәлтүрүш мумкин. милли санаәтниң барлиққа келиши милли буржуазийини тоғиду. милли буржуазийә шу милләтниң аңлиқ тәбиқиси, милли санаәт ишчилар синипиниң пәйда болишини тәқәззар қилиду. ишчилар синипи милли инқилап, ислаһат вә башқа йеңилиққа көчүш һәрикәтлиридә илғар синип болуп, авангартлиқ рол ойнайду.

иқтисад — инсанниң көзини ачиду, иқтисад — хәлқни уйғутиду, иқтисад — инқилапни мадди асасқа игә қилиду. иқтисад — тәбии риқабәт еңи шәкилләндүриду, иқтисад — милләтни тонитиду. мәсилән: йәһудилар 2000 йиллиқ вәтәнсизлик, милли хорлиништин қутулуп, дуня сияси сәһнисидики қазиға айланди һәм дөлитини әслигә кәлтүрди. бу асасән пулниң күчидин болди.

әнә шу сәвәпләргә көрә мустәмликичиләр мустәмликә хәлқниң намрат болушини истәйду. яң зеңшин һөкүмити инқилап (қаршилиқ) һәрикәтлириниң иқтисади асас яритивалмаслиқи — иқтисадниң бирйәргә топлинип күч һасил қилишиниң алдини елиш үчүн һәр вилайәттә бирхил пул түзүми йолға қойған болуп, қәшқәрниң пули ақсуда өтмәйдиған бирхил қейин өткәлни шәкилләндүргән... буниң билән интайин зор бир қолайсизлиқ яритилған - дә, әгәр бирәр инқилап тәйярланған вә буниң үчүн ианә топланған тәқдирдиму мәбләғни бирликкә кәлтүрүш қолайсиз вә асанла ченип қалидиған бир иш иди. шу заманда йәнә содигәрләрниң чәтәлгә чиқиши интайин қейинлаштуриветилгән болуп, паспорт елиш үчүн нурғун пул кетәтти. ”шәрқи түркистандики миллитаристлар“ дегән китапта бу һәқтә шундақ йезилған: ”әйни заманда шәрқи түркистанлиқ тиҗарәтчиләргә қарши иқтисади бесимлар иҗра қилинди. йәни чәтәлгә чиқмақчи болған шәрқи түркистанлиқ бир тиҗарәтчиниң паспорт һәққи үч һәссә өстүрүлди, йәнә кейинирәк он һәссигә чиқирилди“ . (орни кәлгәндә қистуруп өтәйли) худди бүгүнки күндиму хитайлар биз үчүн паспорт бежиришни шуқәдәр қейинлаштуруп қойған. адәттә бир хитай үчүн 700 йвәнгә пүтидиған паспорт, бир шәрқи түркистанлиқ үчүн 7000 йвәнгиму пүтмәйду. бу ишлар аҗайип устилиқ вә һарамзадилик билән орунлаштурулған

болуп, ”ислаһат, ечиветиш“ дегән алдамчилиққиму хилап кәлмәйду: ”сиртқа қарита ишик очуқ“ болуп, чәтәлгә чиқиватқанлар мәвҗут, чәтәлгә чиқиш чәкләнгини йоқ. тәкшүрүп берилса һөкүмәтниң өзидә паспорт һәқиқәтәнму 700 йвән, һөкүмәт баһани өстүривалғини йоқ,... қараңлар, бу устилиқини! әмма, биз үчүн һазирланған паспорт бежириш тәртипи ‗ арилиқта дәллалар, һаянкәшләрниң болиши пүтүнләй хитай һөкүмранлири қәстән кәлтүрүп чиқарған вә билмәскә селип көз юмиватқан норималсиз тәртиптур. хитайларниң әсли нийити бизни чәтәлгә чиқиштин — у йәрдә һөрлүк ‗ әркинлик һәққидә аңлап вәкөрүп көзи ечилип кетишидин чәкләш, намратлаштуруштур! әгәр ашкара һалда чеграни тақап, уқтуруш чиқирип, йәрлик хәлқниң чәтәлгә чиқиши тохтутулди десә, бу уларниң дуняни алдаватқан милли баравәрлик һәққидики чирайлиқ шуарлириға тоғра кәлмәйду, шундақла ғәпләттикиләр үчүн милли ойғутуш сегнали болуп қалиду. шуңа, һәммә орунда иш бежиргүчиләр хитайлар болғини үчүн, рәсми бойруқсизму бу нишанни орундиғили — шәрқи түркистанлиқларниң чәтәлгә чиқишини әң төвән чәктә тезгинлигили, шундақла мурәккәп мунасивәт чәмбирики арқилиқ һәм хитай хоҗайинлириниң янчуқини толдурғили, һәм бичарә қул хәлқни иқтисади җәһәттин тосиратқили болиду (бу мурәккәп җәряндин зериккән, беши қатқанлар өйидә олтурсун, чидиғанға чиқарған, дегән гәп!). йиллиқ оттуричә кирими 50 доларға йәтмәйдиған бу намрат әлдә бир паспорт үчүн миң долар нәрқ чиқирилса қанчә адәм буни елишқа қадир болар? йәнә бир қизиқ оюнни орни кәлгәндә қистуруп өтәйли: хитайлар кейинки йиларда паспорт ишләш җәрянида ”чирикләшкән“ бир қисим рәһбәрләр вә бир қисим паспорт һаянкәшлиригә зәрбә бәрди. иш

бежиргүчиләрниң %99 и хитай болған бу мустәмликидә тәбии һалда паспорт һаянкәшликидики пайдиниңму шунчә пирсәнтини хитайлар алидиғанлиқи һәммә адәмгә аян әқәлли уқум болсиму, пәқәтла ”юндисини ичкән“, шори қуруғур уйғурдин бир нәччиси тутулди. алған пайдилири ”бурнидин булақ“ қилинип төртивелинди (йәнә байлиқниң шәрқи түркистанлиққа топлинип қелишиниң алди елинди.(

әмди әсли гепимизни давам қилайли:

шиң шисәйниң нәччә миң байни ”хаин“ атап ашкарә -йошурун тутқун қилип, из - дерәксиз йоқ қиливетиши, байлиқини мусадирә қилиши, охшашла бир мәхсәт үчүн иди. коммонистларниң ”йәр ислаһати“, ”зомигәрләргә қарши“, ”үчкә қарши“, ”бәшкә қарши“, ”сотсиялистик тәрбийә һәркити“,... қатарлиқ ахири үзүлмәйдиған сияси һәрикәтлиридә һаман байларни обект қилиши әнә шу сияси йоқ қилиш нишани үчүн иди. сиз ойлайсиз, биз сиясиға арилашмаймиз, инқилапларғиму ианә бәрмәймиз, ундаққән биз билән һөкүмәтниң немә иши? яқ! ундақ адди иш әмәс! хитайлар шуни ойлайдуки, сиз бичарилик билән өзиңизниң ханидани үчүнла яшайдиған болсиңизму, йәнила бир мусулмансиз, бир уйғурсиз, мустәмликә әлниң бир әзасисиз. ундаққән, милли көтүрүлүш болса сиздики байлиқ һаман инқилапчиларға тәйяр мәбләғ болуп қалиду. шуңа сиз ианидин өзиңизни һәрқанчә қачурсиңизму, хитайларға яхшичақ боливалсиңизму йәнила сизниң нәсәбиңиз хитай болмиғаникән, хитайлар сизгә ишәнмәйду. у һалда хаһлиған пәйтидә сизни ялиңачлап қоялайду. банкида пул қоюш арқилиқ хитайларни иқтисади учур билән тәминләватқанлиқиңиз есиңиздә болсун .

юқурида өтмүштики хитайлар билән бүгүнки хитайларниң охшаш муддиа үчүн, охшаш васитә билән

намратлаштуруш сияситини ижра қиливатқанлиқини селитурдуқ. әмди йәнә бир селиштурмини көпчиликкә сунимиз:

‗40йиларда гоминдаң һөкүмитиниң алван‗ селиқи һәддидин ашқан заманларда ”балаң ’зивази‘ (хитайчә оғри дегини) ға қошулғини үчүн жериманә“ дәп алидиған бирхил иқтисади жаза бариди. илида партилиған шәрқи түркистан азадлиқ инқилавиниң иштиракчилирини ”алтә оғри“ дәп атайдиған хитайлар, балилири инқилапқа қошулған яки шундақ гуман қилинған кишиләргә жериманә қоюп, иқтисади бесим арқилиқ һәм намратлаштуруш мәқсидигә йетишни, һәм пул үндүривелишни шундақла, инқилапқа итирак қилидиғанларни өз аилисиниң қоли билән чәкләшни көзлигән иди. бүгүнки коммонист хитайлар йеқинқи күнләрдин бери қамайдиған адәмләр көпийип кәткәнлики үчүн бир қисим әмәли һәркити болмиған, пәқәтла һәқни тәшвиқ қилидиған китапларни оқуған вә лента аңлиғанларни бир ‗ икки ай қамап 10~15 миң йвән жериманә елип қоюп беридиған йеңи ”һүнәр“ ни тапти. мана буму худди 40 ‗ йиллардики хитайларниң қилғини билән охшаш характерда болуп, пәқәт еғирлиқ дәрижиси униңдин нәччә һәссә артуқ. бүгүнки хитайлар вәһшиликтә тарихтики әждатлиридин аллиқачан ешип кәтти, шундақла шүливелиш җәһәттики тәдбирчанлиқиму вайиға йәтти: улар пиланлиқ тоғут сияситини мәҗбори қобул қилдуруштиму иқтисади җазани курал қилмақта. бу җәһәттики рәһимсизлики, вәһшилики адәмниң тени шүркүнгидәк дәрижигә йәтти. бир балиниң ”артуқ“ тоғулиши түпәйли һәммә нәрсидин айрилип, мәңгүлүк қашшақлиққа петип кетидиғанларниң сани көпәймәктә. бундин башқа һәрқандақ бир ишта жериманини асас қилиш ”мода“ болуп қалди. рошәнки, буниң билән

хитайлар һәм нурғун миқдарда пул топливелип, күнсери көпәйтүриливатқан сақчи итлириниң артип бериватқан малийә хиражитини қамдайду; һәм бу һеч немиси болмиған хәлқни өйидики бари ‐ йоқини саттуруп җериманигә еливелиш билән уларни иқтисади җәһәттә әбәди белини руслиялмайдиған һалға кәлтүриду. техиму ямини нурғун кишиләрниң аңсиз вә аҗиз болған мәниви дунясида бундақ ”намратлиққа елип баридиған“ инқилаплардин бизар болуш кәйпияти, балилирини өзлири контрол қилиштәк, хитайларниң ”қолини совутидиған“ аңсиз ярдәм муһити шәкилләндүрүшни мәқсәт қилғандур (демисиму, бирмунчә аңсиз адәмләр җасусларниң совутуш дәй ‐ дәйи билән, нөвәттики көрәшкә әнә шундақ тәтүр инкасларда болушқа башлиди. чунки, әслидиму аҗиз болған милли психикида омуми милли мәнпәәттин, әнә шу оннәччә миң сом шәхси мәнпәәт үстүн туратти.(

бизниң паҗиәгә толған тарихимизда миллитимиздин чиққан байларниң байлиқи өзиниң шорини қурутти. қанчә бай болса шунчә җинайәт, шунчә зомигәр һесаплинип, өлүмгә һөкүм қилинди. қалғанлириму түрмиләрдә чириди,... узун йилар азапланди,... һәй, бәлким шу бичарилар әйни вақитта байлиқлиридин аллаһ бәлгилигән яхшилиқ йоллириға сәрп қилмиған яки толуқ ада қилмиған болғийти, у өз хаһиши билән, хошал ‐ хурам һалда ”җәннәтни сетивалидиған“ йоларға пул беришни халимиған болса, өзилириниң әвлатлириниң мәңгүлүк бәхт ‐ саадити үчүн пул сәрп қилишни халимиған болса, у пулдин өзилириму пайдилиналмиди. пул өзиниң бешиға чиқти, дүшмән үчүн — капирлар үчүн байлиқ топлап бәргәндәк иш болуп қалғаниди. буларниң һәммиси бир қәвмниң сияси вә иқтисадта,... бир ‐ бири билән тәқдирдаш болидиғанлиқини, өзини епқечиш билән

аллаһниң у дунядики һисап елишидинму, гәр халиса мушу дунядики җазасидинму қутулуп қалғили болмайдиғанлиқини чүшәндүрүп бериду. шундақла дүшмән бизниң бай болуп кетишимизни халимайдиғанлиқини, бәк теримизгә патмай, өзимизни көрситишкә, байлиқимизни көз - көз қилишқа алдирап кәтмәсликимизниму агаһландуриду.

бүгүнки күндә хитайларниң нийити тарихтики һәрқандақ вақиттикидинму явузлашти. мәсилән: яң, җин дәвридә йәрлик орунларда — вилайәт вә наһийиләрдә нурғун миқдарда алтун - күмүш сақлинатти. тарихи әслимиләрдин қариғанда 30 - йиларда қәшқәр ғәзинисидә төрт тонна алтун, он тонна күмүш болған. буниңдин немини чүшүнимиз? бүгүнки күндә йәрлик орунлардики банкиларда алтун - күмүш сақланмайдиғанлиқини һәммә адәм билсә керәк. манабу селиштурма, бүгүнки хитай коммонистлириниң тарихтики һәрқандақ әҗдатидинму көзи кичик, ичи қутур, нийити явуз икәнликини чүшәндүрүп бериду. улар бизни әтигәнликимизни тапсақ чүшликимиз үчүн баш қатуридиған бир һалға кәлтүрмигичә болди қилмайду. әнә шу һалға чүшкинимиздә биздә чиңрақ тинғудәкму имканийәт қалмайду.

бүгүнки милли тәқдиримизниң хәтирини тонуш, бу хәтәрниң дәриҗисини тоғра чүшүнүш — һәр биримизниң вәзиписи. әгәр буни тонимай биходлуқ билән ”партийиниң парлақ милли сиясити бизниң бай болушимизниң капалити“ дәп мода шуарларни каллимизға қачиливелип йүрсәк, бу биз үчүн қандақ ақибәт елип келидиғанлиқни билишимиз керәк. тарихта бундақ бихотлуқ паҗиәлик мәғлобийәт елип кәлгән болса, бүгүнниң характеристикиси шуки, әмди келидиғини өлүм! пүтүнләй йоқулуштур!

”Омуми Мәнпәәт Иқтисад Еңи“ Ни Тикләйли

Бизниң ”бир нан тапса дап чалидиған“ ғәлитә көрәң миҗәзимиз һәммәйләнниң көңлигә аян. төрт тәңгә пулни көрсәкла хорикимиз өсүп тутқили болмайдиған һалға келип қалимиз. бирәр мотосикилит минивалидиған болсақ җаһанни бешимизға кейивалимиз, гоя биз кәби бай, биздәк ночи йоқтәк. мана бу бизниң бекинмә һаятимизниң, дунядин бихәвәр, тар бир даиридин чиқмай узун заман яшиғанлиқимизниң мәһсули. бундақ кибирлик исламийәт роһи билән һеч келишәлмәйду. чунки айәттә: ”кибирләнмә, аллаһ кибирләнгүчиләрни һәқиқәтән дост тутмайду“ дейилгән. униң үстигә милләтниң умуми һали, омуми тәкдири ноқтисидин ейтқанда һәм бизгә кибирлинишләр, керилип кетишләр, қин - қенимизға патмай қийиғетишлар, кибирлик вә һәшәмәт билән яшаш мунасип әмәс. чүнки биз дүшмәнлиримиз тәрипидин өлүмгә бойруп болунған, ижра қилиш вақти күтүливатқан мәһбусмиз. бир адәм өлүмгә һөкүм қилинған болса, бир - икки һәптә ичидә ижира қилинидиған болса, у адәм қандақ роһи һаләттә болуши мумкин? әгәр у худини билмәй хошаллинип, күлүп - һиҗийип йүридиған болса ким уни ”елишип қапту“ демәс? худди шундақ, умуми милли вәзийитимиз җәһәттин бизму худди өлүмгә һөкүм қилинған туруқлуқ, елишип қалғандәк йүрмәктимиз. бу һәқтә бир бурадиримизниң илгири исөзләп бәргән мунасивәтлик бир һикайиси яддимға кәчти: униң сөзләп беришичә, у аптовуз билән үрүмчидин келиватқаникән, орни бир чәтәллик саяһәтчи билән

биргә тоғра келип қапту. тил билмигәндин кейин сөз қилмастин жимжит өз хияллирини сүрүп китиверишипту. алдидики икки қатарда пәвқуладдә шох йигитләр олтурса керәк, иш қилип, заманисиниң әң модилиқ, ночи, һеч нимидин тәп тартмайдиған уйғур йигитлири икән. уларниң нә сөзи, нә күлкиси тохтимапту. һәмминиң жениға тигипту. бирақ һечким һай берәлмәйдикән, чунки бу ночиларниң пәйли шундақ яман икән, әркин өскән, һечқандақ чәклимә, тәнбиһкә учрап бақмиғандәк әркилики һәрқандақ адәмни әймәндүрәркән ... ахири бу тетиқсиз қиқилдашлардин тақити пүткән чәтәллик саяһәтчи ғәзәп билән варқирапту: ”немә, силәргә бир кимиңларниң тойи боливатамду? шуқәдәр бәхтиярлиқ билән телиқипла йүргидәк немә иш бар силәрдә? әқлиңлар болса күлүш әмәс йиғлаш керәк силәргә! қара, уяққа (у деризидин йол бойлирида чөмүлидәң қимилдишип нефит турбилири үчүн хәндәк қезиватқан хитайларға ишарәт қипту) булардин немини һис қилисиләр? демәк, һечнимини! вай, галваңлар! ...“. бурадирим униң туюқсизла уйғур тилидасөзләп кәткинидин һәйран бопту, шундин кейин униң билән параңлишип меңипту. у уйғурларни тәтқиқ қиливатқиниға хели көп йилар болған түрклог икән. у бурадиримизниң: йеқиндин бери вәтинимизгә келип немиләрни көрдиңиз? дегән суалиға, у: ”бир қәдими мәдәнийәтлик милләтниң йоқулушқа йүз тутқанлиқини көрдүм, әгәр хитайлар һазирқи сияситини йәниму қәбиһләштүрмигән, шу һаләтни сақлиған һалда йәнә 50 йилни өткүзсә, бир қәдими милләт йәр йүзидин йоқ болғидәк, дегәнләрни һис қилдим“ дәпту. андин ечиниш билән: ”силәрниң орнуңларда болғинимда һеч күләлмигән болаттим“ дәпту.

демәк, биз укәдәр кирилип кәткүдәк һалда әмәсмиз, бизгә күлкә әмәс, йиға яришиду (бу үмидсизликни тәрғип қилиш үчүн әмәс, кәйпият мәсилисигә қаритилған охшутуш, әлвәттә). иҗраси йеқинлишиватқан өлүмдин қандақ қутулуш һәққидә баш қатуруш, ахирәт һәққидә —аллаһниң дәргаһиға қандақ йүзимиз билән бериш (чунки аллаһ бизни қулға қул болушқа — инсанға қул болушқа яратмиған) һәққидә — баш қатуруш бизниң нөвәттә қилидиған ишимиздур. бу ишларниң конкирит тәпсилатлири хели көп, буларниң һәммиси һәққидә тохтулуш наһайити зор әқли күч вә вақт тәләп қилиду. биз бу йәрдә пәқәт иқтисад еңини тикләш, болупму ”омуми мәнпәәт (пүтүн милләтниң омуми мәнпәәтигә уйғун болған) иқтисад еңи“ ни тикләш мәсилиси һәққидә билгән вә һис қилғанлиримизни қериндашлиримиз билән ортақлашмақчи. чунки қуллуқтин қутулушта иқтисадниң роли интайин чоң, наһайити чоң!

башқа милләтләрдә иқтисад еңи қандақ болиду? омуми мәнпәәт иқтисад еңи қандақ болиду? селиштуруш мәқситидә бәзи мисалларни кәлтүримиз.

тәйвәнлик хитай язғучи бәй янниң "рәзил хитайлар" дегән китабида хитайлар билән японларниң сода иқтисад ишлиридики әхлақи мундақ селиштурулған:

”бир япон бир чошқиға охшайду, үч япон (үч чошқа) бирләшсә бир әждәрһаға айлиниду; бир хитай бир әждәрһаға охшайду, үч хитай (үч әждәрһа) бирләшсә бир чошқиға, һәтта бир қурутқа айлинип қалиду“. бундақ бирлишәлмәйдиған инақсиз сүпәттин ейтқанда бу селиштурма хитайларға әмәс, бизгә техиму мас келидиғанлиқини һәрбир вәтәндешимиз рәт қилалмиса керәк. лекин йәккә һалдики сода еңи җәһәттин ейтқандиму биз хитайлардин көз йәткүсиз төвән туримиз. буниму көпчилик инкар қилмиса керәк.

кәминә хитайларниң рәхт санаети мәркәзләшкән шав шиң шәһиридә рикшичи хитайлар билән әһваллишип қалғанидим. уларниң бәзилири рикшичилик қилип 3~4 йүзмиң йвән пул тепипту. лекин йәнила адди - садда һалда киракәшлик қилишни давам қиливетипту. шучағда мән шундақ ойлиғанидим, әгәр бир шәрқий түркистанлиқ шундақ кәсип билән пул тепип, өзидин ешинип 10 миң йвән арқисиға ташлиған күни немә булар? жәзмәнки бу ”аш бәргән қазан“ ни яратмайдиған, у кәсиптин номус қилидиған бир һалға келиши чоқум! шүбиһсизки, у 3~4 миңға бирданә нимкәш мотосекилит елип минивалса жаһанға патмай йүрүши, киракәшликни ташлап, бирәр ”сүпәтлик“ тижарәткә ”кәсип өзгәртиши“ тәбии. бу селиштурмилардин дуняға — реалликқа икки хил көз билән қараш мәвжут: бири әқли тәпәккүр көзидә қараш, йәнә бири һисси тәпәккүр көзидә қараш. йоқуридики мисалда: хитай өз риқабәтчилириниң пул тапқанлиқидин ибарәт үстүнлүкни — нәтижини (маһийәтни) дорайду, пул тепиштики вастини болса өз епи, өз имканиға яриша өзи таллайду; шәрқий түркистанлиқлар болса риқабәтчисиниң ”бай болған“ лиқидин ибарәт нәтижини доримайду вә шу нишанни қоғлашмайду, әксичә вастилар, ташқи шәкил билән пикирини бәнд қилип қойиду - дә, ”сән мингән мотони мән минәлмәмтим“ дегән қитиғур хиял униң әқли үстигә минивалиду. мана бу тәтүр риқабәт еңи!

адәттики әһвалда биз: ”шәлик (шәһәрлик) сәһраға барса сәһралиқ қой сойиду, сәһралиқ шәһәргә кәлсә шәлик сүнчай қойиду“ дәп селитуримиз. бу әмәлийәттә сәһралиқ вә шәһәрлик адәмләрниң иқтисади риқабәт еңидики пәрқтур. ундин башқа чарвичилиқ билән шоғуллинидиған хәлқләрниң аталмиш ”меһмандостлиқи“ сүт - қаймақлирини

сетишни номус билиши, ... қатарлиқларму иқтисади риқабәт еңиниң нәтижиси.

риқабәт еңимиз (иқтисади риқабәт еңи) ниң төвәнлики, турғунлиқи түпәйли омуми мәнпәәт иқтисад еңимизму наһайити бузуқ. өз ара ярдәмлишиш, киризистин ортақ қутулуш роһи йоқ. өзара игилик ишлирида бир - биримизни йөләшниң әксичә, һәсәтхорлуқ, қитиғурлуқ билән дүшмәнлик һисиятида болуш кәйпияти наһайити еғир. мәсилән: әгәр биз қошнимиз мәһәллидә бир турмуш буюмлири дукини ачса биз керәклик нәрсиләрни шу дукандин сетивалсақ (пәқәт униңда болмиғандила башқа йәрдин сетивалсақ) уни қоллиғанлиқ, униңға жуғланма топлишип бәргәнлик болатти. лекин биз көп һаларда бу дуканни яман көрүп қалимиз. қәстән башқа йәрдин сетивалимиз. бәлким дукан ечиш хияли биздин бурун униң әқлигә кәлгәнлики үчүн шундақ аччиқимиз келидиған болиши мумкин. лекин шу дуканни бир хитай ачса биздә бундақ һәсәтхорлуқ болмайду. әксичә уни тезла ават қиливетимиз. аву қериндишимиз херидарсиз қелип дуканни тақашқа мәжбур болса, хитайни бай қиливетимиз!

әмди биздики бу илләтни йәһудиларниң иқтисад еңи вә милли мәнпәәт еңини әкс әттүридиған бир һикайигә селәштурсақ, өзимиздики ноқсан техиму рошән көрүниду: бир йәһуди устамниң бир шагирти барикән, бир күни у шагиртни чақирип: ”кочиниң нериқи бешидики палани дегәнниң дукинидин мундақ бир нәрсә елип кәл“ дәп бойруп, кетәрлик пулни берипту. шагирт чиқип кетип һаял болмайла устиси дегән нәрсини илип қайтип кәпту. устиси униң тез кәлгәнликидин гуманлинип сорапту: ”бәк тез әкәлдиңғу, мән дегән йәргә бармидиңму - қандақ“?

—йеқинирақтики бир дукандиму бундақ нәрсә барикән, йәнә келип сиз дегән дукандикигә қариғанда бир сом әрзаникән... — дәпту шагирт.

—болмапту, дәрһал қайтуриветип, мән дегән йәрдин әкәл.

—немә һаҗити бар? — дәпту шагирт чүшинәлмәй , —буму охшаш турса, йәнә келип әрзан...

—чунки бу дуканниң хоҗайини йәһуди әмәс, шуңа қиммәт болсиму йәһудиниң дукинидин сетивелишимиз керәк. бир сом мән үчүн һеч гәп әмәс, лекин мушундақ бир сомлар дукандарға берип топланса наһайити көп җуғланма һасил болиду — ,дәп чүшәндүрүпту устиси. мана бу омуми мәнпәәт иқтисад еңи!

иш яратмай ишсиз олтуруш, баһа талишип, көп тама қилип аздинму қуруқ қелиш бизниң вуҗудимизға сиңип кәткән илләттур. шу түпәйли хитайлар бизниң бухил риқабәткә тәйярлиқсиз роһи һалитимиздин, омуми мәнпәәтни, кейинки мәнпәәтни қоғдаш роһимизниң йоқлиқидин пайдилинип бизни һәр саһәдин сиқип чиқармақта. баһа талишип, әрзанға унимай ишсиз олтуримиз. нәтиҗидә ”хитай әрзаникән“ дәп ишлиримизни хитайға қилдуримиз, шуниң билән кәсиплиримиз, һүнәр - санаәт саһәлиримиз хитай көчмәнлири тәрипидин игәлләнмәктә. (әқилниң қуманданлиқидики) еңимиз бу ишларниң яман боливатқанлиқини билсиму, мустәмликигә қарши туруш һалитидә болсиму, лекин роһийитимизгә сиңгән милли аҗизлиқлар һәр җәһәттин дүшмәнгә йочуқ ечип бәрмәктә!

мустәмликә үстидин ғәлбә қилиш пәқәт сияси яки һәрби җәһәттики үстүнлүк биләнла ишқа ашмайду. әгәр биз омуми милләтни, дөләтниң тәқдирини чиқиш қилидиған иқтисад еңини тиклийәлмисәк, иқтисади җәһәттә қуллуқтин қутулалмаймиз; сияси вә һәрби

җәһәттики ғәлибини тәмин етиш үчүнму иқтисад алдинқи шәртләрдин биридур. шуңа мөмин сүпитидә исирапхорлуқ қилишқа, кибирлинип көрәңләп кетишкә һәққимиз йоқ; мөмин сүпитидә ”мәшриқтә бир мөминнниң алқиниға киргән тикәнни, биз көзимизгә кирди“ дәп билишимиз керәк, бир мөмин қериндишимизниң зийини үчүн йүрикимиз ечишидиған, пайдиси үчүн хошаллинидиған роһи һаләттә болиимиз керәк. әгәр бир қап сигарт пулини тижәйдиған болсақ бу бир тал оқ, демәктур. биздә биртал оқниң көпүйиши бир дүшмәнниң азайишиниң шәртидур.

мәрһум шеһид, барин инқилавиниң рәһбири, вәтинимизниң һазирқи заман тарихидики мәшһур көрәш қәһримани зәйдин йүсүп бизгә әнә шундақ бир надир үлгә, адди - садда турмуш истили, омумийәтчил иқтисад еңиниң шанлиқ образини яритип берип кәтти. бу һикайә униң алиҗанап хислитини көрситип беридиған җанлиқ картинидур:

бир қетим кучардин бир муҗаһид зәйдин йүсүп билән көрүшкили кәпту. зәйдин йүсүп меһманниң һөрмити үчүн уни ашханиға тамаққа тәклип қилип, бир кишилик тамақ бойрутупту. меһман йигит һәйран болуп:

—сизчу, өзиңизгә немишкә бойрутмайсиз — ?дәп сорапту.

—мениң қорсуқум тоқ, — дәпту зәйдин йүсүп.

—әмди тамақ вақти боливатса, қачанқи йегән тамақниң гепини қиливатисиз, сизму йәң, билләйәйли, — дәпту меһман йәнә.

—яқ, йигүм йоқ, — дәпту зәйдин йүсүп.

—сизни қаритип қоюп мән тамақ йесәм болмас, йеримни болсиму йәң.

—мән җим олтурсам хиҗил болидиған болсиңиз ашниң сүйини ичкәч турай, — дәпту зәйдин йүсүп, гәз

бағлап кәткән ләвлирини ялап туруп. миһман ашни йиғүчә сөһбитини қилип ишини пүттүрүпту вә йәнила башқа ишлар билән вақт чиқиралмай қалмаслиқ үчүн, йенидин нан елип, ашниң сүйигә түгүрүп йәп, қурсиқини тойғузивапту.

бу һалдин оңайсизланған миһман қаттиқ рәнжип:

—қурсиқиңиз ач икәнғу, немишкә тамақни биллә йәйли, десәм мени голлайсиз? — дәпту. зәйдин йүсүп уни бәзләп:

—сиз буниңдин рәнжип йүрмәң, миһман болғиниңиз үчүн сизгә тамақ бойрушум саһибханлиқ қәрзим. әмма өзум нан йесәмму һечқиси йоқ. бир қача ашниң пули тежәлсә, бир тал оқ сетивалғили болиду әмәсму? бизниң әһвалимиз бизни аддирақ яшашқа үндәватса, бизниң пул бузидиғанға немә һәққимиз бар ? —дәпту .

миһман техиму рәнжип:

—мәнму худди сиз билән охшаш йолдики адәмғу, мәнму бир тал оқни ютивәтмисәм болаттиғу? — дәпту. зәйдин йүсүп миһрибанлиқ билән күлүп туруп:

—бу бир қетимлиқ миһманлиқ һөрмитиңиз, әмди иккимиз барини тәң көримиз, — дәпту.

мана бу бир җәңчиниң турмушидин кичиккинә детал.

үндин башқа зәйдин йүсүп кира пулини тежәш үчүн қанчә - қанчә қетим ақтудин қәшқәргә пиядә кәлгән, әмма у көп чағларда бундақ ишлирини һечкимгә билиндүрмәйти.

лекин биз адәттә турмушимизда қанчилиған ”оқ” ларни биһудә ютиветидиғандимиз? һәтта қанчилиған зәмбирәк оқлирини биһудә бузиветидиғандуқ? буларни әгәр зәйдин йүсүп роһи билән дәңсәп көридиған болсақ, бизниң роһи җәһәттә гоя һөрлүккә еришкимиз йоқтәкла билиниду. шунчилик биғәм, шунчилик ”ночи!“

һөрлүккә еришимиз дәйдикәнмиз адди -- садда яшашқа, һәр тийинни һөрлүк үчүн тежәшкә, һәрбир ишта омуми милли мәнпәәтини асас қилишқа тиришишимиз, бир - биримизни йөләш, бир - биримизни киризистин қутқузуш әнәнисини тиклишимиз лазим!

Мәхпийәт Еңи Тоғрисида

Мәхпийәт еңи һәққидә гәп кәчкәндә бу милләтниң ғәйвәтхор хотунлардәк ғәлитә миҗәзи адәмни бәкла үмитсизләндүриду. икки уйғур мәхпи "антанта" (иттипақ) қурған болса паш болуп қалмиғини йоқ. бәзиләр "һәр үч уйғурдин бири җасус, шуңа бу милләткә ишәнч қилиш хата" дәп қарайду. бу қараш үмидсизликкә елип баридиған, дүшмәнни бәк күчлүк, пухта көрситидиған бирхил сөз - чөчәк болуп, һечқандақ әмәлий асаси йоқ, һәм болишиму мумкин әмәс! ундақ болса немә үчүн әң йеқин бурадәрләр, җан-җигәр қериндашлар яки ағиниләр, балиликидин тартипла бир - бирини чүшинидиған бирнәччәйлән арисида болған гәпләрму дүшмәнниң қулиқиға йетиду? бу мәхпийәт еңи мәсилиси болуп, милли писхикимизда узақ бир мәзгиллик бекинмә һаят кәлтүрүп чиқарған бирхил кесәлликтур!

өзини әң йетилгән дәп тонуйдиған уйғурдиму мәхпийәт еңи төвән болуштәк аҗизлиқ мәвҗут. пәрқ шу йәрдики, адәттикиләр бирәр иш - һәрикәттин хәвәр тапса шу һаманла шав - шав қилип, шундақла сирлиқ көрситип, "һечкимгә демәңлар" дәп пичирлап, һәммә гәпни дәветиду. башқиларму охшашла "һечкимгә демәңлар" дегән тапилаш билән қошуп йәнә бир топ адәмгә пичирлайду. мана мушундақ қилип бу гәпләрни оқмиған адәм қалмайду; биләрмәнләр аңлиған яки көргән һаманла демәйду. бирақ, өзиниң "муқәддәс сир" дин "хәвәрдар болалиған" улуғ салаһитини кишиләргә һис қилдурған һалда бу сирни бир мәзгил "сақлайду": һәрикәтлири сирлиқ түс алиду, гәпни юпитип қилиду, еғиз татилиғучилардин билинәрлик һалда, гоя "мәндә бир сир бар, әмма

силәргә демәймән“ дәватқандәк бирхил ипадини чандурған һалда гәпни қачуриду, темини йөткәйду. кишиләр униңға һәвәслиниду, у ”улуғлуқи“ ға яриша түс елип йүриду. мана шундақ күнләрниң биридә бирәр дости, кона бурадири яки шуниңдәк башқа салаһийәттики бирси билән параңлишиветип һаяҗини қозғулиду - дә, ”һечкимгә демәслик“ вәдисини елип туруп буни баян қилиду. чунки узақ мәзгиллик бекинмә һаят бу милләтни көзи кичик, анчики ишларни қалтис билидиған, қилчилик иштин ”сәмирип“ кетидиған”зиди пәст“ қилип қойған. шуңа бундақ ”қалтис“ лиқни хәққә билдүрүшкә алдираш һәрбиримизни қийнап арам бәрмәйду, өзимизни көрситивелишқа алдирап кетимиз. ахири бир күни нәтиҗиси көрүлидиған, хәқ буни көридиған, һечким билмигән тәқдирдә аллаһ көрүп туридиған болсиму, лекин у чаққичә задила тақитимиз йәтмәйду.

бизгә һакимийәтниң йошурун тәрәплири һаман чүшүнүшлүк болмай кәлди, қанчилик күч билән бир һакимийәт мәвҗутлиқини сақлап туриду, буни биз хиялимизға кәлтүрүп бақмаймиз. шуңа сир сақлашниң муһимлиқи һәққидики чүшәнчимизму наһайити төвән. мәсилән: төрт бурадәр мәлум бир сияси темида мухалифәт гәпләрни қилишти, кейин һәр бири башқа - башқа төрт сорунда ”палани - палани төртимиз, пустаниниң өйидә мундақ - мундақ дейиштуқ“ дегәнләрни һеч зөрүрийәтсиз баян қилип беримиз. нәтиҗидә төртимизниң бешиға чиқидиған бу хәтәрлик гәпләр бирдинла 16 адәмниң қулиқиға йетиду, авалқи төртәйләнни қошқанда 20 адәм бу сөһбәт тәпсилатидин хәвәрдар болиду. демәк, авалқи төрт ағинә бәлким бир - бирини сатмас, лекин 20 адәм ичидә бирәр мунапиқ болмайду, дәп ким һөддә қилалайду? йәнә мәсилән: төртәйлән әһдилишиду, әмма аридин

бири мәлум бир йеқиниға дәп қойиду. башқа үчәйлән уни әйипләйду. у өзини ақлап дәйдиған гәп бу милләткә асасән ортақ болған, формулалашқан сөздур: ”палани гуманлиқмикән? у дигән поконининң балиси турса, униң җәмәәти шундақ обдан адәмләр турса, униңға ишәнмисәк, бир ‐ биримизгә ишәнмисәк болиду, немә қилимиз бундақ қилип, ...“. яки: ”у дегән палани дамоллининң балиси, қари ‐ қуран, имани камил адәмләр, униңға ишәнмисәк кимгә ишинимиз“ ваһаказа. мана мушундақ адди қараймиз. гоя паланининң әвладидин җасус чиқмайдиғанға һүҗҗити бардәкла гәп қилиду. техиму ямини ишәнчилик болған тәкдирдиму униңға демәкниң һеч зөрүрийити болмисиму дәйдиғанлиқимиздур. адәттә биз бәзиләргә сиримни дәйму ‐ демәйму дәп күзитиваткәнда у адәмниң көзлири сәбийлик билән чақнап турған, чирайиму шуқәдәр садда вә мулайим көрүнүп кетиду. һәммә әзаси бизниңкидәкла нормал. ойлаймизки, ”һәрқанчә болсиму бу мунапиқ әмәстур, көңли түздәк көрүниватиду ...“, мана шунда хуласимиз чиқиду, гәпни дейишни башлаймиз. гоя җасус ‐ мунапиқларниң рәңги ‐роһи башқичә болидиғандәк, әхмақанә хиялға келип қалимиз. җасусларниңму бизгә охшаш адәм икәнликини, адәттики паалийәтлири нормал болидиғанлиқини, уларниңму қайғурса йиғлап, шадланса күлидиғанлиқини, өзини техиму яхши ниқаплаш, техиму чоңқур сирларға ичкирләп кириш үчүн һәтта ”яхши адәм“, ”сахавәтлик адәм“, ”диянәтлик адәм“ ... тонини кейидиғанлиқини һәргиз тәсәввур қилмаймиз. бизниң каллимиз шуқәдәр адди, мәлум адәмгә демәстин әгип өткили болмайдиған сирларни дейишкә болар, десиму, демисиму һеч иш тохтап қалмайдиған, һечқандақ мунасивитиму болмиған һалда сиримизни билидиғанларниң

даирисини кеңәйтиш пәқәт дөтлүктин башқа нәрсә әмәс! һәтта бәзиләрниң ”палани өз адимимизғу, униңдинму йошурамдуқ“ дейиши наданлиқимизниң ипадисидур. чунки шу өз ”адимимиз“ ниң шу ишқа алақиси болса, шу вәзипә униңға уқтурмастин пүтмәйдиған болса ейтиш керәк. лекин вәзипә ижра қилғучи у әмәс, ярдәмләшкүчиму әмәс, униңға демисиму бу иш пүтиду. у һалда уни пәқәтла өз адәм болғанлиқи үчүнла вақипландуруш керәкму? һәтта вәзипигә алақидар адәмләрниңму алақидарлиқ дәрижисигә қарап, үзәрақ, йерим ята, көпрәк яки толуқи билән (охшимиған дәрижидә, қанчилик уқтуруш билән шу ишни қилиш мумкин болса пәқәт шунчилик) уқтуруш яхши чаридур. техиму қизиқ йеримиз шуки(өзимизниң сир сақлиялмаслиқиға бақмай), һәммә сирни биливелишқа, һәммидин толуқ хәвәрдар болушқа жан - жәһлимиз билән урунимиз. һәтта қейдап: ”биздин йошуруп кәткидәк ишмикән, әмди - зә, бизму ишәнчисиз болуп қаптуқ - тә!“ дәп ғотулдаймиз. бу бизниң мәхпийәт еңимизниң қанчилик икәнликини рошән көрситип бериду.

мәхпийәт еңини йетилдүрүш мәқсәтлиримизниң ишқаешишиға бевастә пайдилиқ болғанлиқи үчүн, бу мәсилигә наһайити жидди қаралмиқи лазим. сир кочилимаслиқ (өз адәмлиримизгә аид болғанда шундақ, әмма дүшмәнниң сири болса әлвәттә уни биливелишқа тиришиш керәк). сир йошурушқа қарита тоғра чүшәнчидә болуп, қейдимаслиқ, бир ноқтиға дөвүлишивалмаслиқ, бизниң адәттики аңлиқ һәркитимизгә айланса андин оңушлуқ һалда йәрасти паалийәтләрни елип барғили болиду. мәлум бир ”мәшһур“ шәхс билән өзимизниң йеқинлиқини, бевастә мунасивәттә болалайдиғанлиқимизни көз - көз қилип хәлққә махтиниш үчүнла униңға даир сирларни

сөзләп йүрүш биздики йәнә бир илләттур. көргән, аңлиған, тәсаддипән шаһид болуп қалған ишларға қарита атабовилиримиздин келиватқан ”төгә көрдүңму – ?йоқ!“ дегәнгә адәтләнсәк һеч йеңилиш болмайду. чунки, мақал - тәмсил хәлқниң әқил ғәзинисидики дорданә болуп, у нәччә миң йиллиқ әмәлийәтниң синиқидин өткән, тоғрилиқи испатланған әмәли йәкүндур.

Алға Бир Қәдәм, Арқиға Икки Қәдәм

Демәкчи болғинимиз мавзумиздинла билинип турғинидәк, алға бир қәдәм ташлиғанда һаман арқимиздики икки қәдәмни тәкшүрүп туруш, хаталиқларни түзүтүп туруш, қолға кәлтүргән мувәппәқийәтләрни мустәһкәмләп турушқа қаритилғандур. бу нөвәттә биз дүч келиватқан вә келидиған мәсилидур.

ишимизда мувәппәқийәтсизлик йүз бәргәндә уни тоғра тәһлил қилип мәғлобийәтниң асаси сәвәплирини тепип чиқиш, асаси четишлиқи бар шәхсләрниң мәсолийитини сүрүштүрүш лазим. әхләт челики тошуп кәткәндә уни җәзмән әхләтликкә төкүветишкә, мәйнәтчиликни ериғдиветишкә тоғра келиду. әгәр тазилашни еғир алсақ, тазилаш җәрянида қол - путимизниң мәйнәт болуп кетишинила көздә тутивелип, әхләттин өзимизни қачурсақ, у пүткүл муһитимизни булғиши мумкин. худди шундақ, сияси һәрикәттә зидийәтниң ичигә чөкүш, чүшиниш вә йеңиш — зидийәттин өзини қачурғанға қариғанда яхши, пайда кәлтүридиған иштур. сияси шундақ нәрсики, у дост тартишқанни, һисиятқа берилгән һалда мунасивәт қилишни көтүрмәйду. һисиятимизға көрә яхши көргәнгә яхширақ, яқтурмиғанға соғуқрақ мунасивәттә болуш — ортақ мәхсәтниң ишқа ешишиға пайдисиз болуп, бизни хатаға елип бариду. өз ара әпучан болуш билән, өзара ”чапан япмаслиқ“ диаликтик мунасивәткә игә. бир - бирини чәткә қақмайду. йүз - хатирә қилмастин хаталиқларни көрситип бериш, хаталашқучи буни достанилиқ дәп тонуш, ”аброюмни чүшәрди“ дәп тонивелип, мәңгүлүк ғум қилип сақлимаслиқ гүзәл хисләт һисаплиниду. чунки һәдистә: ”мөмин мөминниң

әйники“ дейилгән. өзини аллаһ ризалиқиға атидим, дегүчиләр әрзимигән шәхсийитидин кечәлмисә аву юған гәплири қуруқ гәп болуп қалиду.

адәттә азғун, дәһри вә җаһилийәт искәнҗисидики коммонистлар ”тәнқид вә өз - өзини тәнқид – компартийиниң үч чоң әңгүштәриниң бири“ дийишиду. биз аллаһқа ишәнгән адәмләрмиз, бәндиләрни алдиялиғинимиз билән аллаһни алдиялмайдиғанлиқимизни билимиз, кишиләрдин йошурғинимиз билән аллаһтин йошуралмайдиғанлиқимизни етирап қилимиз. шундақ туруп хаталарни бойнимизға елишни еғир алсақ бурадәрлиримизниң хаталирини көрситип беришкә җүрәт қилалмисақ, бу мөминликниң сүпитигә уйғун келәрму?

аллаһниң ләшкәрлири болған муҗаһидлар қошунида әмир вә әскәрниң мунасивети шундақ болиши керәкки, вәзипә үстидә әмир бойруқ бериду, әскәр мутләқ бой суниду, орундайду; вәзипидин сирт әмир вә әскәр баравәр орундики сәпдаш болуп, сәвәнлик вә хаталиқларни өз ара адил оттуриға қуялайду, тәнқид берәләйду. әгәр адди әскәрләрниң тәнқидигә дүч кәлсә (яки мәлум хатаси көрситип берилсә) сәмими вә достанә қобул қилиши керәк. ундақ болмайдикән, у һәқиқи муҗаһид әмәс! чунки, мөминләр шундақ тонуйдики, пәқәт азмас аллаһ. аллаһ тәрипидин яритилған мәхлуқатлар болса хаталиқтин һаман хали болалмайду. әгәр тәнқидни қобул қилишни хаһлимайдиған болса, әмир хаталашмайду, әмир һаман дана, әмир һаман тоғра дегәндәк бирхил қулчилиқниң инкаси болуп, бу ”шәхскә чоқунуш“ ниң башлиниши, инсанни илаһ қиливелишниң башлинишидур. бу тамамән хата! чунки мутләқлиқ (мутләқ һоқуқ, мутләқ тоғрилиқ, мутләқ мәвҗутлуқ, мутләқ тәкаммуллуқ ...)

аллаһқа хас! аллаһ яратқан мәхлуқатларда болса һәммә нисппи болиду. шуниң үчүн әқил вә тәдбир җәһәттин әмир мутләқ тоғра болуши мумкин әмәс, шундақ болғачқила ислам пиринсипида кеңәшлик иш қилишқа қарита йүксәк орун берилгән. ата сөзлиримиздики ”кеңәшлик иш бузулмас“ дегән тәмсилниң асаси әнә шу ислам пиринсипидин айрилалмайду.

”кеңәш“ вә мәхпийәтлик бәзидә тоқунуш келип қелиши мумкин. лекин пәқәт мәхпийәтниң даириси мәсилисигә берип тақилиду. ундаққән, мәхпийәт даирисини наһайити кичик һалқида чәкләш тәләп қилинидиған ишларда наһайити аз бир қисим муһим шәхсиләр биләнла кеңәш қилиш арқилиқ һәл қилиш мумкин. асаси (чоң темиларда) һалқиларда кеңәш қилиш, конкирит тәпсилатларни мәхпи тутуш арқилиқму бу зидийәтни һәл қилғили болиду. чунки әң муһим мәхпийәт болған тәқдирдиму уни әң аз болғанда үч адәм билидиған болиши мумкин. уһалда үч адәмниң кеңиши арқилиқ қарар қобул қилиш лазим.

өткән тәҗрибә - савақлар һәққидә еғиз ачмай саливат қилишниң тоғра әмәсликини шуниңдин билимизки, әгәр аллаһниң һисап елиши болмиса инсанлар өзлирини гунаһтин тартмайтти. худди шундақ, хаталиримизниң һисап китаби қилинмайдиған болса, ақибәт немә болуп кетәр?

Хитайларниң ажайип ”илтипати“

Бизни ”нахша ‐ уссулға маһир милләт“ дегән шәрәп тажи һәмишә пәдәзләп туриду. хитайлар шундақ пәпиләйду, өзимизму пәхрилинип кетимиз, худимизни билмәй қалимиз. лекин ”нахша ‐ усул“ бир пән сүпитидә қиммәт яратмайду, һүнәр сүпитидә хәлқ турмушида мадди йүксилиш елип кәлмәйду. омумән нахша ‐ усулға маһир милләтликимиздин пәхирлиниш —наһайити вақти өткән галваңлиқ болуп, хитайларниң махтап, пәпилиши арқисида, бу жәһәттики”илтипатлири“ арқисида қандақ шумлуқ йошурунғанлиқини чоңқур тәтқиқ қилишқа, әқил билән ойлап көрүшкә тегишликтур .

нахша ‐ усул мадди нәп бәрмигәникән, демәк униң тәсири пәқәт роһқа болиду, адәмни һаяжанландурушролиға игә. бир нахша кишиләрни һәммини унутқан тәлвә шадман һалға кәлтүрүп қойишиму, жими немидин айрилған дәртмән һалға кәлтүрүп қойишиму мумкин. йиғлиталиши мумкин, күлдүрәлиши мумкин. роһи жәһәттин һардуқ чиқириш, қайғуни унтулдуруш ролиниму ойниялайду.

мана шу хусусийәтлиригә вә бизни тәбии нахша ‐ сазға амрақ алаһидиликимизгә көрә хитайлар буниңдин мәст қилиш дориси сүпитидә пайдиланмақта. улар бизниң бухил миллий хасліқни ташливәтмәсликимиз үчүнму һә дәп махтап бизни нахшичи милләт дәп ахмақ қилмақта. 18‐ әсирдә яшиған францус алими гирим: ”қайси бир милләт авал шаир, кейин пәйласоп болмиған?“ дегәниди. демәк, шаир милләт: һис қилиш, бивастә сәзгү арқилиқ дуняни билиду. пәлсәпәви

миллəт: əқил вə əқли тəпəккүр арқилиқ дуняни билиду. йəни, шаир миллəтниң еңи: балиларчə, асан һаяжанлинидиған, асан совуйдиған, пайда ‐ зиянниң пəрқигə чоңқур йетəлмəй, көз алдидики бирдəмлик һадисилəр билəн гол болуп қалидиған, бирқəдəр тутамсиз һалда болиду; пəйласоп миллəтниң еңи болса, бирдəмлик һадисигə берилип кəтмəй əқил билəн арқисини мөлчəрлəп қарар чиқиридиған, бир қəдəр салмақ, асасəн йеңилишмайдиған һалда болиду.

гиримниң сөзидики: ”қайси миллəт авал шаир, кейин пəйласоп болмиған?“ дегəндин көринип туруптики (һəм өзимизму һис қилалаймизки) миллəтлəрниң аң тəрəққият басқучида һəммиси əнə шу ”шаир“ лиқ (балиларчə саддилиқ) дəврини баштин кəчүргəн, андин кейин ”пəйласоп“ (салмақ, чоңқур пикирлик) қа айланған. лекин һəммə миллəт ”пəйласоп“ қа айлинип болғини йоқ. инсанларниң һəрхил район, һəрхил етник гуруппилириниң тəрəққият дəрижиси охшаш болмаслиқи — дəл бəзи миллəтлəрниң техичə ”шаир миллəт“ лик (һисси тəпəккүр) басқучида кетиватқан яки шу һалда тохтап қалғанлиқидиндур.

инсанларниң мəдəнийəт тəрəққияти — һаят шараитиниң өзгириши яки тəрəққи қилишиға бағлиқ болди. йəни, көчмəн һаят шараитида садда инсан еңи пəйда болған болса, тəдрижи турақлиқ олтурақ һаят шараити уларда һазирқи заман еңини вужутқа кəлтүрүкə башлиди. шаиранə аң көчмəнлик һаят шараитиға бəкрəк мас келəтти. бухил һаят шəкли тəпəккүрниң шаиранə түсини бəлгүлигəниди. олтурақлишиш тəдрижи һалда əқли тəпəккүргə тəрəққи қилдурған болса шəһəрлишиш — бу қəдəмни техиму тезлəтти. чунки олтурақ һаятниң тəлипи инсанларни

әқил биләнрақ иш қилишқа, турмушни идитликрақ орунлаштурушқа қистайтти!

әгәр юқурқиларни өз тәпәккүримиздә дәңсәп көрсәк һәм буниң пут тирәп турғидәк асаси бар дәп қарисақ, у һалда хитайларниң нахша - усулимиз үчүн ”кәң илтипат“ қилишидики қара нийәт — еңимиз тәрәққиятини ”шаирлиқ – “һисси тәпәккүр басқучида турғузуп қоюш икәнликини һис қилишимиз вә чүшинишимиз унчә тәс әмәс! (бүгүнки күндә йәр силиқини еғирлитиш арқилиқ йәрдин айримақчи болиши, бизни макансиз көчмәнгә айландуруш — иптидаи җәмийәт инсанлириниң йерим явайи һалитигә қайтуруш үчүндур. мәдәнийәт тәрәққиятиниң муқим олтурақлишиш шараитида барлиққа келидиғанлиқини чүшәнгән киши, бизниң макансизлиққа зорлинишимиздики сәвәпни асанла чүшинивалалайду.(

германийә пәйласопи — мәвҗудийәт пәлисәпәсиниң асасчиси — фиридириһ нитзи музика һәққидә тохталғанда әйни вақиттики бузулған немис роһиға карита: ”германийини пәқәт музика қутқузивалалайду“ дегәниди. у йәнә музикиниң сеһри күчи һәққидә, музикиниң инсанларни һәммини унтулдуруп, өлүмгә писәнт қилмайдиған роһқиму кәлтүрәлмәйдиғанлиқини язғаниди. бу ноқтидин ейтқанда бүгүнки коммонист хитайларниң сияси келимати астидики вәтинимиздә әвҗ еливатқан нахша - музикиларниң түси, униң қандақ милли роһ яритиши мумкинликини тәсәввур қилишимиз қейин әмәс. 50 - йиллардин кейин барлиққа кәлгән нахша - музикиларниң зор көпчилики интайин лавза, бундақ лавзилиқ – милли роһни лавзилаштурмаслиқи мумкинму? чунки, ”германийини қутқузивалалайдиған“ музикиниң ”германийини һалак қиливетиши“ мумкин әмәсмикән ?

һәммә немиси тартивелинған, нә һаяттин мадди зоқ, нә мәниви иптихарлиқ туйғусиға еришәлмәй һаяти түгәйдиған қулларни бирәр әмәк билән (қул яхши көридиған, әмма хужайиниға зиян кәлтүрмәйдиған әмәк билән) пәпиләш ‐ бәзләш зөрүрийити тоғулиду. әгәр бундақ бәзләшниму қизғанғанда қулниң бәзи ишларға наразилиқи қозғулиши түпәйли, ғәзиви келиши тәбии. мана шу еһтияж — хитайларниң бизгә мушундақ ”илтипат“ ни қилишиға сәвәп болғандур. бирақ хитайларниң пәвқуладдә көзи кичик, зиди пәст болғини үчүн, буниму өз һалида, өз түси, ”өз реңи“ билән қойивәткини йоқ. я музикиларни тетиқсизлаштуридиған, я текистлири коммонизимниң қизил реңидә боялған, әйтавур бир балалар билән булғап рәсва қилинған һалда берилиду. музикилиримиз, тилимиз арқилиқ коммонистлар мәдһийиләткүзилиду ... ваһаказа.

кейинки заманларда нахша ‐ музикилардин юртвазлиқ туйғусини күчәйтиш хусусида пайдилиниватиду. һәр вилайәт мәнмәнлик билән ”...да норуз“, ”... мәширипи“, ”... сәйлиси“ темилирида өз юртинила мәдһийәләп, бирхил бәслишиш мәнзириси барлиққа кәлтүрди. нахшилардиму бухил темидикилири нурғун. ”гүзәл паланчи йәр“ дегән темида махталмиған наһийә ‐ шәһәр қалмиди (бу бир пүтүн вәтән туйғусиниң ушшақлиниши, омумилиқ роһиниң сундурулишидур). буқәдәр охшашлиқ омумән әдәбият ‐ сәнәттә тәкрарлиқниң бирхил иқдидарсизлиқ, әйип санилиш ноқтисидинму кишигә һузур әмәс, бәлки роһи еғирлиқ бәхиш етипла қалмай, текист вә музикисидики һузурсизлиқ, қопаллиқ адәмни телиқтуриду.

артисларниң наһайити көп сандикиси тәбии сәнәт талантиға көрә башланғуч мәктәптин яки төвәндә сәһра

-қишлақлардин талланғачқа мәдәнийәт сапаси наһайити төвән болуп, улар сәһнигә чиқиш, екранда көрүнүштәк шәрәпкила берилгәчкә, улар өзи қиливатқан қилиқниң (нахшиниң, еливатқан ролиниң) милләткә қанчилик мәнпәәти яки қанчилик зийини барлиқини ойлиғичилики йоқ, ойлапму олтурмайду. бундақ ”сәнәт әсәрлири“ни ижат қилған ижаткарларму елан қилинған чағдики шәрәп туйғуси биләнла мәст болғачқа, униң милләткә кәлтүридиған пайда - зийини билән һисаплишип олтурмайду, пәқәт һаяжан ичидә шәрәп туйғусидин кәйиплинип һузур сүрүш билән аварә.

чунки биз һәқиқитини ейтқанда ”шаир милләт“ басқучида болғанлиқимиз үчүн, тала - түздә хитайни тиллап ғиңшип йүргинимиз билән, хитай бизни ”хәлқ һөкүмитини мәдиһләйдиған“ бирәр сәһнә әсирини йезип чиқиш вәзиписигә тәйин қилса, бу илтипаттин сүйүнүп кетиш түпәйли һәммини унтуп, ихлас билән бу вәзипини вайиға йәткүзүп орундаймиз!

қисқиси хәлқниң телиққан роһиға тәсәлли бериш, биһуш қилиш — хитайларниң бу ”илтипати“ дики бир муддиа болса, бизни нахша - усулчи милләт, дегән ”шилаш, учуруш“ билән мәңгү ”шаир милләт“ басқучида қалдуруш униң арқисиға йошурунған техиму зәһәрлик муддиадур!!

Бәзи Инкасларға — Инкас

Вәтәнпәрвәрлик, мустәқиллиқ, милләтпәрвәрлик, демократийә қатарлиқ мәсилиләр билән ислам дининиң мунасивити һәққидики мақалимизни лентиға оқуп тарқатқанидуқ. шуңлашқа униңға болунған инкасларни аңлаш билән, бу инкасларға һәм инкас билдүрүшкә мушәррәп болуп олтуруптимиз.

бәзи ”кенишкиси бар“ пәтивачи ”нопузлуқ“ лар мустәқиллиқ пикиригә қарита ”диндин қилчә хәвири йоқ бәзи адәмләр вәтән дәп өлсә шеһид болиду, дәп еғива тарқатқан, мәсилән, хитайларму, һиндиларму вәтән дәп өлиду, шуларму шеһид боламду?“ дәп һуҗум қилғаниди. гәрчә уларниң ”кенишкиси бар“ болсиму, әқлиниң йоқлиқидин, шеһидликниң алдинқи шәрти иман икәнликини билмигән болса керәк. мушундақ бимәнә гәпни қилип, ”палан ـ палан йәрдин берилгән кенишка“ ниң шәнигә сәтчилик қилип қойди.

бизниң бу һәқтики пикирлиримиз қуран вә һәдистин дәлилләр кәлтүрүлүп, очуқ испат қилинған болсиму, лекин улар көңлидә: ”диндин қилчилиқ хәвири йоқ адәмләр буни нәдин билиду, бәлким хиялиға кәлгәнчә тоқуп чиққан болиши мумкин“ дәп ойлиса керәк, аммиви сорунларда мези чувулуп турған сәпсәтилирини сетип, қарашлиримизға һуҗум қиливәргән иди. кейин илғар пикирлик моллилар уларниң кибир пәрдиси билән хирәләшкән һоқуш көзлиригә ”китап ечип“ олтуруп бу дәлилләрни көрситип қойған, шуниң билән улар бу дәлилләрни инкар қилишқа амалсиз қелип, кейинки пасатлириға пәдаз беришкиму үлгүрүшти. уларниң ”кенишкиси“ болғачқимикин, башқиларниң сөз орамиға қарап тема йөткәш, башқиларниң қаш ـ

қапиқиға қарап сөзиниң рәңгигә пәдаз беришкә хели устикән (бәлким шу чаққанлиқиға берилгән ”кенишка“ микин.(?

гәрчә улар бу давада шәрмәндиләрчә мәғлуп болған болсиму, ”улуғ“ лиқидин чүшкиси кәлмигәчкә, йеңилиш гәп қилғанлиқини етирап қилмай, йәнә бирхил пәрқлиқ чүшәнчә кәлтүрүп чиқарди. йәни хитайларниң ”жоңгучә сотсиялизим“ дегинигә тәқлит қилип ”ислами мустәқиллиқ“ вә ”ислами ...“ аталғусини кәшип қилип, йәнила ”пәрқ“ ни сақлап қалди. бу пәқәт ”поқни усуруқ билән йепиш“ тәк бичарә вә ахмақанә чарә болуп, буни ”кенишка“ си йоқ адәмләр задила қолланмиған болатти (кенишка қелинлиқини тәмин әтсә керәк, уларға боливеридикән.(

әмдиликтә бу йеңи ”кәшпият“ қа муқабил һалда қарши тәрәпни (йәни илгири өзлири ”демократчи“ дәп ативалғанларни) ”ғәрп демократийисини әйнән көчүрүп кәлмәкчи“, биз болсақ ”ислами демократийә“ чиләрмиз, дәп ”йеңи пәрқ“ шәкилләндүрди. шуниң билән улар җамәләрдә, аммиви сорунларда тәлвиләрдәк көзини юмивелип адәм тиллайдиған кәсипи ғәйвәтчилик қилмишини йеңи асас билән тәминлигәндәк болди - дә, һәдәп демократийә, мустәқиллиқ тоғрисидики сөкүшлирини давам әттүрди. уларниң хитайлар һәққидә һеч нимә демәстин һә дәп алликимләрни ”демократчи“ дәп тиллишидин ичи пушқан кишиләр, ”кенишкиси бар“ биридин ”бу демократчи дегиниңлар кимләр? асаслиқ вәкилидин бирнәччини дәп бекиңлар“ дәп тосивалған. әгәр улар ”паланчи - покончи“ дәйдиғанла болса пакит көрситишкә (улар зади қайси китабида, қайси тәшвиқат лентисида ғәрп демократийисини көчүрүп келидиғанлиқини елан қилди дегәнләргә пакит

көрситишкә) тоғра келәтти (лекин, уларда әзәлдин бундақ пакит болуп баққан әмәс, һәм болмайду). шуңа бу ”әпчиләмләр“ дәрһал: ”биз демократчи, дегинимиздә ичимиздики мәлум шәхисләргә қаритиватқинимиз йоқ, омумән ғәрп демогратик түзүлмисини көздә тутуп тиллаватимиз“ дегән. бу пәқәт ”палта чүшкичә көтәк арам апту“ дегәндәк бирдәмлик қутулуш чарисиди, халас. әмма бу ”алим“ бу гәп билән өз өзиниң мезини чувуп, чависини читқа йейивитидиғанлиқини ойлап көрмигән. хош, сән ғәрп демократийисини тиллаветипсән, йәнә келип уйғурларниң мәсчитидә, немә зөрүрийәттин? лавваңдин таяқ йигән адәмгә ”җонсон һәммидин әски“ дәп тиллап бәргәнниң қанчилик әһмийити, қанчилик мунасивити бар?

биз сениң немә дәйдиғанлиқиңниму билимиз: ”капирларниң һәммиси бир тәбиқә (мусулманларниң һәммиси бир тәбиқә) шуңа алақиси бар. капирларниң пишиваси җонсон, шуңа лавваңни қоюп туруп, уни уруш керәк!“ дәп гәп йорғулитарсән, биз буниң қандақ мәнбәәдин қандақ иҗтимаи муһит ичидә шәкилләнгәнликиниму обдан билимиз.

дуняда шундақ бир қараш бар, буни әқли бар инсанлар обдан тәһлил қилип бақса болиду: пакистанлиқлар нәзиридә һиндилардинму вәһши дүшмән йоқ, чунки кәшмирдә мәнпәәт талишиши бар; түркийәликләр нәзиридә гириклардин қәбиһрақ дүшмән йоқ, чунки оттура деңиз араллири мәсилисидә зидийити бар; бошнақлар нәзиридә серибдин қәбиһрақ капир йоқ; чечәнләр нәзиридә руслар; әрәпләр нәзиридә йәһуди (вастилиқ һалда америка) әң яман дүшмән, чунки пәләстин вә ливанда мәнпәәт туқуниши бар. бизгә нисбәтән хитайлардинму яманрақ капир йоқ! бирақ, бизниң бәзи ”алим“ лар өзи бирмәзгил арилашқан адәмләрниң тәсирини догма қубул қилип, уларниң

дүшминини хәтәрлик дәп тән алған - ю, әмма өзимизни ач - ялиңач, юрт - макансиз қойиватқан дүшмәнниң бизгә нисбәтән техиму хәтәрлик икәнликини есидин чиқирип балиларчә әгишип кәткән. езилгүчиләрниң өзара дүшминини дүшмән дәп билиши хата әмәс, лекин, пүтүн дуняда езиливатқанларниң ичидә һеч бириниң әһвали бизниңкидәк хәтәрлик әмәс! мәсилән: кәшмир мәсилисигә пакистан һөкүмити – һакимийәт, қураллиқ күч, мустәқил територийигә игә бир дөләт игә болғандин ташқири, у дуня җамаәтчиликиниң диққитидә туриватиду, униң хәвәрлири радио - телевизорларда көрсситилип туриду. чечәнләрниму пүтүн дуня билиду, улар зулумға, қирғинға дүч кәлсә пүтүн хәвәр дуняға ашкарилиниду! пәләстинликләрниң хәвири һәр күни дуня хәвәрлиридә бар, бир адәм өлсиму һәтта бир адәмниң бурни қанап кәтсиму пүтүн дуня укуп туриду. униң арқисида пүткүл әрәп дуняси арқа тирәк болуп туриватиду. ясир арапатниң паалийәт расходи үчүн һәтта яврупа иттипақиму пул бериду. бундақ һаләттики дава йепилип қалмайду, унтулуп кәтмәйду, йоқутиветилмәйду ... әмди ойлап көрүңлар, дуня - дуня болғанниң мабәйнидә хәлқара хәвәрләр сәһиписидә шәрқи түркистандики паҗиәләр көрситилгәнни ким әслийәләйду? миңлап адәм өливатса дуня җамаәтчиликидин бирәр инкас болғини, дуня җамаәтчиликиниң сөһбәт темисиға айланғини барму? мана бундақ һаләттики дава йепилип қелиши, бундақ һәқ - һоқуқ җиммидила йоқ қиливетилиши мумкин! әгәр башқиларниң бизниң ”алим“ лиримизға сиңдүргән ”бүйүк мәпкориси“ раст болса вә униңға өзлири толуқ әмәл қилса, әң алди билән қилинидиған дава, пүтүн мусулман хәлқиниң биринчи болуп баш қатуридиған, ортақ ярдәмлишип һәл қилиши зөрүр болған дава, әң хәтәрлик һаләттики дава – бизниң

давайимиздур! орни кәлгәндә қистуруп өтсәк артуқ кәтмәс, қурани кәримниң қираәт лентисиниң ахирида дуа бар, униңда һәқ - һоқуқи дәпсәндә боливатқан мусулман әллириниң һәммиси бир - бирләп санап өтүлүп, бир - бирләп дуа қилинған, лекин әң еғир харлиқтики, әң зор хәтәр ичидики, шундақла нопусиму һәрқандақ бир "иссиқ ноқта мусулман райони" ниң нопусидин көп болған шәрқи түркистан тилға елинмайду. мана бу шуни чүшәндүридуки, бизниң давайимиз дуня жамаәтчилики унтуп кетиши көзгә көринипла қалған әң хәтәрлик һалдики давадур! һәтта бизниң қан қериндашлиримиз болған түрк хәлқлириму хитайларниң сүридин қорқуп бизниң һәқ - һоқуқимизға көз юмиватиду. худди шундақ қорқуш башқа мусулман қериндашлиримизни бизни дуада яд етиштинму чәклигәндур. бу һалда "саңа пичақ тиққан лавваң туруп турсун, мени чимдаватқан жонсонға ортақ қарши турайли ..." десә бу имандин булармишму? бизниң "алим" лиримизға ашу мәшһур "мәпкүрә" ни сиңдүргән адәмләрниң вәтини бар, шуңа "вәтән" демәйду! миллити мустәқил, шуңа "мустәқиллиқ" демәйду! бизниң һечнимимиз йоқ, шуңа бизгә һәммиси керәк. аллаһниң сөзини үстүн қилиш үчүнму һөр земин керәкку?! ашу мустәқил дөлити бар, вәтини бар, ажиз болсиду, күчлүк болсиду армийиси бар мусулман әллири еғизға елишқа петинмайватқан сөзләрни кәтминиму болмиған бир топ деһқанниң сөзләп йүриши бир аз күлкиликму - қандақ? почилиқму - қандақ? әмилийәткә уйғунму - йоқму? капирлар бесивалған мусулман земинини азад қилиш, қул қилиниватқан мусулман хәлқни азат қилишниң гунаһ болушини әқилгә сиғдуруш мумкинму?мустәқил дөләтниң немиликини тәсәввурму қилалмайдиған дәрижидики надан қалдурулған хәлққә амал йоқ,

чәтәлләрдә йүргән, һәран виза, паспорт мәсилилиридә дәккә - дүккә ичидила йүридиған, мустәқил дөлити болмақниң қәдир - қиммитигә чүшүнүп қалған инсанлар, һалаллиқ билән чин сөзүңларни ейтип беқиңлар, силәр мустәқилликни хаһлимамсиләр? мустәқил дөлитиңлар болғанда, янчуқуңларда өз вәтиниңларниң паспорти болғанда — ай - юлтуз бәлгиси чүшүрүлгән паспорт болғанда өзүңларни қандақ һис қилидиғанлиқиңларни тәсәввур қилип бақтиңларму? бозәк қилинсаңлар шу дөләттә турушлуқ шәрқи түркистан баш әлчиханисиға берип, дәрдиңларни ейтсаңлар, паспортиңлар тошуп кәтсә, бүгүнкидәк хитай ағиниси бар дәллалларни ариға селип, тапқан пулуңларниң бир мунчисини хәҗләп паспорт узартимән димәстин йүрәклик һалда өзәңлар кирип нормал рәсмийәт һәққи түләпла паспортиңларни узартип чиқсаңлар яманму? силәрғу һазирқидәк қиммәт баһада паспорт сетивелишқа қадир болупсиләр, қанчилиған инсан шу пулға қадир болалмай, паспорт алалмайватиду, чәтәлләргә чиққуси болсиму чиқалмайватиду, ойлап көрдиңларму? қанчилиған инсан өзи яшаватқан йеза қарашлиқ наһийиниң базирини көрмәстин өмри өтидиғанду, буларни ойлап көрдүңларму? силәр вәтиниңларда харлиниватқан хәлқниң дәрдини диққитиңлардин узақ қилип, башқа бир әл үчүн өлүшни хаһламсиләр? зулумдин қутулуш үчүн көрәш қилиш гунаһ болиду дегәнгә ишинәмсиләр?

бир илтимасим шу, улар силәрниң бешиңларни айландуридиған юған гәпләрни қилип, ”улар вәтән дәйдиғанлар, уларға әгәшмәңлар, биз исламчилар, ...“ десә, улардин шундақ сорап көрүңлар: ”вәтән дәйдиғанларму хитайни йоқатмақчиму - қандақ? милләт дәйдиғанларму хитайни йоқутимән дәмду - қандақ? хош, әгәр уларму хитайни

йоқутидиған болса силәргә немиси яқмайватиду? силәрниң нийитиңлар башқиму ‐ я? әгәр силәр биз тоғра йолдин берип йоқатмақчи, улар натоғра йолдин, демәкчи болсаңлар, биринчидин, тоғра ‐ хата еғиздики шуарға бағлиқ әмәс, нийәткә вә әмәлийәткә бағлиқ! иккинчидин, уларниң йоли хата болса аллаһ алдида өзи җавап қилидиған, силәрни сөривалмайдиған болғандикин, уларниңму хитайни йоқутидиған җәһәттики ортақлиқидин пайдилинип, авал ортақ дүшмәнгә қарши турсаңлар болмамду? силәрниң мәқсидиңлар башқичирақму ‐ я? немишкә силәр хитайни тиллимай, һә ‐ дәп җалап хотундәк ички адавәткә вақт вә зеһин сәрп қилисиләр? ...“. мана шу чағда уларниң шәхсийәтчилики ашикарилиниши мумкин!

өмүр буйи динда оқуп туруқлуқ динни чүшәнмигән бу бичариларниң һали кишини ечиндүриду, ичини ағритиду, шундақла улар бир нәписи үчүн билип туруп шундақ тәтүрлүк қиливатамдиғанду ‐ я? дегән гуманларғиму кәлтүриду. демисиму бу бичарилар вә бундақ бир таипә әзәлдин әмгәк қилип, пишанә тәри билән өз ‐ өзини қамдап бақмиған, хәқтин пәйшәнбилик тиләш, ”қолтуқини қашлиғанға тама билән қараш“ билән өмүр өткүзидиған таипидур. улар һүнәр қилмайду, тиҗарәт қилмайду, йәр теримайду, ... пәқәтла дастихандин ‐ дастиханға ”йүрүш қилиш“ билән җан сақлашқа адәтләнгәндур. хош, вәтәндиғу уларни билидиған өз хәлқи арисида болғанлирида пошкал овлап йүрүшти (гәрчә улар вәтән демәйдиған, милләт демәйдиған болсиму йәнила шулар әсқатти), әмди чәтәлдә чәтәлликләр, һәтта улар қулчилиқ қиливатқан ”бәшәри мәбуд“ лириму уларни пошкалға чиллиши натайин (чунки чәтәлдә биздикидәк адәт йоқ), бу һалда немә қилип җан сақлаш керәк?

тиҗарәт қилиш керәкму? қилип бақмиған! ишләш керәкму? чәтәлләрдә буларға иш йоқ, болған тәқдирдиму булар яримайду (өзлирини һәрқанчә қалтис чағлисиму бәрибир рәһимсиз реаллиқ мана шундақ). қандақ қилиш керәк? һәм илгирики ”улуғ“ луқидин чүшмәслик, һәм бекарға беридиған пошкалниң орнини басалайдиған, һәм ”муҗаһид“ дәп шәрәп қазинидиған бир ”тиҗарәт“ шуки, ”муҗаһид“ боливелиш! ”аллаһ йоли үчүн“ нами билән пул йиғип бөлүшүш! пулни башқилар талашмаслиқи үчүн, башқиларниң қиливатқан ишини терә-пирәң қиливетип, һәммини өзигә қаритиш керәк! мана бу муддиа уларни мана шундақ шумлуқни қилишқа үндигән десәк, әң әмәлийәткә уйғун хуласә болиду, дәп ишинимән. болмиса китапхан обданрақ ойлинип бақса чүшиниши тәс әмәс, уларни пошкалға чақиридиғанлар болмиса, улар чәтәлдә қайси турмуш йолиға тайинип яшайду? уларда өзигә тайинип яшаш адити болуп баққанму?

Ахирқи Сөз

Мәзкүр мақалиларниң обекти уйғур хәлқиниң әң зулум чәккән тәбиқиси, әң харланған вә шу түпәйли оқуялмиған җамаәси, саниму әң көп болған кәң авамдур. әнә шу бағри яра инсанларға беғишланғандур. шу сәвәптин мумкинқәдәр аддирақ йезишқа, ноқии нәзәрләрни үсти - үстиләп шәрһиләшкә тоғра кәлдди. бу түпәйли зиялиларға тәмсиз, көп чайналған туюлуши мумкин. шуңа уқумушлуқлар алдида өзүрлүкмән. лекин көз алдимиздики вәзийәтни вә зөрүрийәтләрни чүшәнгән оқурмәнләр мени кәчүрәр дәп ойлаймән.

йәнә бир үмидим шуки, кимки қарашлиримни хата вә зиянлиқ дәп һисаплиса, йәнә бәзи мақалилирим бәзиләрниң назүк җайлирини ечиштүривәтсә илми усул билән муназирә елан қилса қарши алимән. чунки илим муназирә ичидә тавлинип вә илғинип чиқиду. әксичә қәләмдә йезилғанға қелич көтүрүп чиқиш бимәнилик болупла қалмай, йәнә чидимаслиқ, омумән пәзиләтсизлик болиду. шундақ бир бийит есимдә: ”қәләмдә йезилғанни палтида чепип болмас“. худди шундақ, қәләмгә қәләм билән қарши туруш илми йол болупла қалмай, һәм нәтиҗилик, хәлққә һәқиқи савақ берәләйдиған йолдур. әксичә болғанда — йәни, җисмани һуҗум яки пошкал соруклиридики ғәйвәт илмилик болмайла қалмай, һечнимигә дал болалмайду. чунки сөһбәт сорунлиридики ғәйвәтләрниң һечқандақ һаяти күчи йоқ, әмма китап миң йиллап яшап қалиду. шуңа қуяш нурини етәктә тосқандәк бимәниликни қилмай өзигә ишәнч қилалайдиған ”алим“ лар охшаш усул билән өзлирини синап көрсә болиду .

һәммимизгә аллаһ һидайәт ата қилсун, илимимизни зиядә қилсун,… амин!

Title: Mirror

Author: Ghulam Yaghma (Zulpiqar(

Language: Uyghur

Subject: Articles of East Turkistan Liberation Movement

Publisher: East Turkistan Freedom Press

Edition: First Edition: 1998

Second Edition:

URL: www.eynek.biz

Contact: webmaster@eynek.biz